

DIANA MAISLA

Eesti keele mineviku ajavormid
vene emakeelega üliõpilaste kasutuses

DIANA MAISLA

Eesti keele mineviku ajavormid
vene emakeelega üliõpilaste kasutuses

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekiri on lubatud kaitsmisele filosoofiadoktori kraadi taotlemiseks (üldkeeleteaduses) Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu otsusega 10. juuni 2014.

Juhendajad: professor Renate Pajusalu (Tartu Ülikool)
dotsent Raili Pool (Tartu Ülikool)

Oponent: dr Helka Riionheimo (Ida-Soome Ülikool)

Kaitsmine toimub 26. august 2014 kell 15.15 Tartu Ülikooli senati saalis.

Doktoritöö valmimist on toetanud Eesti Teadusfondi grant „3–7-aastaste laste keelise arengu leksikaalsed ja grammatilised seaduspärad” (ETF7492) ning Euroopa Liidu Sotsiaalfond.

European Union
European Social Fund

Investing in your future

ISSN 1406-5657
ISBN 978-9949-32-623-5 (trükis)
ISBN 978-9949-32-624-2 (pdf)

Autoriõigus: Diana Maisla, 2014

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

EESSÕNA

Minu väitekiri on sündinud armastusest eesti keele ja huvist selle õpetamise vastu. Õpetajatele on tuttav see jõuetuse tunne, mis valdab, kui teatud asju on võimatu seletada või vaatamata seletustele õppijad neist aru ei saa. Uudishimulikud õpetajad tahavad välja selgitada, miks nii on ja kas on võimalik midagi muuta. Muidugi oli uurimise alustamiseks vaja ka välist tõuget ja selle andmise eest tänan häid kolleege TÜ Narva kolledžist, eriti Larissa Degelit.

Suur tänu minu esimesele juhendajale Renate Pajusalule, kes minusse kohe uskus ja nõustus juhendama tööd, millest mul endalgi oli esialgu vaid ähmane ettekujutus. Eriline tänu kuulub minu teisele juhendajale Raili Poolile, kellega tutvusin algaja doktorandina, kui tema oli juba väitekirja lõpetamas. Raili jagas minuga doktorandiks olemise tarkusi ning ühisseminaridel ja konverentsidel leidis aega pikalt vestelda teise keele omandamisest ja õpetamisest. Mõlemad mu juhendajad on pikkade aastate vältel mu kirjutisi kannatlikult lugenud ja kommenteerinud ning häid praktilisi soovitusi andnud.

Minu töö valmimist on toetanud Keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktorikool ning Keeleteaduse ja -tehnoloogia doktorikool. Tänu Narva kolledži kolleegidele sain osaleda doktoriseminarides Tartus ja veeta kirjutamiseks nii olulise vaba semestri.

Hindamatut abi materjali kogumisel osutasid Sirje Annik, Maret Annuk, Natalja Pyllu, Elve Voltein, Anastassia Zabrodskaja ja Kristiina Praakli.

TÜ Pärnu kolledži kolleege tänan samuti pideva toetuse ja kaasaelamise eest. Eriti tänan Kandela Õuna, kes mulle statistikat õpetas ja Erika Jeretit, kes inglise keelega aitas.

Asjatundlike nõuannete eest olen tänulik Irina Külmojale, kes vestles minuga vene keele ajasüsteemist ja tegumoodidest, ning Liina-Mai Toodingule, kes aitas materjali analüüsimiseks sobivaid statistilisi meetodeid valida.

Valmivat tööd aitasid oma tähelepanekute ja soovitustega paremaks muuta eelretsensendid Helle Metslang ja Birute Klaas-Lang ning retsensendid Helka Riionheimo ja Anna Verschik. Suur tänu neile põhjaliku töö eest!

Olen südamest tänulik oma lähedastele ja sõpradele, kes on mind toetanud ja innustanud jätkama vaatamata kõigele, mis nende aastate jooksul juhtunud on. Tänan oma suurepäraseid lapsi, eriti Gretet, minu parimat abituge ja nõuandjat. Ja muidugi olen väga tänulik oma õele Evale, kes oma kohalolekuga võimaldas mul leida aega kirjutamiseks.

Pärnus, 16. juunil 2014

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS.....	9
1.1. Uurimuse eesmärk.....	9
1.2. Meetodid ja materjal.....	10
1.2.1. Õppijakeele analüüsimetodite teoreetiline taust.....	11
1.2.2. Uurimuses kasutatud keelejuhid.....	12
1.2.3. Uurimismaterjal ja selle kogumise meetodid.....	14
1.2.3.1. Intervjuu.....	14
1.2.3.2. Vaatlus ja pävikumeetod.....	14
1.2.3.3. Suuline ja kirjalik küsitlus.....	15
1.2.3.3.1. Ülesannete koostamise põhimõtted.....	16
1.2.3.3.2. Ülesannetes kasutatud uurimismeetodid.....	16
1.2.3.4. Korpusest kogutud materjal.....	18
1.3. Terminoloogiast.....	19
1.4. Töö ülesehitus.....	20
2. TEISE KEELE OMANDAMISE UURIMISEST.....	21
2.1. Ajalooline tagasivaade.....	21
2.2. Keelevigade uurimisest.....	27
2.3. Grammatiliste vormide ja keele kasutamise uurimisest.....	28
2.4. Ülekanne ehk keeltevaheline mõju.....	29
2.5. Teise keele omandamist mõjutavad tegurid.....	31
2.5.1. Iga ja mälu.....	31
2.5.2. Õpistiilid.....	32
2.5.3. Keeleõppe keskkond.....	33
2.6. Eksplitsiitset ja implitsiitset keeleõppimisest ning metalingvistilisest teadlikkusest.....	34
3. MINEVIKUAEGADE UURIMISEST.....	38
3.1. Imperfekti, perfekti ja pluskvamperfekti olemus ja funktsioonid.....	38
3.2. Perfekti käsitusviisidest.....	39
3.2.1. Perfekt ja ajamäärused.....	41
3.3. Pluskvamperfekti käsitusviisidest.....	43
3.4. Eesti keele ajavormid.....	46
3.5. Eesti ja vene keele minevikuaegade kontrastiivne võrdlus.....	50
3.6. Õpetamise, õppematerjalide ja keele omandamise seostest.....	51
3.7. Ajakategooria väljendamise omandamisest.....	53
4. MINEVIKUAJAD TASEMEKIRJELDUSTES JA ÕPPEMATERJALIDES.....	56
4.1. Mineviku ajavormide kasutamise oskusest keeleoskustasemeid kirjeldavates materjalides.....	56
4.2. Eesti keele mineviku ajavormid õppekirjanduses.....	57
5. KÜSITLUS KEELEJUHTIDE ARUSAAMADEST MINEVIKUAEGADE KOHTA.....	61

6. PILOOTUURIMUSE TULEMUSED: MINEVIKUVORMID NARVA KEELEJUHTIDE KASUTUSES.....	64
7. EESTI KEELE MINEVIKUAJAD ÕPPIJAKEELE KORPUSES.....	70
7.1. Õppijakeele korpuse materjalist.....	71
7.1.1. Näited täismineviku kasutamisest.....	72
7.1.2. Näited ennemineviku kasutamisest.....	74
7.1.3. Täis- ja enneminevikulised laused umbisikulises tegumoes....	74
7.2. Kokkuvõtte korpuse materjalide põhjal saadud tulemustest.....	75
8. AJAVORMID KONTROLLITUD TINGIMUSTES TEHTUD KATSE TULEMUSTES.....	77
8.1. Katse tegemise eesmärgid.....	77
8.2. Katse ülesannete vorm.....	78
8.3. Katse ülesannete vastuste analüüsimetod.....	78
8.4. Katse ülesannete vastuste analüüs.....	79
8.4.1. I ülesanne. Enneminevik või lihtminevik.....	79
8.4.2. II ülesanne. Täisminevik või lihtminevik.....	82
8.4.3. III ülesanne. Enneminevik või täisminevik.....	85
8.4.4. IV ülesanne. Minevikuvormid umbisikulistes lausetes.....	87
8.4.5. V ülesanne. Vigade parandamine.....	91
8.4.6. VI ülesanne. Lause verbi ajavormi valik ja sobivuse põhjendamine.....	98
8.5. Katse tulemuste kokkuvõtte.....	110
8.5.1. Eesti keelejuhtide tehtud ajavormivalikutest.....	110
8.5.2. Lihtminevik eesti ja vene keelejuhtide valikutes.....	111
8.5.3. Täisminevik eesti ja vene keelejuhtide valikutes.....	111
8.5.4. Enneminevik eesti ja vene keelejuhtide valikutes.....	112
9. EESTI KEELE MINEVIKU LIITAJAD TEISE KEELENA KÕNELEJA VAATENURGAST.....	114
10. KOKKUVÕTE.....	122
KIRJANDUS.....	127
LISA 1.....	137
LISA 2.....	138
SUMMARY.....	142
ELULOOKIRJELDUS.....	147

I. SISSEJUHATUS

I.1. Uurimuse eesmärk

Aeg on abstraktsioon, mis voolab inimese tajus ühes suunas – minevikust tulevikku. Ajast rääkides on võimalik see jaotada lõikudeks või perioodideks ja iga sündmuse, tegevuse või oleku saab asetada teatud ajapunkti või -vahemikku. Selline lähenemisviis võimaldab määratleda ajalisi suhteid kahe sündmuse vahel või sündmuse ja teatud ajahetke vahel. (Evans 2005, Klein 1986) Tänapäeva keeletüpoloogia käsitleb aega koos aspekti ja kõneviisiga, nn TAM-kategoriana (inglise keeles *tense, aspect, mood*), kuna neid keeleteaduse traditsioonilisi kategooriaid on uurimispraktikas sageli raske või ka mõttetu eristada (Dahl 1985, eesti keeles vt Erelt 2013, Norvik, Piiraja 2013). Grammatilises mõttes on aeg ehk tempus lausetasandi grammatiline kategooria, mis väljendab ja lokaliseerib verbiga väljendatud tegevuse mingi tingliku ajalise lähtepunkti suhtes: kõnehetke, kui tegemist on absoluutse ajaga, või lisaks ka teise tegevuse toimumisaja suhtes, kui tegemist on suhtelise ajaga. See suhe võib olla samaaegsus ehk olevik, eelnevus ehk minevik või järgnevus ehk tulevik. (EKG I 1995: 74, EKKR 2007: 275, Erelt 2013: 90)

Siinse töö ülesanne on uurida, kuidas kasutavad eesti keele minevikuaegu vene emakeelega üliõpilased (keelejuhid), kes on eesti keelt õppinud teise keelena. Teise keele õppijatel on raske omandada kategooriaid, mida nende emakeeles ei ole või kui ongi olemas, siis erinevad sisu või mahu poolest. Kui eesti keeles eristatakse liht-, täis- ja enneminevikku, siis vene keeles on ajaloolise arengu tulemusena alles jäänud ainult üks mineviku ajavorm – lihtminevik. Seega mineviku kategooria on mõlemas keeles olemas, kuid eesti keeles jaguneb see kolme ajavormi vahel, samas kui vene keeles on vaid üks minevikuvorm, mis enamikes verbides kombineerub aspektikategooriaga. Kogu uurimuses on tähelepanu keskmes just ajavormide kasutamine, vormimoodustus on täielikult kõrvale jäetud. Tulemuste põhjal soovin teha rakenduslikke ettepanekuid, millele vene emakeelega õppija tähelepanu pöörata eesti minevikuaegade õpetamisel.

Töö eesmärgid on leida vastused küsimustele:

- kuidas minevikuaegu käsitletakse eesti keele oskuse tasemekirjeldustes ja õppekirjanduses;
- kuidas keelejuhid mõistavad eesti keele minevikuaegade tähendust ja funktsioone ning millised need on võrreldes õppekirjanduses sõnastatuga;
- millised iseärasused on keelejuhtide eesti keele minevikuaegade kasutuses ühelt poolt kontrollitud tingimustes läbi viidud katse tulemuste põhjal ning teiselt poolt spontaanselt keelekasutusest kogutud keelenäidetes ja õppija-keele korpuse materjalides;
- kuidas keelejuhid eesti minevikuaegu kasutavad võrreldes õpikute keeleõpetuse reeglite ja eesti keelt emakeelena rääkivate üliõpilaste minevikuaegade kasutusega.

Idee uurida ajavormide kasutust sai alguse ühelt eesti keele kui teise keele magistr tööde kaitsmiselt, kus vene emakeelega magistrant avaldas arvamust eesti keele ajavormide kasutamise kohta. Ta illustreeris seda nii: *ma sõin putru, ema on putru söönud ja vanaema oli putru söönud*, st tema arusaamises kehtis sirgjooneline ajatelg, millel lihtminevik on hiljuti möödunud aeg, täisminevik on kaugem minevik ja enneminevik veelgi kaugem möödunud aeg.

Minevikuaegade õpetamise muudab keeruliseks asjaolu, et alati ei olegi kerge seletada, millisel juhul peaks valima lihtmineviku ja millal täismineviku. Näiteks ei oska ka emakeelekõneleja tavaliselt seletada, mille poolest erinevad laused: *Kunagi ma elasin selles majas. / Kunagi ma olen selles majas elanud*. Ta võib küll otsustada, kumb lausetest on mingis kontekstis parem, kuid põhjendada, miks teine lausetest on halvem, ei ole kerge. Nii on uurimisel ka praktiline ülesanne: selgitada välja, millele võiks eesti keele minevikuaegade õpetamisel erilist tähelepanu pöörata ja sõnastada mineviku aegade seletamise juhtnöörid, mis kehtiksid enamikus kasutus kontekstides ning aitaksid eri kontekste kindlaks määrata.

Mineviku liitaegade omandamist teises keeles on seni uuritud näiteks inglise keeles (vt Bardovi-Harlig 2000). Eesti keele teise keelena uurimustes on ajavormid saanud väga vähe tähelepanu. Senised käsitlused on jäänud üliõpilaste bakalaureuse- ja magistr tööde tasemele. Näiteks 2000. aastal kaitses Julia Šarapova Tartu Ülikoolis bakalaureusetöö ja 2006. aastal Irina Ossipova TÜ Narva kolledžis magistr töö minevikuaegade õppimisest ja omandamisest. J. Šarapova (2000) töös oli põhitähelepanu minevikuvormide moodustamisel ja vähem nende kasutamisel, I. Ossipova (2006) töös uuriti lihtmineviku moodustamise oskust keelekümlus- ja tavaklassides. Ainsa doktoritöö, mis käsitleb eesti keele omandamist teise keelena, on avaldanud Raili Pool (2007). Ajavorme puudutatakse selles siiski vaid seoses vigade liigitusega. Eesti keele mineviku olemusest ja funktsioonidest on enim kirjutanud Helle Metslang (1991, 1993, 1997, 2000, 2006), kelle käsitlustel põhineb ka siinse töö ülevaade eesti keele mineviku ajavormidest.

1.2. Meetodid ja materjal

Uurimismaterjaliks on kogutud vene emakeelega eesti keele õppijate suulisi ja kirjalikke keelenäiteid eri meetoditega aastatel 2006–2010. Kogutud materjali võib jagada kolmeks: 1) pilootuurimuse keelenäited, 2) korpusuurimus, st õppijakeele korpuse keelenäited ja 3) kontrollitud tingimustes tehtud katse tulemused. Piloot- ja korpusuurimuse materjal esindavad vabamat keelekasutust kui katse ülesannete vastused.

Selle alapeatüki alguses esitan üldisema ülevaate õppijakeele analüüsi-meetoditest, mis on siinse uurimuse taustaks, seejärel tutvustan uurimuse eri etappidel kasutatud keelejuhte, ning lõpuks kirjeldan keelenäidete kogumise meetodeid ja nende abil saadud materjali.

1.2.1. Õppijakeele analüüsimeetodite teoreetiline taust

Edasijõudnud õppijate keelekasutust uurides pakub suurimat huvi see, kui sihtkeelepärane on nende omandatud keelevariant ja millest korrektsete vormide omandamine sõltub. Meetodiks sobib siin veaanalüüs, mille käigus õppijakeelt võrreldakse sihtkeelega. Veaanalüüsi teoreetiku Stephen PitCorderi (1967, 1981) töödes võib jälgida kahte suunda: esiteks, teoreetiline vahekeele kui ühe keelevariandi uurimine, ning teiseks, rakenduslingvistilise veaanalüüsi metoodika väljatöötamine ja selle seostamine keeleõpetusega. Et välja selgitada, milles eesti keele õppijad eksivad ja mis on sihtkeelepärast omandatud, ongi siinses töös kogutud korrektselt ja mittekorrektselt kasutatud lauseid eesmärgiga teha selle põhjal järeldusi, millele ajavormide kasutamise õpetuses tähelepanu pöörata.

Veaanalüüsi meetod arendati välja vastandina vahekeele kontrastiivsele analüüsile, mis osutus liiga kitsaks lähenemisviisiks. Vahekeele kontrastiivne analüüs on pärit 1950ndate lõpust, mil Robert Lado esitas hüpoteesi, et neid keeleelemente, mis sarnanevad õppija emakeele omadega, on õppijal kerge omandada, ja need, mis emakeelest erinevad, põhjustavad raskusi (Lado 1957: 2). Siinses uurimuses on R. Lado lähenemisviis taustal, kuid vigade põhjusi ei püüta seletada vaid keelejuhtide emakeele mõjuga.

S. P. Corderi järgi ei saa kõiki vigu seletada võrdluses õppija emakeelega (Corder 1981: 35–37). Teise keele õppimisel tekkivaid vigu on küll mõnikord võimalik ette näha esimese ja teise keele võrdluses, kuid keeltevaheline sarnasus ja erinevus moodustab pigem kontinuumi kui polaarse vastanduse. Näiteks on välja toodud järgmised erinevustmed (Ellis, R. 1985: 23–24):

1. Erinevused puuduvad.
2. Konvergentne fenomen: kaks nähtust või üksust esimeses keeles vastavad ühele nähtusele või üksusele teises keeles.
3. Esimeses keeles teatud teise keele nähtus või üksus puudub.
4. Esimeses keeles esineb teatud keelend erineval moel.
5. Sarnasused puuduvad.
6. Divergentne fenomen: üks nähtus või üksus esimeses keeles vastab mitmele nähtusele või üksusele teises keeles.

Teooria on hiljem saanud kriitika osaliseks, peamiselt sellepärast, et selle rakendamisel keskenduti liigselt vigadele ning tegeldi vähem õppija emakeele positiivsete mõjudega. Tänapäeval on vahekeele kontrastiivsest analüüsist lähtuvad meetodid tasakaalustatumad, tunnistatakse, et õppija emakeele mõju sihtkeelele ei saa alahinnata, ning seetõttu on vaja õppijakeelt võrrelda nii sihtkeele kui ka õppija emakeelega (Gilquin 2008: 3). Samuti on selge, et uue keele omandamisele avaldavad mõju muud õpitud keeled (vt Cenoz jt 2001, Odlin 1989).

Töös on vaetud ka eksimuste põhjusi. Varasemates uurimustes on eksimusi liigitatud juhuslikeks ja süstemaatilisteks (Chomsky 1965, Corder 1967). Juhuslike vigu teevad kõik keelekasutajad, need tekivad väsimusest või tähelepanematusest ning tavaliselt on õppija võimeline ise selliseid eksimusi parandama.

Süsteemaatilised vead tekivad keeleoskuse puudulikkusest ning neid on liigitatud näiteks nii (Ellis, R. 1995: 58):

- ülekandevaad – lähtekeele elemente kantakse üle teise keele kasutusse;
- keelesisesed vead – õpitud reeglit üldistatakse või kasutatakse osaliselt, sest ei teata, mis tingimustel reegel kehtib;
- (keele)arengulised vead – vähese kogemusega õppija katsetab ise püstitatud hüpoteeside põhjal õpitava keele struktuure.

Ülekandevaad võivad olla põhjustatud sellest, et (Ellis, R. 1995: 59):

- lähtekeele ja sihtkeele sõnavaras on palju sarnaseid sõnu, mille tähendused on erinevad;
- õppija kasutab sihtkeele grammatiliste struktuuride asemel lähtekeele struktuure;
- lähtekeeles puudub mõni sihtkeele aspekt.

Siinses töös vigu juhuslikeks ja süsteemaatilisteks ei liigitata ning sõnu *viga* ja *eksimus* kasutatakse sünonüümidena. Peamine põhimõte keelematerjali kogumismeetodite taustal oli märkida üles kõik näited korrektselt ja ebakorrektselt keelekasutusest ehk kohustusliku juhtumi analüüs (ingl *obligatory occasion analysis*) või ka sihtkeelepärase kasutuse analüüs (ingl *target-like use analysis*). Kohustusliku juhtumi analüüsis uuritakse, millises kontekstis teatud keelend peab esinema ja arvutatakse, kui palju õppijad seda keelendit määratud kontekstis kasutasid või kasutamata jätsid. See meetod ei võta arvesse ülekasutust ehk olukorda, kui vormi on kasutatud sellises kontekstis, kus seda kasutama ei peaks. Sihtkeelepärase kasutuse analüüsiga uuritakse, kui palju õppijad kasutavad vaadeldavat keelendit ebasobivas kontekstis ja kui palju jäetakse kasutamata, seega võetakse arvesse ka ülekasutuse juhtumid. (Ellis, R. 1995: 75–76, 716, 725) Mõlema meetodi puhul võrreldakse õppijakeelt sihtkeelega. Siinses töös on eri meetoditega kogutud teise keelena kõnelejate eesti keelenäiteid võrreldud emakeelse kõneleja eesti keelega.

I.2.2. Uurimuses kasutatud keelejuhid

Uurimuse kõikide osade keelejuhtideks olid erinevates Eesti kõrgkoolides eesti keelsetel õppekavadel õppivad vene emakeelega üliõpilased. Ühes katses olid eesti emakeelega üliõpilased kontrollrühmaks. Siinses alapeatükis on kirjeldatud kolme suuremat keelejuhtide rühma (A, B ja C).

Uurimuse esimese etapi, pilootuuringu keelejuhtideks olid umbes sada Tartu Ülikooli Narva kolledži üliõpilast, kes õppisid eestikeelsetel õppekavadel: noorsootöö, kohaliku omavalitsuse korralduse, koolieelse lasteasutuse ja humanitaarainete (eesti keel, inglise keel) õpetaja eriala. Need keelejuhid moodustavad A-rühma. Umbes pooled keelejuhtidest olid humanitaarainete õpetaja magistriõppekaval õppijad, kes olid lisaks praktilisele keeleõppele läbinud teoreetilise eesti keele bakalaureuseõppe. Paljud neist juba töötasid valitud erialal. Nende üliõpilaste teadmisi mineviku ajavormide kohta uurisin küsitluse abil (vt ptk 5).

Enamikku üliõpilasi iseloomustas see, et nad olid eesti keele selgeks õppinud ilma loomuliku keelekeskkonna toeta. Üliõpilased olid pärit Ida-Virumaalt,

suurem osa Narva linnast. Keelekeskkonnal, kui selle all mõelda elu- ja töökohas valdavalt kasutatavat keelt, ei pruugi olla olulist mõju keeleoskusele, sest iga õppija võib keelekeskkonna tekitada ka ise, valides sihtkeeles suhtlevaid sõpru, kasutades sihtkeelset massimeediat või osaledes sihtkeelses kultuurielus. Ülles Rannuti (2005) järgi on siiski Ida-Virumaal segregatiivses keskkonnas eesti keele oskuse tase madalam, sest eestlastega suhtlemise võimalused on väga piiratud. Nii ka Narva kolledži üliõpilased kasutavad eesti keelt peamiselt vaid õppetöös ning pedagoogilises tegevuses, näiteks koolipraktikal käies, kuid mitte igapäevase suhtluskeelena. Õpingute ajal oli osal keelejuhtidest võimalus käia keelelaagrites, kaks magistriastmel õppijat olid olnud ühe semestri vahetusüliõpilased Viljandi kultuurikolledžis ja üks magistrant oli lõpetanud bakalaureuseõppe Tartu Ülikoolis. Niisiis olid keelejuhtide kogemused eesti keele kasutamisel erinevad. Keelejuhtide anonüümsuse säilitamise huvides ei saa ühtegi keelenäidet seostada konkreetse isikuga, sellepärast ei saa siinse töö tulemuste põhjal hinnata keelekeskkonna ega eesti keeles suhtlemise kogemuste mõju keeleoskusele.

Kontrollitud tingimustes läbi viidud katse, mis koosnes kuuest ajavormi valiku oskust kontrollivast ülesandest, on läbi viidud 96 eesti keelt teise keelena (B-rühm) ja 100 eesti keelt emakeelena kõneleva üliõpilase (C-rühm) hulgas. Vene keelejuhid olid Narva kolledži, Tartu ülikooli ja Tallinna ülikooli eesti-keelsetel õpetajakoolituse, noorsootöö, kohaliku omavalitsuse korralduse õppekavadel õppivad üliõpilased. Taustaandmetena on kogutud teavet keelejuhi emakeele, vanuse ja soo kohta. Keeleoskuse taset ei kontrollitud ega küsitud, mis taseme eksami keelejuhid on sooritanud. Ainus kriteerium oli, et üliõpilane õppis eestikeelsel õppekaval, seega võimaldas tema eesti keele oskuse tase õppida erialaaineid eesti keeles. Selles rühmas oli osa Narva kolledži üliõpilasi, kes kuulusid ka rühma A, kuigi suurem osa rühma A keelejuhtidest olid selle katse sooritamise ajaks õpingud lõpetanud.

Vene keelejuhtide hulgas oli 25 üliõpilast, kes õppisid eesti keele erialal: 11 esimestel kursustel, 14 magistriastmel. Selle rühma töid eraldi ei analüüsita, sest statistiliste testide tulemusel eesti keele eriala ja muid erialasid õppivate üliõpilaste rühmade vastuste vahel olulist erinevust ei olnud. Sellegi rühma vene üliõpilased olid läbinud gümnaasiumi kohustuslikud eesti keele kursused ning enamik neist õppis ülikoolis erialase eesti keele kursustel. Kuigi statistika puudub, on teada, et osa keelejuhtidest on võtnud eratunde ja käinud praktiseerimas elavas keelekeskkonnas. Kuna keelejuhte oli nii Ida-Virumaalt, Tallinnast kui ka Tartust, oli osa saanud keelekeskkonna tuge, kuid osa oli eesti keelt õppinud ainult keeletundides.

Kontrollrühma C moodustasid Tartu ja Tallinna ülikooli eesti emakeelega üliõpilased, kellest suurem osa õppis pedagoogilistel erialadel.

Katse ülesanded täitsid nii päevase õppe kui ka avatud ülikooli üliõpilased, seega on esindatud eri vanuses ja erineva töö- ning elukogemusega õppijad. Meeste arv uuritavate hulgas oli kaduvväike (5 keelejuhti), sellepärast ei ole nende vastuseid eraldi analüüsitud. Samuti ei ole keelejuhtide vastuseid ana-

lüüsitud vanuserühmade kaupa, sest statistiliste testide tulemusel nende vahel olulist erinevust ei olnud.

1.2.3. Uurimismaterjal ja selle kogumise meetodid

Järgnevalt annan ülevaate eri meetoditest, mida kasutasin materjali kogumiseks ning iseloomustan iga meetodi abil saadud materjali.

1.2.3.1. Intervjuu

Intervjuu on kiire, süstemaatiline ning paindlik meetod ja sobib andmete kogumiseks hästi, kui peetakse silmas ebaloomulikust olukorrast tekkinud piiranguid. Intervjuu ajal võib küsimusi täpsustada, et saada keelejuhtidelt teada just seda, mis huvi pakub. (Ellis, R., Barkhuizen 2005: 33, 42, Mackey, Gass 2012: 188)

Siinses töös kasutatud materjali kogumine sai alguse 2006. aasta alguses 27 Narva kolledži üliõpilase kõne lindistamisest. Need üliõpilased kuulusid A-rühma. Enne intervjuu algust selgitasin, et ootan võimalikult pikka jutustust eesti keeles, mis annaks informatsiooni igäihe keeleoskuse kohta ning aitaks kõiki üliõpilasi tundma õppida. Palusin rääkida endast, eelnevatest õpingutest, võimalikust töökogemusest ja huvialadest ning tulevikuplaanidest. Teemad olid kirjutatud tahvlile, kust intervjuueeritav võis neid kogu aeg vaadata. Ise sekkusin üliõpilase kõnesse võimalikult vähe, peamiselt ainult julgustavate märkustega sel juhul, kui kõneleja mõtted kippusid takerduma. Eesmärk oli koguda spontaanse keele näiteid üliõpilasi minevikust rääkima suunates, kuid enne interjuud üliõpilasi ei teavitatud, et uurin just minevikukasutust. Eeldasin, et jutustuses tuleb ette tarindeid, mis võimaldavad demonstreerida mineviku ajavormide kasutamise oskust, näiteks *Enne kui tulin Narva, olin õppinud Mainori kõrgkoolis*. Selgus, et niisugune materjali kogumise viis on liiga ajamahukas ega anna piisavalt tulemusi. Mikrofoni ees rääkides on inimesed krampis, mõtlevad pikalt, mida ütlevad, ja väldivad keerulisemaid keelendeid. Materjali temaatika oli samuti kitsapiiriline, näiteks esines palju *olen lõpetanud*-tüüpi tarindeid. Niisiis kogusin sellise meetodiga väikese materjalikogu, kuid edaspidi enam suulist kõnet ei lindistanud, vaid kasutasin päevikumeetodit.

1.2.3.2. Vaatlus ja päevikumeetod

Päevikumeetodi puhul vaadeldakse uurimisobjekti ja märgitakse üles materjali kogumise seisukohalt huvipakkuvad näited. Meetodit peetakse heaks sel põhjusel, et keskenduda saab just uurimisobjektile, siinsel juhul minevikuvormide kasutusele. Puudusena on välja toodud, et uurija ei märka ega suuda üles kirjutada kõike, mis toimub ümberringi ehk mis kontekstis mingi näide ilmnes. (Ellis, R., Barkhuizen 2005: 26–27) Mineviku liitaegade esinemisagedus eesti keeles ei ole väga suur, seega oli aega märkida üles ka konteksti olulisemad jooned.

2006/07. õppeaastal kogusin A-rühma üliõpilaste suulist kõnet praktikatundides (vaadeldud 30 tundi), loengutes-seminarides, kus üliõpilased vestlesid vabalt või esinesid pikemate sõnavõttudega, ja lõputööde kaitsmistel. Olin vaatleja positsioonil ja kirjutasin üles laused, kus mineviku liitaeg esines või oleks pidanud esinema. Kuna ma õppijate keeleoskuse arengut jälginud ei ole, siis olen näiteid üles kirjutanud iga kord, kui need on ilmnenu, kuid ei ole neid sidunud isikuga ehk materjali põhjal ei saa teada, kes mingit tarindit kasutanud on. Siiski olen materjali esitamisel näidetena kasutanud võimalikult erinevatest olukordadest ja eri õpperühmadest kogutud lauseid, selleks et esitada eri üliõpilaste keelt. Niiviisi kogutud materjali ja selle analüüsi nimetan piloot-uuringuks (vt ptk 6).

Selline suuliste näidete kogumise meetod on samuti aeganõudev, sest ei ole ette teada, millal mingi keelend ilmne võib. Mõnikord võib minna tunde, kui ühtegi minevikuvormi ei kasutata. Samuti on olukordi, kus esineb korraga mitmeid huvitavaid keelendeid, kuid neid ei jõua üles kirjutada või näiteks on ebaviisakas märkmeid teha.

Kõiki kirjalikke töid lugedes kirjutasin üles näiteid nii korrektse kui ka mittekorrektse mineviku liitajavormi kasutamise kohta nii isikulises kui ka umbisikulises tegumoes. Kirjalik materjal on kogutud seotud tekstist, mitte üksiklausetest, seega on kontekstil oluline roll otsustamisel, kas kasutatud ajavormi korrektseks pidada või mitte.

Keelenäited on kogutud õppeotstarbel kirjutatud esseedest, praktikapäevikutest ja muudest üliõpilastöödest, kuid mitte eesti keele grammatikatundides tehtud ülesannetest. Seega puuduvad näited harjutustest, milles oleks olnud oluline keskenduda korrektse ajavormi valikule. Samuti on välditud referaate, milles oleks raske eristada iseseisvat loomingut ja refereeritavat teksti. Kõrvale on jäetud ka teiste õppejõudude juhendatud tööd, et mitte koguda juhendaja korrigeeritud keelendeid. Nii kogunes kahe õppeaasta jooksul kokku umbes 300 näidet. Kirjaliku materjali temaatika on suhteliselt kitsas. Suur osa materjalist on analüüsivatest töödest, kus ülesanne ja/või loetelu, millest kirjutada, oli ette antud, sellepärast on kirjutatud lausete sisu ning ilmselt osaliselt ka valitud ajavormid kirjutatu teemast mõjutatud. Näiteks võib materjalist leida 20 *õpik on kirjutatud* -tüüpi tarindit, nagu: *raamat on adresseeritud pedagoogidele; kõik lõigud on seotud teineteistega; suur osa on pühendatud järgmisele küsimusele ...; raamatus on ka toodud õpilaste isiksuse ja klassi tundmaõppimise meetodid; väga põhjalikult on kirjutatud sellest, kuidas organiseerida tundi.*

I.2.3.3. Suuline ja kirjalik küsitlus

Väiksel osal A-rühma keelejuhtidest (14 humanitaarainete magistriõppe ehk eesti keele (teise keelena) õpetaja ettevalmistust saaval üliõpilasel) paluti seletada, kuidas nad mõistavad eesti keele minevikuaegu ning kuidas teevad vahet, millal mingit mineviku ajavormi kasutada. Palusin kirjutada seletused ja hiljem küsisin täpsustusi ja lisaseletusi. Nii kogunes materjal, mida analüüsin võrdluses õppematerjalides esitatud reeglite ja seletustega (vt ptk 6).

Veel nelja üliõpilast (BK, PK, DK ja TK) on küsitletud selleks, et saada lisateavet vene üliõpilaste võimalike arutluskäikude üle ajavormi määramisel ülesannete III ja IV lausetes (vt ptk 8).

Andmete kogumiseks küsitluse teel peetakse laiemas mõttes ka selliseid eksperimente, kus keelejuhil on ülesanne täita lünki, kirjutada sõnadele puuduvad lõpud või teha valikvastustega teste. Küsitlusuurimuse empiiriline olemus põhineb sellel, et keelejuhtide reaktsioonide aeg ja koht võidakse täpselt määratleda. Reaktsioonidest jääb püsiv kirjalik jälg. (Itkonen, Pajunen 2010: 74–75)

Uurimuse ühe etapina viisin 2008. aastal keelejuhtide B- ja C-rühmas läbi katse, mis koosnes ülesannetest. Kirjalikud ülesanded oli vaja lahendada suhteliselt piiratud aja jooksul (mis siiski ei tähenda, et iga ülesande lahendamise kiirust oleks mõõdetud) kontrollitud tingimustes, st auditooriumis eesti keele tunni ajal (vt ptk 8). Järgmistes alapeatükkides esitan ülesannete koostamise põhimõtted ja uurimismeetodid.

1.2.3.3.1. Ülesannete koostamise põhimõtted

Sobivate autentset keelekasutust esindavate lausete kogumiseks ülesannete jaoks kasutasin Google'i otsingumootorit, millesse sisestasin eesti keele sagedasi verbe eri vormides. Sagedased verbid on keeleõppijale suurema tõenäosusega tuttavad ka minevikuvormis. Verbid on valitud vastavalt Ilona Trageli (2003) doktoritöös esitatud tuumverbide nimekirjale: *olema, tegema, tulema, minema, käima, saama, võtma, andma, panema, pidama, võima, hakkama, ajama, viima, tooma, laskma, jääma, tahtma*. Selleks, et liikumisverbe oleks rohkem, kasutasin ka sõna *tantsima*. Nende verbide mitmuse esimese pöörde (*oleme* või *olime* + verbi *nud*-vorm) abil otsisin igapäevase loomuliku keelekasutuse näiteid Internetist. Umbisikulises tegumoes lausete otsimiseks kasutasin verbide *dud/tud*-vormi. Otsingumootori abil leitud valikuisse kuuluvad peamiselt laused foorumitest, ajaveebidest ja kommentaariumidest, kuid ka katkend õpilaskirjandist ja üks ajakirjanduses tsiteeritud mõtteavaldus.

Lausete valikul on arvesse võetud eri minevikuvormide funktsioone. Ajavormide vastandamise ülesannetes on laused valitud nii, et lihtminevikulises lauses on tegevusel, olekul või sündmusel mingi kindel aeg, mille kohta saab esitada küsimuse *millal?* Need laused on jutustavad ja väljendavad ühekordset tegevust. Kõik laused on kindla kõneviisi isikulise ja umbisikulise tegumoe väitlauseid jaatavas vormis, sest eitavate ja küsilause testamiseks oluks vaja konteksti loomiseks anda pikemaid tekstikatkendeid, mis oleks ülesannete pikkust oluliselt mõjutanud. Lauseid on kohendatud, et lihtsustada kommentaariumides ja ajaveebides kirjutatud keerulisi sõnu ja lausetarindeid.

1.2.3.3.2. Ülesannetes kasutatud uurimismeetodid

Ülesannete kavandamisel on lähtutud Susan Gassi ja Alison Mackey (2005, 2008) põhimõtetest keeleandmete kogumise suhtes. Uurimismeetodina kasutan esimeses neljas ülesandes grammatilise sobivuse testi põhjal saadud andmete statistilist analüüsi. Grammatilise sobivuse testis lastakse katseisikutel valida,

millist grammatilist vormi nad peavad õigeks või eelistavad kui sobivamat korrektsete ja mittekortsete vormide hulgast (Mandell 1999: 73). Praegusel juhul on eesmärk teada saada, kumba vormi eelistatakse, kui antud on liht- ja täisminevik, täis- ja enneminevik ning liht- ja enneminevik. Tuleb märkida, et eesti keele õppijale (ka emakeelsele eestlasele) võivad terminid *lihtminevik* ja *täisminevik* olla eksitavad. Need sõnad ise justkui väljendavad, et lihtminevik on lihtsam ja täisminevik on täielikum ja sellest tulenevalt on lihtminevik selline aeg, mis on just äsja möödunud ja võib isegi veel olevikuga seotud olla; täisminevik aga on täiesti möödunud, lõplikult möödas, kaugem aeg minevikus. Vaatluse alla tulevas ülesandes ei pidanud keelejuhid määrama, mis ajaga on tegemist, vaid valida nende arvates sobiva verbivormi kahest ette antud valikust.

Viiendas ülesandes on palutud parandada lauses mittekortne ajavorm. Juhendatud on nii, et õppijad kindlasti pööraksid tähelepanu just verbi ajavormidele, mitte ei parandaks kogu lauset. Kuuendas ülesandes hindavad keelejuhid, kas lause ajavorm on sobiv, ning seletavad, miks nad nii arvavad, sest kui me iga kord ei küsi, miks keelejuhid mingi valiku tegid, siis me ei saa täie kindlusega väita, et nad uuritavat keelendit ei valda. Samuti on valitud laused, millel oleks kontekst, selleks et uuritavate kujutlusvõime ei lisaks muid kontekste ega mõjutaks neid otsustamisel, kumma ajavormiga lause tundub õigem. (Mackey, Gass 2005, Gass, Mackey 2008: 5–8, 90–94)

Verbi minevikuvormi on raske testida, sest tavalised keeleoskust mõõtvad ülesanded ei sobi. Näiteks pilte kirjeldades võivad keelejuhid kasutada ainult olevikku või lihtminevikku. Samuti on ajavormide oskuse mõõtmiseks vaja kasutada suhteliselt pikki liitlauseid. Nende lugemine võtab aega ja seetõttu ei saa selliseid lauseid ühes ülesandes olla palju. Ka võtab palju aega keerulismate süntaktiliste struktuuride mõistmine. Samas tekitab ülesande lahendamiseks antud pikk ajavaru võimaluse, et vastust analüüsitakse sügavuti, endas hakatakse kahtlema ja mingile tulemusele ei jõutagi.

Kuuendas ülesandes, kus tuli ajavormi sobivust hinnata skaalal *sobib täiesti – sobib samuti – ei sobi üldse* ja oma hinnangut põhjendada, on kasutatud introspektsiooni. Varasemates introspektsiooni kirjeldavates uuringutes on see meetod liigitatud kolmeks eri tüübiks: 1) keelejuht teeb mina-aruande, milles hindab oma tegevust küsitluse või hinnanguskaala järgi; 2) keelejuht mõtleb valjult, s.t ülesande sooritamise ajal jutustab, mida ta parajasti teeb; 3) keelejuht kommenteerib pärast ülesande sooritamist, kuidas ta otsuseid vastu võttis ja miks ta just selliseid vastuseid andis. (Ellis, R., Barkhuizen 2005: 45–46, Ellis, R. 2008: 10–12, Mackey, Gass 2005: 50–51, Pool 2006, 2007) See meetod sobib keeleõppijate metalingvistiliste teadmiste uurimiseks (Birdsong 1989, Ellis, R. 2004, Ellis, R., Barkhuizen 2005: 5–6). Keelejuhid ei pruugi alati osata oma keelelise käitumise põhjusi selgitada. Grammatikaoskus ja reeglite teadmine võib olla alateadlik ehk teadvustamata, mistõttu keelekasutaja ei suuda seda sõnastada. Introspektsiooni kui meetodi kriitikud märgivad, et uuritav võib kirjeldada teadmist või tegevust või kavatsust või kõiki kolme aspekti; ning et kui antakse teavet lühimälu töö kohta, siis ei saa selle põhjal teha järeldusi

püsimälus säilivate teadmiste kohta (ülevaadet eri uurimustest vt nt Macaro 2006 või Seliger, Shohamy 1989: 170). Vaatamata eelmainitule oskab haritud keeleõppija oma tegevuse põhjusi kui mitte keeleteaduse termineis, siis vähemalt oma sõnadega kirjeldada.

1.2.3.4. Korpusest kogutud materjal

Korpuse põhjal tehtud uurimuse eelis on selles, et nii võib uurida väga suurt hulka keelendeid, mille kogumine muul viisil oleks võimatu. Esa Itkoneni ja Anneli Pajuneni järgi on suur materjali hulk samal ajal ka korpuste nõrkus. Passiivse olemuse tõttu annab korpus andmeid välja ainult teatud määral ja sellega võrreldes võib küsitluse teel saada palju rohkem tulemusi. Küsitlus täiendab korpusuuringut ja mõningatel juhtudel isegi asendab seda. (Itkonen, Pajunen 2010: 74) Siinses töös on kasutatud mõlemat materjali kogumise meetodit ja tulemustest ilmneb, et saadud andmed tõesti täiendavad üksteist. Näiteks valikvastustega ülesannete abil ei saa hästi uurida küsilauseid ja eitavaid lauseid, sest nende ajavorm selgub pikemates tekstikatkendites, mille kasutamine oleks ülesanded veelgi pikemaks muutnud. Korpuse materjalilis leidub selliseid lauseid järelduste tegemiseks piisaval hulgal.

Korpused annavad võimaluse õppijakeelt mitmel moel analüüsida. Näiteks saab korpuse põhjal vaadelda mingi keelendi esinemissagedust; uurida, millist tüüpi lausetes teatud keelendid või tarindid esinevad, ning selgitada välja keelendi kasutamise tüüpilisemad vead ja muud eripärad, mis teatud kontekstides korduvad (Bernardini 2004: 19–21, Lawson 2001: 288–289).

Siinses töös on kasutatud Tartu Ülikooli õppijakeele korpuse paralleelkorpuse osa. See korpus on eestikeelne ja selles on esitatud 9000 üksiklauset. Korpus on kättesaadav aadressil <http://www.keeletehnoloogia.ee/projektid/vead.zip>. Põhikorpus koosneb terviktekstidest, aga neid siin ei käsitleta, vaid vaatluse all on ainult laused. Paralleelkorpuse osas on kõrvuti keelevigadega üksiklausel ning nende parandatud variandid. Lisaks sellele, et korpus on koostatud suuremast hulgast keelejuhtide töödest, kui üks uurija ise jõuaks koguda, muudab selle väärtuslikuks asjaolu, et mitu ülikooli õppijõudu on vigaste lausete kõrval esitanud samade lausete parandatud variandid. Paralleelkorpuse on õppijate kirjutatud terviktekstide põhjal koostanud TÜ eesti keele (võõrkeelena) osakonna õppejõud Raili Pool, Elle Vaimann ja Ingrid Rummo. Lausetes olevad vead on parandatud, kuid mitte märgendatud. Selline materjal muudab uurija töö lihtsamaks ka põhjusel, et parandusi teinud õppejõud on teadnud lausetest rohkem, sest nende käes on olnud terviklikud tekstid, mille kontekstist lähtudes on parandused tehtud. Teatud juhtudel sõltub vormi sobivus ainult kontekstist, ilma seda teadmata oleksid mõlemad ajavormid korrektsed. Korpuse paralleelseid lauseid lugedes võib konteksti küll aimata, kuid kuna tervikteksti näha ei ole, ei saa uurija selle kohta midagi kindlat väita.

Sellest korpusest kogusin materjali samadel põhimõtetel kui pilootuuringuks: kirjutasin välja kõik laused, kus oli kasutatud mineviku liitaega või kus seda oleks pidanud kasutama. Kogunes umbes 750 lauset, mis andsid huvitavamaid

tulemusi kui ise kogutud näited, sest temaatika oli mitmekesisem ja eri lausetüüpe palju rohkem. Näiteks kogunes piisavalt palju materjali ka selle analüüsimiseks, milliste määrustega mineviku liitaegu koos kasutatakse või kasutama peaks. Korpuste materjale ja nende põhjal saadud tulemusi käsitleb peatükk 7.

I.3. Terminoloogiast

Uurin oma töös, kuidas vene emakeelega üliõpilased eesti keelt kasutavad. Nimetan eesti keelt sel puhul **õppijakeeleks**, sest keelejuhid on üliõpilased, kes uurimise ajal ei olnud õppimist lõpetanud ning seega olid sõna otseses mõttes õppijad. Õppijakeelt nimetatakse ka **vahekeeleks**. See on keeleõppija arenev ja muutuv keel, milles on oma seaduspärad (Selinker 1972). Vahekeelt võib mõista nagu teatud puudustega keelt ehk selle keele kasutaja oleks nagu kahe keele, oma täiusliku emakeele ja õpitava täiusliku sihtkeele vahel ning ta eesmärk oleks jõuda täiusliku sihtkeele kasutaja tasemele. Sellist tõlgendust on eriti kritiseerinud Vivian Cook (2007b), kes kirjutab, et ka termin „õppijakeel” on problemaatiline, sest kui inimene suudab teist keelt juba iseseisvalt kasutada, peaks teda nimetama teise keele kasutajaks, mitte õppijaks. Siinse töö keelejuhid on eesti keele iseseisvad kasutajad, kuid kuna keelenäited on kogutud nende õpingute ajal, on õppijakeel täpne termin.

Eesti keelt käsitan vene üliõpilaste puhul **teise keelena** ega erista Tallinna, Tartu ja Narva vene üliõpilasi selle järgi, kas nende keeleõpinguid on või ei ole toetanud elav keelekeskkond. Võrdlusrühma moodustavad eesti üliõpilased ja nende puhul nimetan eesti keelt **emakeeleks**. Samuti nimetan emakeeleks vene üliõpilaste esimest keelt vene keelt.

Lause **kontekstiks** nimetan keelekasutaja taustateadmisi vaadeldava lause või lõigu kohta, peamiselt neid teadmisi, mis on esitatud teksti lause või lõiguga. Taustateadmine võib olla ka arusaamine, mis tekib loetud lausete tõlgendamisel. Kontekst moodustab tausta ja/või pakub vihjeid, millest lähtudes verbi ajavorm valitakse. Kontekst on olukord, milles lause moodustatakse või lause tähenduse omandab. Tugeva kontekstiga lause on ühemõttelisem, sest tekst loob sellele tausta, millelt lauset tõlgendada. Mittekontekstilised laused on sellised, mida võib mõista mitut moodi, st keelejuht võib seda ise tõlgendada oma taustateadmistest lähtudes. (vt nt Givon 2005, Swaab jt 2003)

Kasutusreeglid on põhimõtted, mis on keelendite vormi, tähenduse ja kasutusvaldkondade kohta sõnastatud grammatikates, „Eesti keele käsiraamatus” (EKKR 2007) ja õppekirjanduses. **Grammatikareglid** on (sõnastamata) teadmised keele toimimise seaduspärasuste kohta.

Viga mõistetakse kõrvalekaldeks standardkeelest ja reeglistatud keelekasutuspõhimõtetest (Dulay jt 1982: 138, Ferris 2011: 3). Kõrvalekalded võivad olla süstemaatilised, näiteks kui keelekasutaja ei oska keelt piisavalt hästi või ka juhuslikud eksimused, mis tekivad väsimusest, tähelepanematuses või näiteks kiirustamisest. Siinses töös kasutan sõnu *viga* ja *eksimus* sünonüümideks.

Keelekorpus on loomuliku keele tekstide kogu. Korpus võib sisaldada nii kirjalikke tekste kui ka suuliste tekstide transkriptsioone. Tekstikorpus on arvutisse viidud tekstide kogum, mis on valitud kindlate kriteeriumite alusel ja esineb ühtses elektroonilises formaadis. (Muischnek jt 2003: 9) Samad põhimõtted kehtivad õppijakorpuste kohta.

Mõisteid **lihtminevik** ja **imperfekt**, **täisminevik** ja **perfekt** ning **enneminevik** ja **pluskvamperfekt** kasutan sünonüümidenä. Eestikeelsetest ajavormidest kirjutades kasutan peamiselt omasõnu ja muude keelte ajavormidest või ajavormidest üldiselt kirjutades kasutan võõrterminid.

I.4. Töö ülesehitus

Töö teises peatükis antakse ülevaade teise keele omandamise uurimise ajaloost. Tähelepanu all on muuhulgas see, kuidas eri aegadel on suhtunud vigadesse ja mida peetud vigade põhjusteks; kuidas mõjutavad teise keele omandamist erinevad sisemised ja välised tegurid, sealhulgas õppija emakeel. Kolmandas peatükis on vaatluse all minevikuaegade uurimise tulemused ehk see, kuidas mõistetakse minevikuaegu, millised on nende funktsioonid ja kasutuskontekstid ning kuidas minevikuaegade omandamist on uuritud eri keelte põhjal ning millistele tulemustele on jõutud. Neljandas peatükis ontähelepanu all materjalid, milles eesti keele mineviku ajavorme on käsitletud: keeleoskustasemete kirjeldused ja eesti keele õpikud. Peatükkides viis kuni kaheksa esitan eri meetoditega kogutud ja analüüsitud keelematerjali tulemusi, mille põhjal peatükis üheksa esitan järeldusi ning toon välja, millele võiks eesti keele ajavormide õpetamisel tähelepanu pöörata. Kokkuvõttes teen tagasivaate uurimismaterjali põhjal saadud olulisematele tulemustele.

2. TEISE KEELE OMANDAMISE UURIMISEST

Teise keele omandamise uurimine on tihedalt seotud ühelt poolt õppimisprotsessi ja teiselt poolt keele uurimisega. Seda mõjutavad nii pedagoogilis-pühholoogilised kui ka lingvistilised teooriad ja uurimise meetodid. Peatüki eesmärk on anda ajalooline ülevaade sellest, kuidas teise keele omandamist on uuritud ja kuidas uurimissuunad on koos valitsevate teooriatega arenenud ja muutunud.

2.1. Ajalooline tagasivaade

Nii nagu õppimiskäsitustel üldiselt, on ka teise keele õppimise ja omandamise teooriatel pikk ajalugu, mille käigus mõni teooria on mõnda aega teistest populaarsem, kuid satub siis kriitika alla, et teatud aja pärast jälle populaarseks saada. Peamised õppimiskäsitused, mis on mõjutanud teise keele õpetamist ja selle tulemuste ehk õppimise ja omandamise uurimist, on biheiviorism ja kognitivism.

Biheivioristlik õppimiskäsitus, mille järgi õppimine on uute harjumuste ja käitumisviisi kujundamine, on mõjutanud vigade analüüsi ja kontrastiivgrammatika teooriaid.

Burrhus Frederic Skinner sõnastas 1957. aastal õppimise kolm põhitingimust (Skinner 1957):

- Seoste loomine tingitud ja tingimatute reflekside abil. Sobiva käitumise eest tuli tunnustada ja sobimatu eest karistada.
- Harjumuste tekitamine pidevate kordamiste abil. Keeleõppes on vaja keeleüksused väiksemateks ühikuteks modelleerida ja neid korrata, kuni tekib harjumus. Keeleõpe pidi toimuma ahelana: stiimul – vastus – kinnitamine ehk sisendkeel – väljundkeel – kinnistamine. Õpitavat keeleüksust pidi kontrollima ja kujundama ning siis harjutama, kuni see muutus automaatseks.
- Keskkonna mõju on tähtsam kui õppija. Õppija rolli teadmiste kujundajana ei tunnustatud, teda peeti puhtaks leheks, millele kirjutavad õpetajad ja vanemad eri olukordades ja sündmuste käigus, mil õppija saab uusi kogemusi.

Biheivioristliku lähenemisviisi järgi mõjutavad vanad harjumused uut käitumist, keeleõppes on selle näiteks ülekanne. Ülekanne võib olla positiivne, mille puhul aitab vana harjumus (emakeel) uue keele omandamisele kaasa, ja negatiivne (interferents), mille puhul emakeel põhjustab teise keele õppimisel eksimusi. Biheivioristlik keele õppimise käsitus oli piiratud selle poolest, et rõhutas liialt kordamise ja treenimise vajalikkust, õppija kui aktiivse osalise roll jäeti kõrvale. Keeleõpetuses rõhutati seda, et kui on ette teada, mis vigu õppijad emakeele mõjul teevad, siis on võimalik neid vigu vältida. Tänapäeval peetakse kordamist ja teatud rutiine keeleõpetuse oluliseks osaks, kuid õppija ise arendab oma keelt, seda ei saa talle drillimisega selgeks õpetada. Samuti suhtutakse vigadesse kui

keeleõppimisprotsessi loomulikku kaasnähtusesse. Vead annavad tunnistust sellest, et õppija on mugavustsoonist väljunud ja katsetab uusi vorme.

Vastukaaluks biheiviorismile tekkis psühholoogias kognitiivistlik suund, mis sai populaarseks ka keeleteaduses. Tähelepanu liikus inimese kognitiivsetele võimetele teadmisi töödelda. Keeleteaduses eristatakse lisaks nativistlikku suunda, mis uurib keelt puhta mentaalse nähtusena, ja emergentsionistlikku suunda, mis uurib sisendkeele ja selle kognitiivse töötlemise rolli väljundkeele tekkimisel. Üks olulisemaid erinevusi nende kahe suuna vahel on selles, et kui nativistliku teooria järgi saab inimene sündides kaasa abtastsed grammatikareeglid, mida ta keele omandamisel kasutab (vt Chomsky 1980), siis emergentsionistliku teooria järgi omandatakse grammatilised tarindid sisendkeelest nii, et esmalt neid märgatakse suhtluses, siis võetakse need ise kasutusele ja piisava praktiseerimise järel muutuvad need automaatseks ja nende kasutus korrektseks (vt Ellis, N. jt 2013). Järgnevalt on esmalt käsitletud Noam Chomsky nativistlikku teooriat ja seejärel emergentsionistliku suuna peamisi esindajaid.

N. Chomsky kirjutas 1959. aastal (Chomsky 1959) Skinneri teosele arvustuse, milles kritiseeris biheivioristlikke seisukohti. Ta väitis, et sageli ei ole vastavust sisendkeele ja väljundkeele vahel, järelikult töötleb õppija keelt omal moel. Tekkis teooria kaasasündinud ajusisese keeleomandamismehhanismi (ingl *language acquisition device*) olemasolust, mille järgi Chomsky koolkonda kutsutakse nativistideks. Nativistide järgi on keeleõppimisvõime kaasasündinud. Sisendkeel on selle teooria järgi vahend, mis vallandab keeleomandamismehhanismi töö. Chomsky järgi on keel organ, mis kasvab ja areneb nagu iga teinegi organ. Keeleoskus kasvab inimesele, nagu linnule kasvavad tiivad. Seega ei ole keelekeskkonna roll kuigi tähtis. Sel on keele omandamisele teatud mõju, kuid oluliselt väiksem, kui biheivioristid väitsid – keelt võib omandada ka vähe toetava keskkonna puhul. Vaatamata vanemate ja/või õpetajate jõupingutustele, omandab osa lapsi keelt oma reeglite järgi enda valitud teel. Samuti ei kasutata keelekeskkonnas ainult puhast ja korrektset keelt, seega tuleb kahtluse alla seada harjutamise tähtsus, sest kui õppimisel harjutatakse mittekorrektseid vorme, siis korralikku keeleoskust ei saavutata. Kuid vaatamata sellele, et keeleõppeprotsessis puutub õppija kokku ka valede vormidega, ei hakka ta sellepärast valesti rääkima. Ajusisene keelevõime ning universaalne grammatika toetab korrektsete keelendite omandamist. (Chomsky 1980: 231) Chomsky teooria oli teatud mõttes samm edasi, sest tõi esile õppija osa keele omandamisel. Inimesel on olemas keelevõime, mis eristab teda loomadest, kuid keel ei kasva iseenesest, vaid selleks on vaja ka keskkonda. Kui laps ei puutu keele kriitilise omandamise perioodil kokku elava keelega ehk ta on ilma jäetud suhtlemisvõimalustest, siis hiljem ta inimkeelt enam kergelt ei omanda (vt nt Grimshaw jt 1998).

Chomsky seisukohad puudutavad keele omandamist üldiselt, ta on enne- kõike silmas pidanud emakeele omandamist. Hiljem universaalse grammatika printsiipidest ja parameetritest kirjutades viitab ta (Chomsky 1993, 1995) ka teisena õpitavatele keeltele: kõikide keelte grammatika printsiibid on sarnased, kuid teatud parameetrid on erinevad, näiteks verbi asukoht lauses võib eri

keeltes erineda. Nii võib uue keele omandamisel lähtuda universaalse grammatika printsiipidest, mis on sarnased emakeeles ja uues keeles, ning selgeks on vaja teha just uue keele parameetrid ehk erinevused emakeelest (vt ka White 2003). Universaalse grammatika uurijate huviorbiidis on peamiselt ideaalne keel, mis on inimese peas, mitte kõnekeel. Siinse töö keskmes on aga just see, kuidas grammatilisi tarindeid kasutatakse ehk universaalse grammatika uurijate seisukohalt see „ebatäiuslik” keel, mida inimene kasutab suhtlemiseks.

Teise keele omandamise uurimise ajaloos on üks olulisemaid Stephen Krasheni monitori mudel, mis koosneb viiest peamisest hüpoteesist (Krashen 1982: 10–32) :

1. Omandamise – õppimise hüpoteesi järgi on keele omandamine loomulik protsess, mille käigus ei suunata teadlikku tähelepanu lingvistilistele vormidele (nagu tehakse enamikus keeletundides). Selle protsessi käigus keel „korjatakse üles” nagu tehakse keelekeskkonnas elades. Minimaalne vajalik tingimus on võimalus suhelda omandatavas keeles. Loomulikult teevad teise keele omandajad teatud keelendi kasutamisel samasuguseid vigu nagu esimese keele omandajadki. Õppimine seevastu on teadlik protsess, mis leiab tavaliselt aset keeletunnis. Krasheni järgi iseloomustab seda kaks asja: vigade parandamine ja reeglite õppimine. Kui vanemad enamasti ei paranda lapse kasutatud mittekorrektseid vorme rääkimisel, siis õpetaja tavaliselt teeb seda. Iga tund on pühendatud mõne keelenähtuse õppimisele – näiteks õpitakse käänamise reegleid. Keele loomulikul omandamisel ei tutvusta keegi keele omandajale reegleid. Siiski ei ole omandamist ja õppimist selgelt eristada võimalik. Omandamine toimub siis, kui elada võõra keele keskkonnas, ilma et keegi keele seaduspärasid seletaks või reegleid õpetaks, õppimine leiab aset koolis õpetaja juhendamisel.
2. Loomuliku järjekorra hüpotees. Nii lapsed kui täiskasvanud omandavad keele grammatilised tarindid teatud kindlas järjekorras, kui õppijal on võimalus keelekeskkonnas praktiseerida.
3. Monitori hüpoteesi järgi on õppija ajus keelt toimetav mehhanism (monitor), mida õppija kasutab enne või pärast keele produtseerimist. Monitor toimib õppimise käigus saadud teadmiste abil: 1) enne väljundit, st enne kui õppija midagi sihtkeeles ütleb; 2) pärast väljundit, st kui õppija märkab, et on midagi valesti öelnud, siis parandab ta end ise.
4. Sisendkeele hüpoteesi järgi omandatakse grammatilised tarindid, kui neid õpetatakse natuke kõrgemal tasemel, kui on õppijate teadmised. See põhimõte on algselt pärit Lev Võgotskilt (Vygotsky 1978: 86), kelle järgi toimub uue õppimine inimese lähiarengutsoonis. Sisendkeel peab olema arusaadav ja kontekstiga seotud. Võime teises keeles suhelda pigem ilmneb ühel hetkel (kui inimene on selleks valmis), kui pannakse paika õpetamisega.
5. Afektiivse filtri hüpoteesi järgi sõltub keele omandamise kiirus ja tase õppija hoiakust keele suhtes, tema motivatsioonist, enesekindlusest ja sellest, kui rahulikus õhkkonnas õppimine toimub. Esmalt võtsid afektiivse filtri mõiste kasutusele Heidi Dulay ja Marina Burt 1977. aastal. Nõrgem filter on enesekindlatel motiveeritud õppijatel, kes on ise rahulikud ning kelle õpikeskkond

on rahulik. Õpitava keele suhtes vastumeelsust tundvatel ja/või ebakindlatel õppijatel on tugevamad filtrid, mis blokeerivad või pidurdavad sisendkeele mõju.

Monitori mudelit on nimetatud ka musta kasti mudeliks ja osaliselt kattub see Chomsky teooriaga sellest, et õppija ajus toimub aktiivne protsess sisendkeele ja väljundkeele vahel. Sihtkeelt monitooritakse ja töödeldakse enne, kui see väljundkeelena keekekasutuses ilmneb (Dulay jt 1982: 54–72). Krasheni kognitiivses teoorias on ühendatud teise keele omandamise tähtsad aspektid. Selle teooria järgi on õppija aktiivne sisendkeele töötleja, ja väljundkeel sõltub sellest, kui tugevalt töötab kontrolliv monitor ning milline afektiivne seisund õppijal on õpitava keele suhtes. Krashen eristas teise keele õppimist ja omandamist, kuid piir nende kahe protsessi vahel ei ole selgelt eristatav ja siinses töös käsitletakse õppimist ja omandamist ühtse protsessina.

Keeleomandamise ühe suunana esitas Manfred Pienemanni 1984. aastal keele õpetatavuse hüpoteesi (ingl *teachability hypothesis*), millest arenes keele töödeldavuse teooria (ingl *processability theory*). Selle järgi on keeleõppija võimeline omandama ainult neid tarindeid, mis on tema keelelise arengu seisukohalt jõukohased. Ühtegi arenguetappi ei saa vahele jätta. Seega saab ka õpetada ainult selliseid keeleaspekte, milleks õppija on valmis. Teise keele õppimisel ollakse valmis omandama keerulisemaid tarindeid siis, kui lihtsamad on selged. Seega ei ole kasu, kui õppijale esitatakse sisendkeelt, mida ta ei ole veel võimeline töötleva. (Pienemann 1984, 1998, 2005) Eesti keele mineviku ajavormide omandamisel võib olla tõenäoline, et täis- ja enneminestik kui keerulisemad omandatakse hiljem kui lihtminevik ja et algtasemel õppijad ei olegi võimelised liitaegu õppima, sest see on neile kognitiivselt liiga keeruline. Teisalt võivad eesti keele mineviku liitajad olla morfoloogiliselt lihtsamad kui lihtminevik, seega jääb siinses töös vastuseta küsimus, kas lihtminevikku ikka võidakse eelistada sellepärast, et liitajad on osale õppijatest raskesti töödeldavad.

Konneksionism on teooria, mille järgi keele omandamine on neuroloogiline protsess, mida toetab keele kasutamine. Selle suuna esindaja Brian MacWhinney on esitanud esimese ja teise keele omandamise ning kasutamise teooria, mida nimetatakse konkurentsi mudeliks (ingl *Competition Model*), Pille Esloni jt (2010: 23) järgi ka ühtseks võistlusmudeliks. See teooria põhineb loodusteaduslikul ideel liikidevahelisest võitlusest, mille käigus iga liik kohaneb tingimustega, leiab endale teatud koha ja selle säilitamiseks teeb koostööd oma liigikaaslastega sissetungijate vastu. Selle idee järgi toimub võitlus ka mentaalsetes, sh keele omandamise ja kasutamise protsessides. Näiteks lause moodustub sõnadest, mis vastavad kõige paremini lause moodustamise tingimustele. (MacWhinney 1986)

Selle mudeli järgi põhineb keeletarindite õppimine õppija, sisendkeele ja konteksti vahelisel interaktsioonil (MacWhinney 2002). Selleks, et teatud grammatiline tarind salvestuks, peab õppija sellega palju kordi erinevates kontekstides ja olukordades kokku puutuma. Nii tekib õppijal assotsiatsioonide abil teatud muster tarinditest, kuid nende tekkimist ei juhi sisemine universaalne

grammatika, vaid oluline on sisendkeel, millega õppija kokku puutub (Ellis, N. 2003). Erinevalt nativistidest väidetakse, et keel baseerub üldistel kognitiivsetel võimetest, mitte geenidel, ja nii esimese kui teise keele omandamisel kasutatakse samu võimeid, mitte erinevaid. Keel õpitakse sisendist suhtluse teel, see ei kasva ise nagu organ (MacWhinney 1987: 250, 2002).

Osa sisendkeele saab õppija õppematerjalidest. Siinses töös vaadeldakse eesti keele õppematerjale peatükis 4. Kuidas keelekeskkond siinse töö keelejuhtide eesti keele oskust mõjutanud on, selle kohta andmeid ei kogutud. Sellised andmed oleks andnud teavet näiteks selle kohta, kui tugevalt elava keelekeskkonna tugi seostub mineviku liitaegade korrektse kasutusega.

Keele omandamise sotsiolingvistilised teooriad lähtuvad sellest, et keel ei ole miski, mis asub üksikisiku peas, vaid keel on kõikjal meie ümber. Sotsiolingvistiline lähenemisviis teise keele omandamise uurimuses võtab arvesse sotsiaalse konteksti, milles keelt kasutatakse ja õppija kognitiivsed protsessid ning selle seose nende kahe vahel, mis viib teise keele omandamiseni (Tarone 2007: 837). Keeleõpetuses said populaarseks kommunikatiivsed meetodid, mille järgi keeleainese analüüs ei ole nii tähtis kui keele aktiivne kasutamine. Michael H. Long (1996) kirjeldas keelekeskkonna tähtsust: teise keele õppimise ajal on oluline, et oleks võimalus õpitavas keeles suhelda. Suhtluse käigus õppija mõistab, milliseid grammatilisi tarindeid ta veel ei oska ehk mille tõttu suhtlus võib ebaõnnestuda. M. Longi andmetel on suhtluses võimalik läbi rääkida, mida öelda tahetakse ja sel viisil omandatakse isegi keerulisi grammatilisi tarindeid. (Long 1996: 446–447) Samal ajal (Tarone (2007: 841) järgi 1997. aastast alates) tõusis huvi ka sotsiokultuurilise teooria vastu. Teooria esitas Lev Vögotski, kelle järgi kultuur ja mõtlemine toimub psühholoogiliste vahendite kaudu, millest tähtsaim on semantiline märgisüsteem keel. Kuna mõtted avalduvad keele kaudu, ei ole vaja uurida aju ehitust vaid suhtlemist. Katsete tulemusel tõestas ta, et keel on esmalt sotsiaalne ja alles seejärel individuaalne. (Vygotsky 1978) Seda teooriat on edasi arendanud James Lantolf (vt nt Lantolf, Thorne 2007). Siinses töös ei ole otseselt uuritud keelekasutuse keskkondi, kuid keelenäidete analüüsimisel on arvesse võetud võimalikku eestikeelses keskkonnas kuuldud keele mõju.

Kõike eelnevat arvesse võttes on Diane Larsen-Freeman (2011, vt ka Ellis, N., Larsen-Freeman 2006, 2009) esitanud kaose ja komplekskuse teooria, mis samuti kui konkurentsimudel lähtub loodusteadustest. Looduslikud süsteemid on kompleksed, dünaamilised ja iseorganiseeruvad. Muutumise kaudu muudab kompleksne süsteem keskkonda ja samal ajal kohaneb muutunud keskkonnaga, muutes käitumist. Selle teooria järgi on keel suhtluse ajal teatud muustritest sündiv pidevalt muutuv süsteem. Nende muustritena mõistetakse keeletarindeid morfeemidest sõnade ja fraasideni. Keeleomandamises ei mängi rolli niivõrd kaasasündinud keelevõime kui üldised kognitiivsed võimed ja võimalus suhelda õpitavas keeles. Keelt kasutades tekivad ja kinnistuvad uued keelendid ning õppija keeleoskus suureneb. Need keelendid, millega sagedamini kokku puututakse, omandatakse tõenäoliselt kiiremini. Nii on sisendkeelel tähtsus, kuid olulisem on õppija enda roll keele omandamisel. Tarindi sagedus on

oluline, kuid mitte otsustava tähtsusega, sest mõju avaldab ka see, kas õppija seda tarindit märkab ja meelde jätab ehk kas ta suudab seda töödelda. Arvestada tuleb ka õppijate individuaalseid eripärasid ja esimese keele mõju. Selle teooria järgi ei saa keeleomandamise teed ette ennustada, vaid tagantjärele kirjeldada ja selle põhjal otsustada, mis omandamisprotsessis tõenäoliselt rolli mängib. (Larsen-Freeman 2011: 52–58)

Keele dünaamilise arenemise teooria (deBot jt 2007, deBot, Larsen-Freeman 2011, Verspoor, Behrens 2011) võtab samuti arvesse kõik muutujad, mis keele omandamisele mõju avaldavad. V. Cook (2007b) kirjeldab ka mitmikpädevust kui lähenemisviisi teise keele omandamisele ühelt poolt keele kasutaja kui tervikliku isiksuse ja teiselt poolt keelekogukonna seisukohalt. Samuti käsitletakse keelt selle lähenemisviisi järgi kui pidevalt muutuvat süsteemi.

Nii keele dünaamilise arengu kui ka mitmikpädevuse teooria järgi on keele omandamine mittelineaarne tsükliline protsess: kui õppija on omandanud uusi keelendeid, siis ainult osa neist läheb kasutusse, sest osa ununeb ja osa muutub. Oluline osa keele omandamisel on keele aktiivsel kasutamisel. Niisiis avaldavad teise keele omandamisprotsessile mõju lähteolukord, kognitiivsed võimed ja keelekeskkond. Kõikide keeleaspektide omandamine ei võta ühepalju energiat, sest need on omavahel seotud ja ühe aspekti omandamine võib olla eelduseks mõne teise aspekti omandamisele. Nii liiguvad keeleõppijad lihtsamatelt, sagedamini esinevate ja nende emakeelega sarnaste tarindite juurest aina keerulisemate, harvem esinevate ja emakeelega vähem sarnaste tarindite kasutamisele. Õppimise alguses toetuvad nad kõige enam teadmistele emakeelest. Sihtkeelega rohkem kokku puutudes ja seda suhtluses kasutades suureneb teise keele tarindite hulk ja nende kasutamise oskus, kuid nagu eelpool öeldud, see ei toimu lineaarselt, vaid tsükliliselt. (DeBot jt 2007: 14–19; DeBot, Ellis, N., Larsen-Freeman 2009: 118–119, Larsen-Freeman 2011: 6, Verspoor, Behrens 2011: 26–38)

Teise keele omandamise teooriad on arenenud koos arusaamistega selle kohta, mis on keel, milline on õppimisprotsess ja kuidas inimene keelt omandab. Lihtsamatest, ainult üksikuid aspekte arvesse võtvatest lähenemisviisidest on nüüdseks jõutud keeruliste teooriateni, milles arvestatakse võimalikult paljusid keelt, õppimispsühholoogiat ning ümbritsevat keelekeskkonda puudutavaid pidevas muutumises ja üksteisega seoses olevaid asjaolusid. Siinse töö materjali analüüsimisel on taustal emergentsionistlik uurimissuund, mis lähtub sellest, et uued keeleteadmised tekivad juurde juba olemasolevate keeleteadmiste pinnalt ja sisendkeele abil ning oluline on keele kasutamine erinevates kontekstides elavas suhtluses.

Lisaks selles jaotises käsitletud üldistele teooriatele vaatlen järgmistes alapeatükkides siinse töö seisukohalt olulisi teise keele omandamist puudutavaid suundi, mis puudutavad keelevigade tegemist, grammatiliste vormide omandamist, keeltevahelist mõju, keele omandamist mõjutavaid tegureid ja teadlikkust keelest ning keele õppimisest.

2.2. Keelevigade uurimisest

Teise keele õppe ideaalseks lõppeesmärgiks võib pidada suhtluspädevust, mille üheks osaks on emakeele kõnelejaga sarnane väljendusoskus. Lähtuvalt keeleõppeteooriatest on suhtumine keeleõppes tekkivatesse vigadesse eri aegadel olnud erinev. Eksimusi on peetud lubamatuks ja neid on üritatud vältida. Vigade analüüsi meetodiga, mis oli populaarne 1960. aastatest (Corder 1967), selgitati õppija lähtekeele ja sihtkeele võrdlemisel välja veaohtrikud aspektid ja neid liigitati eri tüüpideks. Näiteks on põhjaliku vigade liigituse koostanud H. Dulay jt (1982: 146–163). Eesti keeles on ühe keeleõppijate vigade liigituse võimaluse välja pakkunud Raili Pool ja Elle Vaimann (2005) ning Tallinna ülikoolis arendatava vahekeele korpuse konkordantsiprogrammi jaoks on loodud 18st veaklassist ning 170 vealiigist lähtuv lingvistiline vigade klassifikatsioon (Eslon, Metslang 2007: 107). Sagedamini esinevatele veatüüpidele pöörati õpetamisel erilist tähelepanu, et vältida vigade tekkimist. Sellest tundus olevat keeleõppele palju kasu, kuid meetodi puuduseks oli see, et vigadele kesken-dudes jäi suur osa õppijakeelest analüüsimata, sest korrektsest keelekasutusest ei saanud midagi teada.

Sylviane Granger (2004: 133) toob esile probleemi, et ka grammatiliselt korrektne keel võib võõrapärane olla. Standardiseeritud sihtkeeles on kirjeldatud teatud kasutusreeglid, mille omandamise poole keeleõppijad püüdvad, kuidsihtkeelt emakeelena kõnelejad ei tee seda tingimata nii, nagu grammatikaõpikud ette näevad ehk emakeelekõneleja ei kasuta keelt standardkeele reeglite kohaselt. Siit tuleneb, et edasijõudnud keeleõppijad, kes on õppinud õpiku järgi ja jõudnud kõrgtasemele, kasutavad keelt „liiga” korrektselt, st kirjeldatud reeglite järgi, mitte samal viisil, nagu emakeelekõnelejad. Kui ei ole olnud võimalust keelt omandada või kinnistada elavas keelekeskkonnas, siis jääbki keel koolitunnis õpitud keele päraseks, st püütakse täpselt järgida õpitud reegleid, mitte ei võeta eeskju emakeelekõnelejate keelekasutusest.

Peamiseks eksimuste põhjuseks on peetud emakeele mõju. Kui õppija ei oska õpitavat keelt veel piisavalt palju või piisavalt korrektselt, kasutab ta lünkade täiteks oma emakeelt. Õppija emakeele mõjutustega sihtkeele vormi, mida keeleõppija kasutab, kuni ta ei ole saavutanud sihtkeelt, mis on sarnane emakeelekõnelejate keelega, nimetatakse vahekeeleks (Selinker 1972). Sellist lähenemisviisi teise keele kasutamisele, nagu oleks see puudustega esimese keele kasutamine, on kritiseeritud (vt nt Cook 2001: 23, 2007a). Teine keel inimese kasutuses on lihtsalt teistsugune kui esimene keel ja tal võib olla olulisi eeliseid esimese keele ees. Nende kirjeldamiseks võttis V. Cook kasutusele mitmikpädevuse mõiste: esialgu defineeris ta seda kui kahte grammatikat keelekasutaja peas (Cook 1991), kuid hiljem lisas, et see hõlmab esimest keelt, teist õpitavat keelt ja kõike muud, mis on teise keele kasutaja peas (Cook 2007b). Kõrgtasemel keeleõppijad võivad saavutada ka emakeelekõnelejaga lähedase taseme (Cook 2001: 67) ja teise keele oskust võib vaadelda mitmikpädevusena, sest see toetab esimese keele oskust. Näiteks on andmeid, et ungari laps, kes oskab inglise keelt, kirjutab keerukamaid emakeelseid lauseid, kui see,

kes ei oska. (Keckes, Papp 2000). Teist keelt valdavad inimesed loevad teisiti kui monolingvaalid, nad mõtlevad paindlikumalt, neil on parem ning laialdasem keeleteadlikkus (grammatikateadmised), nad õpivad kiiremini lugema ja on ühe keele rääkijatest paremad suhtlejad, sest kasutavad eri keeltes võimalikke suhtlusvõimalusi (vt nt Lehtonen 2011).

Tänapäeval peetakse eksimusi keeleõppe loomulikuks osaks, teatud keeleõppe etappidel mittekorrektseid vorme ei parandata. Arvatakse ka, et keelekasutuse ladusus tekitab grammatilisi vigu, ning vastupidi, grammatilise korrektsuse taotlemine vähendab keelekasutuse sujuvust (Housen jt 2012). Nii sujuvus, korrektsus kui ka rikas ja keerukas sõnavarakasutus teises keeles on tihedalt seotud töömälu võimsusega. Katsete tulemustest on ilmnunud, et sujuvama või korrektsema keele saavutamiseks kasutab õppija lihtsamaid väljendeid, sest ilmselt need tulevad kiiremini meelde. (Mota 2003) Vead on keeleõppijale lubatud ja isegi soovitatavad, sest nende kaudu saab teada, millele õpetamisel tähelepanu pöörata. Lisaks annavad vead teada õppimise edukusest. Näiteks oletavad Kirsti Siitonen ja Maisa Martin (2012), et keeleoskuse taseme tõusuga suureneb vigade arv, sest kõrgemale tasemele jõudes hakkab õppija kasutama keerukamaid tarindeid. Nii ei pruugi vead tähendada halvasti omandatud keelt, vaid vastupidi, õppija katsetab uusi keelendeid. Õppijate keelenäidetest on koostatud õppijakeele korpusi, et suuremate materjalikogude põhjal keele omandamist uurida.

2.3. Grammatiliste vormide ja keele kasutamise uurimisest

Vastukaaluks vigade analüüsile hakati 1970. aastatel uurima ka korrektsete vormide omandamise järjekorda. Näiteks on kindlaks tehtud inglise keele morfeemide omandamise järjekord (Larsen-Freeman 1976), mis ei sõltu sellest, kas õppija on laps või täiskasvanu või kui palju seda vormi õpetatud on. R. Ellise (1995) järgi on teise keele omandamisel tähtsad 1) morfeemide omandamise järjekord; 2) lausestruktuuride omandamise järjekord ning 3) keele omandamise määr ning kiirus. Inglise keele struktuur erineb oluliselt eesti keele struktuurist ja seega ei saa nende uurimuste tulemusi seostada eesti keele morfeemide või lausestruktuuride omandamisega.

Eesti keeles on keelestruktuuride omandamise järjekorda siiani uuritud vaid emakeele põhjal (vt Argus 2004, 2007a, 2007b; Argus, Parm 2010; Parm 2012). Eesti keele kui teise keele õpetuses on vaikimisi omaks võetud seisukoht, et keelt omandatakse õpetamise järjekorras ja see järjekord peaks sõltuma keelendi ning grammatilise tarindi esinemissagedusest või konkreetsusest. Näiteks õpetatakse eesti keeles lihtminevikku kindlasti varem kui mineviku liitaegu, sest lihtminevik esineb keeles sagedamini, aga on ka konkreetses. Seda on lihtne seostada sõnaga *eile*, mis tähendab selgelt möödunud aega.

Grammatika omandamise seaduspärasid uurivate meetodite kõrvale oli vaja meetodeid, millega uurida keele funktsionaalset kasutamist ehk näiteks seda,

kuidas grammatilisi vorme kasutatakse suhtlemisel. Keeleõpetuses muutusid populaarseks kommunikatiivsed meetodid. Oluliseks muutus see, et keelt kasutatakse sobivalt lähtudes suhtlusolukorrast ning grammatilise korrektsuse õpetamine muutus teisejärguliseks. Olulisemateks uurimissuundadeks said funktsionaalse keekekasutuse analüüs, interaktsioon, vestluse analüüs, sotsio-kultuuriline analüüs ja sotsiolingvistikas kasutatavad lähenemisviisid ehk uurimisaladeks muutusid: variatiivsus teise keele kasutamisel, teises keeles sotsialiseerumine, kogukonnad teise keele praktiseerimiseks, teise keele mõju identiteedi rekonstrueerimisel, hoiakud ja motivatsioon teise keele õppe suhtes (Bayley 2005, Tarone 2007).

Wolfgang Klein kirjutas 1998. aastal teise keele omandamise uurimise panusest keeleteadusesse ja keeleõpetusse 25 aasta jooksul. Tema hinnangul oli selleks ajaks välja arenenud täiesti uus teadus, mis oli olulisel määral mõjutanud keeleõpetust ja näiteks õpikute kvaliteeti. Siiski pidas ta teise keele omandamise uurimise staatust teiste lingvistikadistsipliinide seas väga madalaks. Peamine probleem oli endiselt selles, et uurijad tegelesid enamasti sellega, mida õppijatel ei ole, mitte sellega, mis neil on. W. Kleini arvates peaks teise keele omandamise uurimise ülesanne olema pakkuda sügavamat arusaamist inimese keelevõime struktuuri ja funktsiooni kohta. Teise keele uurijad peaksid suhtuma õppijakeele variatiivsusse kui normaalsesse, isegi tüüpilisse unikaalse keelevõime ilmingusse. (Klein 1998)

Siinses uurimuses lähtun vene keelejuhtidelt kogutud materjalist, mille põhjal kirjeldan mineviku ajavormide kasutamise eripärasid. Niisiis analüüsin keeleõppijate mineviku ajavormide kasutust tervikuna, st toon välja nii korrektsed kui mittekorrektsed kasutusjuhtumid.

2.4. Ülekanne ehk keeltevaheline mõju

Siinse töö uurimisobjekt on eesti keel teise keelena vene üliõpilaste kasutuses. Võõra keele kasutuses ette tulevate eksimuste üks põhjustest võib olla ülekanne ehk keelejuhtide emakeele mõju teisele keelele. Esimese keele mõju üle teise keele omandamisele ja kasutamisele keeleuurijate seisukohad lahknevad. Vahekeeleteooria toetab seisukohta, et transfeer ehk ülekanne võib olla positiivne – kui emakeele struktuur on õpitava ehk sihtkeele struktuuriga nii sarnane, et teatud tarindite omandamine ja korrektne kasutamine ei põhjusta õppijale raskusi ega tekita vigu. Interferents ehk negatiivne ülekanne ilmneb näiteks sõnavaras otsesel tõlkimisel ja emakeelsete grammatiliste tarindite kasutamisel sihtkeeles. Negatiivset ülekannet põhjustavad erinevused emakeele ja sihtkeele struktuuris, sealhulgas teatud kontseptsioonide puudumine emakeeles. (Giaccobbe 1992, Kaivapalu 2005)

Kontrastiivse analüüsi hüpoteesi järgi on esimese keele põhjal võimalik ette näha teise keele omandamisel ette tulevaid raskusi ja eksimuste põhjusi (Lado 1957). Siin on mitmeid probleeme (Gass, Selinker 2008, vt ka Jarvis 2011):

- õppija ei pruugi esimese keele reegleid teise keelde üle kanda, vaid ta võib vältida neid teise keele reegleid, mida esimeses keeles ei ole;
- ülekande võib toimuda ainult teatud kõnesituatsioonides, aga mitte kõigis;
- õppijad võivad esimesest keelest teadlikult laenata (tõlkida), et sel viisil oma keelt arendada.

H. Dulay ja M. Burt esitasid 1973. aastal teooria, mille järgi keelt omandatakse teatud järjekorras. Selle nn loova konstrueerimise teooria (ingl *creative construction theory*) järgi konstrueerivad teise keele õppijad alateadlikult grammatilisi tarindeid, mille abil mõistavad ja moodustavad uusi keelendeid, mida nad varem kuulnud ei ole. Uurimuste põhjal tõid nad välja, et valdav osa vigadest tuleneb keeleõppija arengulistest aspektidest ja ainult alla 5% vigadest on põhjustatud interferentsist. Sellised tulemused on saadud Ameerika Ühendriikides elavate hispaaniakeelsete laste inglise keele arengu uurimisel, kuid autorid viitavad ka hulgale muude keelte omandamise kohta tehtud uurimuste tulemustele. (Dulay jt 1974a, 1974b, 1982: 173) Mineviku ajavormide omandamisel tekkinud keeltevahelise negatiivse ülekande kohta on vastukäivaid andmeid. K. Bardovi-Harlig (2000: 182) väidab nelja eri (hispaania, jaapani, araabia ja korea) emakeelt kõneleva keelejuhi uurimise põhjal, et õppijate emakeel ei mõjuta oluliselt inglise keele õppimise tulemusi. Tähtsamateks teguriteks on õppijate kokkupuude keelega, st kui korralikult nad tunnis käivad ja kui kaua nad keelekeskkonnas elanud on, õpimotivatsioon ja õpetamise kvaliteet. Jason M. H. Lim (2007) on uurinud malaisia õpilaste inglise keele perfekti oskust ning peab vigade suure hulga peamiseks põhjuseks keeltevahelisi erinevusi.

Tänapäevaste uurimuste põhjal on kujunenud seisukoht, et teise keele õppimisel on määrav keeltevaheline sarnasus ning erinevus on marginaalne. Enam ei räägita ülekandest selle biheivioristlikus mõttes, vaid kasutatakse terminit keeltevaheline mõju (Jarvis 2011, Jarvis, Pavlenko 2008, vt ka Eslon, Metslang 2007, Kaivapalu 2005). Scott Jarvis (2000: 254; 2011: 1–2) on seisukohal, et esimese keele mõju teisele keelele on selgesti tuvastatav, kui võrrelda eri emakeeltega isikute teise keele kasutust ning et sama emakeelega isikud teevad õpitavas keeles ühesuguseid vigu. Håkan Ringbom (2007b: 68) väidab mitmete uuringute põhjal, et ema- ja sihtkeele sarnased grammatilised tarindid avaldavad positiivset mõju: need lihtsustavad ja kiirendavad sihtkeele õppimist, sest emakeelest tuttava tarindi omandamiseks ei ole vaja jõupingutusi teha.

H. Ringbom (2007a: 186–187, 2007b: 5) on välja toonud, et keelte sarnasuse ja erinevuse vahel ei ole selget eraldusjoont ehk nähtused, mida nimetame sarnasusteks või erinevusteks, asuvad kontiinumi skaala eri punktides. Eristada võib a) sarnasussuhet, b) erinevussuhet ja c) nullsuhet. Samas (Ringbom 2007a: 184–186, 2007b: 7–9, 24–26) esitab ta mõtte, et keelte vahel võib olla tegelik, oletatav ja tunnetatud sarnasus. Tegelik ehk objektiivne sarnasus võib olla lingvistiliselt määratletav, näiteks esineda sugulaskeelte vahel. Näiteks on Annekatrin Kaivapalu uurimuse järgi (2005: 280–286) negatiivse ülekande mõju palju väiksem lähtekeelega sarnase sihtkeele (eestlastel soome keele) õppimisel kui teise keelkonda kuuluva sihtkeele (venelastel soome keele) õppi-

misel. Tegelik ehk objektiivne sarnasus on sümmeetriline ehk X keele rääkija peaks Y keelest sama hästi aru saama nagu Y keele rääkija X keelest. Tunnetatud sarnasusel on kokkupuutepunkte tegeliku sarnasusega, kuid see on psühholingvistiline nähtus ja oleneb keeleõppija individuaalsetest iseärasustest, st eri iniviidid võivad sarnasust tunnetada erineval viisil. Uut keelt õppima hakates oletab õppija, et uus keel on grammatiliselt ehituselt sarnane emakeelega ja/või muude omandatud võõrkeeltega. Sellist nähtust nimetatakse oletatavaks sarnasuseks. Kui oletus ei pea paika, põhjustab see vigu õppija keeleloomes. (Kaivapalu 2010: 164–165)

S. Jarvis (2000: 250) on andnud uue definitsiooni ülekandele, see võib olla ülekande protsess, hüpoteesi tüüp, mille keeleõppija esitab (ingl *constraint*), kuid ka strateegia, mida õppijad kasutavad, kui nad uues keeles veel väljenduda ei oska. H. Ringbomi (2007a: 188–189) järgi võib interferentsi ehk negatiivset ülekannet kirjeldada pigem sobiva konkreetse positiivse ülekande puudumisena, mis viib õppija valede järeldusteni, mille tõttu tehakse vigu. Sellise teise keele kategoria õppimisel, mis emakeeles puudub, on vaja seda kategoriaid täielikult mõista, enne kui see keelekäsitlus ilmub (Ringbom 2007a: 189). Siinses töös vaatluse all olevad eesti keele mineviku liitajad on selline kategoria, mis venelastest eesti keele õppijate emakeeles esineb teistsugusel moel ning selle kategoria omandamine nõuab aega ja head keeleoskust. Sellepärast on keelejuhtideks valitud üliõpilased, kelle keeleoskus on B ja C tasemel.

2.5. Teise keele omandamist mõjutavad tegurid

Teise keele omandamise uurimisel on põhiküsimus: kes õpib kui palju millist keelt millistes tingimustes (Spolsky 1990: 3). Uurimisel võetakse arvesse õppijate individuaalseid erinevusi, nagu vanust, keeleannet, õpistiili, motivatsiooni ja isiksuse tüüpi. Siinses uurimuses olen keskendunud (noorte)le täiskasvanutele, kellel on oletatavasti keskmisest paremad akadeemilised võimed ja õpimotivatsioon, sest materjali olen kogunud üliõpilastelt.

2.5.1. Iga ja mälu

Tänapäevaks on kinnitust leidnud, et lapsed õpivad teisiti kui täiskasvanud, nad matkivad ja jätvavad uut keelt kiiremini meelde, kuid ka unustavad kiiremini. Täiskasvanud mõistavad paremini sõnastatud reegleid, kontrollivad oma keelekasutust rangemalt, omandavad uusi keelendeid aeglasemalt, kuid ei unusta nii kiiresti kui lapsed (Birdsong, Molis 2001, deBot, Hulsen 2002, Singleton 1995, Singleton, Ryan 2004).

Teise keele õppimisel, nagu igasugusel õppimisel, talletatakse uued teadmised mällu. Mälul on kaks aspekti – teadmine on salvestatud mälus, kuid see peab olema ka kättesaadav, ehk oluline on teadmist demonstreerida ning meenutada pärast õppimist. Keele vähene või harva kasutamine põhjustab selle

keele oskuse häbumist. Teada on (deBot, Hulsen 2002: 259–261, Grendel 1990: 40, Hansen 1999), et

- vanemad inimesed säilitavad keelt paremini kui lapsed;
- kunagi õpitu, kuid unustatu, on vastavate tehnikate abil taastatav ja kunagi õpitud asjade üleõppimine on lihtsam kui päris uute asjade õppimine;
- keeleoskuses toimib regressiooni põhimõte: viimati õpitu ununeb esimesena;
- mida kõrgem keeletase, seda paremini keeleoskus säilib. Kui kõrgtasemel omandatud keelt mõne aasta jooksul ei kasutata, on keeleteadmised ikka kindlad ja juurdepääsetavad, st kasutusvõimaluse või -vajaduse korral meenub vajalik sõnavara ning grammatiline oskus.
- periood, mil keelt ei kasutata, ei põhjusta eri rühmadel (lastel ja täiskasvanutel) sõnade meenutamisprotsessis erilisi erinevusi, kuid grammatikaoskuses tekib suur erinevus esimese kahe aasta pärast: täiskasvanud säilitavad grammatikaoskuse paremini.

2.5.2. Õpistiilid

Inimühiskonnas elades suudavad kõik tavaarenguga inimesed keele vähemal või rohkemal määral omandada, kuid tundub, et osa inimesi on keeleandekamad, sest nad on suutelised võõrast keelt kergemini omandama kui teised. Sellest teadmisest lähtudes on juba 1950. aastatel (1953–1958) teise keele omandamise võimekuse määramiseks loodud testid, mille abil saab kindlaks teha, kui hõlpsalt täiskasvanu uue keele omandab (Carroll, Sapon 2002). Kui keeleanne on olemas, siis keele omandamiseks peab oskama seda rakendada. Õppija peaks ära tundma, millise õpistiili esindaja ta on ja millised õpistrateegiad talle sobivad.

Õpistiilide liigitusi on mitmeid, tuntuim neist on Howard Gardneri multi-intelligentsuse teooria, mille järgi õppijal võib olla keeleline ehk lingvistiline intelligentsus, loogilis-matemaatiline intelligentsus, muusikaline intelligentsus, ruumiline intelligentsus, kehalis-kinesteetiline intelligentsus, enesetunnetamis- ja suhtlemisintelligentsus (Gardner 2006). Eelistatud õpistrateegiate järgi on õppijad õpistiilide järgi jaotatud kommunikatiivseteks, analüütilisteks, autoriteeti austavateks ja konkreetseteks (Willing 1988). Teise keele õppe ajaloo jooksul on sobivaks peetud eri õppemeetodeid, mis on soosinud analüütilise stiiliga õppijat (grammatika-tõlke meetod) või suhtlusele orienteeritud õppijat (kommunikatiivsed meetodid). Tänapäeval tunnustatakse erinevaid õpistiile ja õpetajaid julgustatakse toetama eri stiilidega õppijaid erinevate õpetamis-meetodite kaudu (Cohen 1998, Griffiths 2008, Naiman jt 1996, Skehan 1991), siiski on üldtunnustatud seisukoht, et teise keele õpetus on suhtluspädevuse omandamise seisukohalt efektiivne, kui kasutatakse interaktiivseid õpimeetodeid ning elulähedasi õppematerjale ja ülesandeid ega õpetata keelt kui grammatikatarindite abil kirjeldatavat süsteemi. Näiteks on kirjutatud käsiraamatuid, mis annavad soovitusi, kuidas teist keelt kõige kergemini omandada (vt Faber 2004, Nannetti 2005).

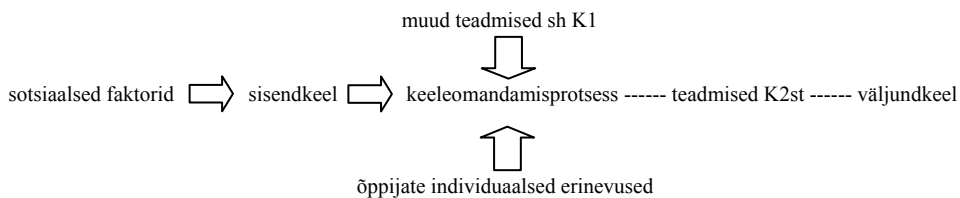
Otseseid andmeid õppija individuaalsete erisuste ja teise keele omandamise seoste kohta ei ole võimalik mõõtmiste teel kuigi täpselt kindlaks teha (Naiman jt 1996: 142–148), kuid on andmeid, mille järgi efektiivsed keeleõppijad kuuluvad kõige enam kommunikatiivse õpistiiliga õppijate hulka ehk sellised, kes kasutavad õpitava keele keskkonna tuge ja katsetavad õpitut julgelt igal võimalusel, samas kui vähem efektiivsed on autoriteedile orienteeritud õppijad ehk sellised, kes soovivad õppida vaid õpetaja juhendamisel (Wong, Nunan 2011).

2.5.3. Keeleõppe keskkond

Keele omandamise uurimise seisukohalt on uurijatele huvi pakkunud, millistes tingimustes teist keelt paremini õpitakse, kas keeletunnis õpetaja juhendamisel või loomulikus keelekeskkonnas iseseisvalt õppides; individuaalõppe käigus, kus õpetaja võtab arvesse vaid ühe õppija vajadused ja kujundab õppeprotsessi just temast lähtudes, või keelerühmas, kus on võimalus õpitut kaaslastega harjutada, üksteiselt õppida ning õpetajalt tagasisidet saada.

Rod Ellis (1995) on teinud kokkuvõtte omavahel seotud faktoritest, mis mõjutavad teise keele omandamist ja sihtkeelset väljundit:

- välised asjaolud: sotsiaalsed ja õpitava keele kasutamise seotud tegurid ehk kes räägib kellega, millises keskkonnas, mis teemal;
- sisemised asjaolud: õppimise ajal toimuvad kognitiivsed protsessid ja keeleuniversaalide rakendamine;
- keeleõppijate individuaalsed erinevused ja kasutatavad õpistrateegiad;
- õppetööga seotud asjaolud: võimalus õpitavat keelt tunnis kasutada ja see, kuidas keeleteadmisi seletatakse.

Joonis 1. Keeleomandamisprotsess ja seda mõjutavad faktorid (Ellis 1995: 194).

Kui palju millist keelt õppija omandab, sõltub sellest, millisel eesmärgil keelt õpitakse. Teatud juhtudel on vaja omandada vaid algeline suhtlusoskus, näiteks kui keelt õpitakse välismaal reisimise eesmärgil. Käesoleva töö jaoks uuritud keelejuhid õpivad eesti keelt selleks, et õppetöös ja tulevases tööelus hästi hakkama saada. Seetõttu peaks nende eesmärgiks olema keele kõikide osa- oskuste omandamine kõrgel tasemel.

2.6. Eksplitsiitset ja implitsiitset keeleõppimisest ning metalingvistilisest teadlikkusest

Tehniliste vahendite areng on teinud võimalikuks õpiprotsessi päris lähedalt jälgida. Psühholoogidel ja neurolingvistidel on vahendeid, et kindlaks teha, millistes aju piirkondades õppimine ja sealhulgas keele õppimine toimub. Näiteks teatakse, kus toimub keele omandamine ehk implitsiitne õppimine eeskujude järgi (meelde jäetakse kuuldud või loetud keeletüksused), ja kus eksplitsiitne õppimine (rakendatakse grammatikareegleid, et keeleüksusi luua). Mõlemad teadmised on tihedalt seotud implitsiitse ja eksplitsiitse mäluuga. Neurolingvistiliselt moodustavad need dihhotoomia, sest nende vahel võib vahet teha. Samuti on kindlaks tehtud, millistes aju osades toimub grammatiliselt korrektse keeleüksuse ära tundmine. Selliseid teste tehakse aju elektriliste näitajate mõõtmise teel, kuid uuritav ise osaleb protsessis sellisel viisil, et kordab õpitavat (kirjutab arvutiekraanile sõna, mida äsja oli näinud) või reageerib grammatiliselt korrektsetele ja mittekorreksetele sõnavormidele, märkides ühed sobivaks ja teised ebasobivaks. (Vries 2009, Tulving 2007) Probleemina implitsiitse teadmise testimisel nähakse seda, et uurija ei pruugi teada saada testitava tegelikku teadmist, vaid ainult seda, et see tunneb mingi vormi ära, või vorm tundub tuttav, kuigi tegelikult seda vormi ei osata ja selle tähendust ei teata (Vries 2009: 42). Niisiis võiks ajus toimuva põhjal leida vastuse küsimustele, kas keele õpetamisest on kasu ning kas õpetama peaks grammatikareegleid või genereerib neid aju ise.

Rakenduslingvistide käsutuses on kaudsemad vahendid: kui tahame teada, miks keeleõppijad või -kasutajad mingit grammatilist vormi korrektseks või mittekorrektses peavad, siis tuleb seda nende endi käest küsida. Vastuste saamiseks on vaja, et informantidel oleks keelest eksplitsiitsed ehk deklaratiivsed teadmised. Need on teadvustatud teadmised mingist keelest või keeltest üldiselt, sellest, millest keel koosneb ja millist rolli see mängib inimese elus. Eksplitsiitsed teadmised koosnevad lisaks teadlikule reeglikasutusele ka metakeelest, mille abil oma teadmisi verbaliseerida. Mida teatakse eksplitsiitselt, see võib erineda keele tegelikust kasutusest, st reegleid osatakse sõnastada, kuid mitte rakendada. Selline teadmine on kasutatav ainult kontrollitud tingimustes, kui on piisavalt aega. Nagu igat sorti faktiline teadmine, on see omandatav igas eas ning selle areng võib toimuda kahes plaanis: nii laiuti, kui õppija saab teada uusi fakte keele kohta, ning sügavuti, kui õppija viimistleb oma teadmisi täpsemaks ja korrektsemaks. (Ellis, R. 2004: 235–240, Ellis, R. 2008: 7) Mõlemat tüüpi teadmiste kohta kogutakse andmeid ka keeletestide abil. R. Ellise (2008: 10–12) järgi mõõdavad keeleõppija implitsiitset keeleoskust testid, mille sooritamiseks antakse aega limiteeritult, st testitav peab reageerima ilma pikemalt järele mõtlemata (suuline korrektsete vormide imiteerimise test, kuuldud loo ümberjutustamise test ning spontaanne grammatilise õigsuse hindamise test); eksplitsiitseid teadmisi mõõdavad testid, mille täitmisel aeg limiteeritud ei ole (metalingvistiline ehk reeglite sõnastamise test, kaalutletud grammatilise õigsuse hindamise test). Vaatluse alla tulevaid ülesandeid võib

pidada eksplitsiitset keeleoskust mõõtvateks, sest keelejuhtidele anti ülesannete lahendamiseks piisavalt aega, st nad ei pidanud reageerima (sobivaid vastuseid valima, vigu parandama või verbi ajavormide sobivusele hinnanguid andma) etteantud aja jooksul. Siiski suunati testi tegijaid mitte liiga kaua kaalutlema, neile öeldi juhendamisel, et valida tuleb ajavorm, mis esimesena sobivam tundub.

Michel Paradisi (1994: 394) arvates on eksplitsiitne teadmine selline, mida osatakse esitleda ja vajadusel kasutada. R. Ellise (2004: 230) järgi peab teadmise ja selle kasutamise vahel selget vahet tegema. Implitsiitne teadmine on saadaval automaatseks kasutamiseks, eksplitsiitne teadmine nõuab pigem kontrollitud protsesse. Mõnedel andmetel (deKeyser 2003) võib eksplitsiitne teadmine harjutamise käigus muutuda nii automaatseks, et seda on võimatu implitsiitsetest teadmistest eristada.

Implitsiitne teadmine on protseduuriline, intuiitivne, spontaanseks keelekasutuseks automaatselt kättesaadav, koosneb kinnisvormelitest ja teadvustamata reeglitest (Ellis, R., Barkhuizen 2005: 5–6, Vries 2009: 12–16, 51).

Implitsiitsed teadmised saadakse näidete põhjal, st et teine keel omandatakse selle keelega kokku puutudes. See on süstemaatiliselt varieeruv, st paindlik vastavalt keelekasutusolukorrale (Roehr 2010: 9). Implitsiitseid keeleteadmisi kasutav keeleõppija ei oska seletada, millistele reeglitele tema keelekasutus vastab. Mõnede uurijate arvates on see omandatav enne murdeiga (Ellis, R. 2008: 6–7), sest noored täiskasvanud vajavad ka eksplitsiitseid keeleteadmisi, st sõnastatud reegleid selle kohta, kuidas keele struktuur toimib.

Magnet- ja elektromenetluste abil on kindlaks tehtud, et keeleõppe protsessi ajal aktiveeruvad ajus teatud piirkonnad ning et ühte kindlat keelekeskust ajus ei ole. Keele mõistmine, produtseerimise oskus ja võime rääkida on jaotunud aju mitme piirkonna vahel. Samuti on aju plastiline ning kui keeleoskus ajukahjustuse tagajärjel kaob, võtavad aju teised osad keele mõistmise või rääkimisvõime enda kanda. Teatud keeleteadmiste ja -oskuste keskused suunavad keele omandamist, kuid vaja läheb ka kordamist ja harjutamist, et keeleoskus automatiseeruks. Kordamise ja harjutamise abil ehitatakse aju eri keskuste vahel närvisidemed, mis säilitavad uusi teadmisi ja oskusi. (Ahvenainen, Holopainen 2005)

Tänapäeval on jõutud selleni, et keeleõpetuses soovitatakse võtta arvesse seda, mis on ajutoimingute seisukohalt kasulik. Õppijaid õpetatakse ära tundma endale sobivaid õpistiile ja julgustatakse just sellest lähtuvaid strateegiaid kasutama. Hoolikat tähelepanu pööratakse sisendkeelele ehk sellele, millised on õppematerjalid, et sisendkeele hulk ja kvaliteet oleks sobiv ning toetaks kõikide osaoskuste õppimist.

Kirjanduses eristatakse metalingvistilist teadmist, teadlikkust, võimekust ja pädevust. Metalingvistiline teadmine on teadmine keelest, see on sisuliselt sama kui eksplitsiitne teadmine, st õppija teab midagi keele kohta ja oskab seda sõnastada. Keelejuhtide metalingvistilise teadlikkuse uurimise kaudu saab teada, kuidas nad eesti minevikuaegu mõistavad ja kuidas seletavad nende kasutuspõhimõtteid. David Birdsongi (1989: 35–36) järgi eeldab grammatilise

vormi sobivuse hindamine mõõdukat ja hinnangute põhjendamine väga kõrget analüüsisioskust.

M. Paradisi (2004) järgi tekib esimese keele omandamisel esmalt implitsiitne teadmine keelest ning seejärel metalingvistiline teadmine. Teise keele õppimise puhul areneb implitsiitne keeleoskus eksplitsiitse teadmisega paralleelselt, sest keelt õpitakse enamasti õppematerjalide põhjal ja õpetaja seletuste toel. Metalingvistiline teadmine ei muutu kunagi implitsiitseks pädevuseks, kuid metalingvistilisest teadmisest on vähemalt osaliselt kasu teise keele omandamisel. Samuti on leitud, et metalingvistilised teadmised võivad olla osa teise keele oskusest ehk metalingvistiliste teadmiste suurenemine ja keeleoskuse suurenemine on omavahel tihedalt seotud. (Paradis 2004: 50, Roehr 2007: 195) Metalingvistiline teadlikkus on teadmised emakeele ja teiste keelte, nende toimimismehhanismide ja kasutusvõimaluste, keelte sarnasuse ja erinevuste kohta (Baker 2011: 152, Kaivapalu 2010: 162, Tunmer jt 1984: 12). A. Kaivapalu (2010) viitab samuti sellele, et teadmine keelest kujuneb inimesel emakeele põhjal ning võrreldes emakeelt teise õpitava keelega kasutab ta seniseid kogemusi ja teadmisi, rakendab tõlgendusi ja oletusi. Metalingvistiline võime on kognitiivne protsess, mille ajal keele analüüs ja kontroll toimivad keeleülesannete lahendamisel (Bialystok 2001: 177). Metalingvistiline pädevus koosneb lingvistilisestest, kognitiivsetest ja metakognitiivsetest oskustest. Õppija oskab keelt kasutada ja sellest rääkida, näiteks ka mängida keelemänge. (Birdsong 1989: 41, 49)

Selleks, et keelest rääkida, on vaja osata metakeelt. See omandatakse reeglite õppimisel. Eristatakse loomulikke ja normatiivseid keelereegleid. Auli Hakulinen (2008: 270–275) eristab kirjalikke reegleid sel viisil, et loomulikud on reeglid, mis kirjeldavad keele tegelikku kasutust nn sisemise grammatika reeglite järgi ning normatiivsed ehk õpetuslikud on sellised, mis tegelikku keelekäsitust arvesse ei võta, vaid instrueerivad, kuidas keelt kasutama peaks. Näiteks, kui õppija teab, kuidas minevikuvorme moodustada ja oskab neid kasutada, vajab ta metakeelt, et seletada, kuidas mingi vorm õpitud on ja miks teatud puhkudel just seda vormi kasutatakse.

Keeleõpetuses kasutatakse reeglite õpetamisega koos või reeglite asemel ka analoogiat ehk tuuakse näiteks tüüpsõnu vormide moodustamise eeskujuks või näidisolukordi nende vormide rakendamisuhtumite kohta. Teise keele õppijaid uurides on ilmnenud, et õppijad kasutavad morfoloogia omandamiseks õppimise eri variante: tuubivad vorme, rakendavad õpitud reegleid, kasutavad analoogiat, samuti lihtsalt arvavad, mis võiks olla korrektne vorm. Kui reegel on lihtne, siis on seda kerge rakendada, kuid kui rakendama peab mitmeid erinevaid reegleid vajalikus järjekorras, siis muutub koormus mälule nii suureks, et lihtsam on kasutada analoogiat. Seega reegleid kasutatakse ainult siis, kui muust ei ole enam kasu. Keeleõppijate seas võib olla neid, kes väidavad, et nad kasutavad väga keerulist reeglite süsteemi, kuid võib olla, et see on ainult nende arvamus, mis põhineb õpetamismeetodil, mida neid õpetades kasutatud on. Nad arvavad, et kui neid on teatud viisil õpetatud mõtlema, siis nad kasutavadki reeglite süsteemi. (Martin 1996: 190–193)

Näiteks inglise keele õpetuses kasutatakse imperfekti ja perfekti eristamise seletamiseks ajamääruste abi, sest nende kasutamise suhtes koos ühe või teise ajavormiga kehtivad piirangud. K. Bardovi-Harlig (2001) on ajamääruste abil uurinud inglise perfekti omandamisprotsessi. Ta on õppijakeele korpusest arvutiprogrammi abil otsinud lauseid, milles on perfektile viitavaid ajamääruseid ning teinud kokkuvõtte, et kirjalikus tekstis esinenud 502 lauses, kus esines perfekt, oli 1/3 koos sobivate ajamäärustega ja 86,7% kõikidest näidetest olid korrektsed. Lausetes, milles esines perfekti alakasutus, st selle asemel oli kasutatud imperfekti, oli 83% ulatuses ajamääruseid (kõige sagedamini tarindeid sõnadega *since* ja *for*). (Bardovi-Harlig 2001) Nii et vaatamata keeletunnis ja grammatikaõpikutes esitatud reeglile, et sõna *since* ei esine koos imperfektiga, kasutavad algajad teise keele õppijad seda siiski.

Üldine seisukoht on, et õppimise algetapil, kui morfoloogilisi tarindeid veel ei kasutata, ei olda valmis reegleid õppima, aga kui õppijad on jõudnud mineviku ajavormide õppimisel nn leksikaalsesse faasi, siis järgmine, morfoloogiline faas saavutatakse kergemini süstemaatilise õpetamise toel. Lihtsamate reeglite õpetamisest on rohkem kasu ja need omandab enamik õppijatest, kuid keerulisemad reeglid nõuavad palju iseseisvat tööd ja harjutamist ning on jõukohased vaid osale õppijatest. (Lim 2007, Macrory, Stone 2000, Martin 1996)

See, kuidas üliõpilased mineviku ajavorme kasutavad ja kuidas seletavad eri vormide vahel valiku tegemise põhimõtteid, väljendab nende implitsiitset ja eksplitsiitset teadmisi keele kohta. Implitsiitne õppimine tähendab alateadlikku keele omandamist ja eksplitsiitne õppimine teadvustatud õppimist, mille käigus võetakse arvesse sõnastatud reegleid ning luuakse ja katsetatakse oma hüpoteese keele struktuuri kohta. Samamoodi on implitsiitsed teadmised keele kohta intuiitiivsed ja nende üle võib otsustada, kogudes keeleainest vabast keelekasutusest. Eksplitsiitsed teadmised ilmnevad kontrolltöodes ja testides, st kontrollitud olukordades. Samuti väljendub see metalingvistiliste teadmistena, st võimega keelt kirjeldada ja põhjendada teatud vormi valikut (Ellis, R. 2004, Ellis, R. jt 2006).

Siinse töö üks ülesanne on uurida keelejuhtide metateadmisi eesti keele mineviku ajavormide ja nende kasutamise kohta, seega on peatükis 5 esitatud keelejuhtide arusaamad minevikuaegadest ning alapeatükis 8.4.6 põhjendused, miks mingi ajavorm lausesse valiti.

3. MINEVIKUAEGADE UURIMISEST

Siinse peatüki eesmärk on vaadelda, mida on kirjutatud selliste keeltemineviku ajavormide kohta, kus esinevad lisaks lihtminevikule ka mineviku liitajad. Uurimistulemused on saadud peamiselt inglise, kuid ka saksa ja prantsuse keele põhjal, kuid siin on välja toodud see, mis iseloomustab ajavorme üldiselt, iga keele eripäradesse süvenetud ei ole. Peatüki esimestes osades (3.1, 3.2 ja 3.3) esitatakse liht- ja liitajavõrdlusi ning käsitletakse eraldi perfekti ja pluskvamperfekti kasutusvaldkondade uurimistulemusi. Alapeatükis 3.4 võetakse kokku see, mida on kirjutatud eesti keele mineviku ajavormide kohta ja jaotises 3.5 võrreldakse eesti ja vene keele ajavorme. Alapeatükkides 3.6 ja 3.7 käsitletakse mineviku liitajavormide omandamise varasemate uurimuste tulemusi, mis on saadud peamiselt inglise ja saksa keele põhjal. Täpsemalt on vaadeldud, kuidas õppematerjalid ja õpetamine teise keele õppimist mõjutab ning millises järjekorras ajavormid omandatakse.

3.1. Imperfekti, perfekti ja pluskvamperfekti olemus ja funktsioonid

Aega võib mõtteliselt kujutada vektorina, kus olevik on keskel, tulevik sellest ees- ja minevik tagapool. Siiski ei piisa mineviku liitaegade kujutamiseks aja-joonel ühest punktist, sest sündmuse toimumise aeg on vaja määratleda ka kõnehetke või teise tegevuse toimumisaja suhtes. Selle probleemi lahendamiseks on Hans Reichenbach 1947. aastal esitanud skeemi, milles on lisaks sündmuse toimumisajale ja sellest rääkimise ajale kasutusele võetud ka vaatlusaeg. Skeemidena esitatakse kokku üheksa ajavormi, sest inglise keeles eristatakse ka kestvaid aegu. Siinse töö seisukohalt on olulised neli ajavormi:

- preesens: K,V,T *Ma näen Johni*;
- imperfekt: V,T-K *Ma nägin Johni*;
- perfekt: T-K,V *Ma olen Johni näinud*;
- pluskvamperfekt: T-K-V *Ma olin Johni näinud*.(Reichenbach 1966: 72)

Skeemi tingmärkide tähendused: V – vaatlusaeg, T – sündmuse toimumisaeg, K – kõneaeg. Komad väljendavad samaaegsust, näiteks lihtoleviku puhul kõneldakse ja vaadeldakse sündmust selle toimumishetkel. Kriipsuga märgitakse ajalist nihet, näiteks lihtoleviku puhul langevad vaatlushetk ja toimumishetk kokku, kuid kõnehetk on eespool, ehk räägitakse tahapoole, st minevikku jäänud sündmusest.

Henriëtte de Swart selgitab H. Reichenbachi näidetele viidates, milleks on lisaks sündmuse ja kõnelemisajale vaja vaatlusaega:

- a) *Sara lahkus peolt.* (ingl *Sara left the party.*) T,V-K
- b) *Sara on peolt lahkunud.* (ingl *Sara has left the party.*) T-V,K. (Swart 2007: 2274)

Mõlema näite puhul on tegevus toimunud enne kõnehetke, kuid näide b ei vaatle ainult minevikusündmust, vaid rõhutab selle tähtsust kõnehetkel. Kui

näites *a* on fookuses see, et Sara läks peolt ära, siis näites *b* teatatakse, et praegu Sarat peol ei ole. Selleks, et rõhutada perspektiivide erinevust, ongi H. Reichenbach kasutusele võtnud vaatlusaja mõiste.

3.2. Perfekti käsitusviisidest

Dulcie Engeli ja Marie-Eve Ritzi (2000) järgi jagunevad perfekti puudutavad teooriad neljaks käsitusviisiks:

- indefiniitse mineviku teooria (ingl *indefinite past*),
- pikendatud oleviku teooria (ingl *extended now*),
- olevikulise mineviku teooria (ingl *the 'embedded past'*),
- nüüdisrelevantsuse teooria (ingl *current relevance*).

Indefiniitse minevikuaja toimumise hetk ei ole määratletud, pikendatud oleviku teooria järgi võib tegevus ulatuda minevikku, kuid jätkuda ka tulevikus, ja olevikulise mineviku teooria järgi minevikus alguse saanud tegevus jätkub olevikus. Nüüdisrelevantsuse teooriat on kritiseeritud kui liiga ebamäärase. John Alexander Alford (1972: 120) toob välja, et perfekti tähendust ei saa piirata sellega, et tal peab olema olevikuline relevantsus, sest osa lauseid väljendab selgelt minevikulist tähendust *ma olen lugenud seda raamatut 20 korda*. Selle näite põhjal ei saa ka väita, et perfekt viitab korduvale tegevusele, sest ühekordse tegevusega lause *ma olen seda raamatut lugenud üks kord* on samuti korrektne. (Samas)

D. Engeli ja M.-E. Ritzi (2000: 131) hinnangul on nüüdisrelevantsuse teoorial selgelt pragmaatiline iseloom ja see on liiga üldine, et saaks väljendada olukorra või sündmuse tulemuslikkust. Samuti ei võimalda see teooria otsustada, miks peaks eelistama täisminevikku lihtminevikule. Võib väita, et olukord, millest räägitakse, on kõnehetkel igati relevantne (muidu sellest ei saakski rääkida). Teooria tugevusena toovad uurijad välja, et see hõlmab fakti, et kui imperfekt väljendab sündmust, mis on täielikult minevikku jäänud, siis perfekt on kõnehetkega seotud. Kuid tervikuna on see teooria liiga ähmane ja vajab edasiarendamist. (Samas)

Perfekti vormimoodustuses on eri keeltes erinevusi. Jouko Lindstedt märgib (2000: 366) Euroopa keelte kohta tehtud uurimuse põhjal, et maailma keeltes on neli tüüpilist perfekti moodustamise viisi:

- a) koopula + põhiverbi mineviku partitsiip (*olema*-perfekt);
- b) possessiivne tarind, milles põhiverb on mineviku partitsiibi kujul (*omama*-perfekt);
- c) põhiverb ja partitsiip, mis kannab tähendust *juba*;
- d) tarindid, mis sisaldavad lõpetatust väljendavaid verbe.

Siinse töö seisukohalt huvipakkuv eesti keele perfekt ehk täisminevik kuulub J. Lindstedti liigituse järgi esimesse (a) tüüpi.

Perfekti olemus on keeruline, sest see hõlmab endas ka aspekti tähendust. H. Metslangi (1993) järgi on keeltes, sealhulgas eesti ja soome keeles, üldine seaduspärasus, et aspekti kategooria eelneb aja kategooriale ning aspekti

väljendamise vahendid muutuvad aja kategooria kujunemise käigus aja väljendamise vahenditeks. Kõigepealt tekkis keeles lõpetatud ja kestva tegevuse vastandus ja alles seejärel aja liigendamine. Nii on ka resultatiivi kujunemine perfektiks tegelikult aspektitähendusega tarindi kujunemine ajasuhteid väljendavaks tarindiks. Selle protsessi käigus on toimunud nii tarindi tähendusnihe kui ka kasutuse üldistumine. Partitsiipi ei käsitatud enam omaette lauseliikme predikatiivina, vaid koopula ja partitsiip ühendusid koos lausetuumaks. Aspektilise mineviku jäljed on aktiivi perfektisse jäänud sel viisil, et üks perfekt kasutusviise on veelgi oleviku seisundi tähistamine minevikus teostunud sündmuse tulemusena. (Metslang 1993: 207–208)

J. Lindstedt (2000: 369) on esitanud hüpoteesi, et perfekt võibki väljendada mitte niivõrd aega kui aspekti, kuid jõuab arutluse käigus järeldusele, et perfekt on siiski ajavorm. Ta selgitab, mille poolest erinevad tulemus- ja kogemusperfekt:

- tulemuslause *Mari on läinud Pariisi* on fokuseeritud tegevuse lõpetatusele;
- kogemust väljendav lause *Mari on käinud Pariisis* on fokuseeritud tegevuse tüübile.

Ajavormid nendes lausetes on vastavalt tulemusperfekt (*on läinud*) ja kogemusperfekt (*on käinud*).

Östen Dahl ja Eva Hedin (2000: 387) eristavad tegevuse tüübile ja lõpetatusele fokuseerumist vastandades imperfekti ja perfekt. Nende ajavormide tähenduse erinevus ilmneb küsilausetes:

- *Kas John on pilgutanud?* Küsitakse, kas sellist tüüpi sündmus (*John pilgutab*) on toimunud (ühe või rohkem korda) teatud ajaperioodi jooksul.
- *Kas John pilgutab?* Küsimus võib väljendada üllatust, kui on nähtud Johni pilgutamas.

Samas selgitavad nad kogemusperfekti eripära: kogemust väljendavad tarindid on sellised, mis alluvad korduvuse kitsendusele, st neid on ebaloomulik kasutada ühekordse, mittekorduva, unikaalse sündmuse väljendamiseks. Kogemusperfekti põhifunktsioon on väljendada, et teatud sündmustüüp on toimunud mingi ajaperioodi jooksul, mitte esitada sündmust uue diskursuse referendina. Kogemusperfekt, mis väljendab pikendatud olevikku (ingl *extended now*) võib hõlmata lisaks sündmuse kirjeldusele ka muud kavatsust. Näiteks *Seda panka on röövitud* ei viita ainult sündmusele, vaid kirjeldab ka panga seisukorda. (Dahl, Hedin 2000: 388)

Elavate inimeste puhul on aeg piiritletud elueaga ja selle tõttu räägitakse surnud inimesest pluskvamperfektis (Dahl, Hedin 2000: 389), näiteks järelehüüdes märgitakse, et *X oli õppinud ülikoolis*, kuigi eesti keele puhul ei ole võõras, kui sel puhul kasutatakse täisminevikku (vt Metslang 1993).

Carlota S. Smith (2007: 428) on kirjutanud, et pärast lõigu esimest osalausest kannavad järgnevad osalused ehk „mitte-esimesed klausid“ ühte ajavormi mustrit, mis võib olla kas jätkuvus, anafoor või deiksis. Kõrvallused võivad olla ajalisel sõltuvad või mittesõltuvad pealausest. Kui mõlemad on minevikus, on kõrvallause ajalisel sõltuv: pealause on minevikus ja kõrvallausel on sama

vaatlusaeg. Kõrvallause verb on peamiselt kommunikatsiooniverb, mis katab pealause sündmuse või väljendab eelnevat piiritletud sündmust. (Samas)

H. de Swart (2007: 2274) märgib, et üldise reegli järgi ei sobi perfekt narratiivi, sest narratiivis peavad sündmused vahetuma järjekorras, st edasi liikuma, mitte paigal seisma. Eri uurimustest ilmneb, et teadlikult ja tahtlikult võib eri aegu kasutada vägagi ebareeglipäraselt, sest sel viisil on võimalik täita erinevaid pragmaatilisi ja ilukirjanduslikke eesmärke.

D. Engel ja M.-E. Ritz (2000: 131–137) näitavad, et isiklikku kogemust väljendavas narratiivis võib esineda ka perfekt: sellel on austraalia inglise keeles esiplaani loomise ülesanne. Samale tulemusele on jõudnud ka Stephen Levey (2006: 137). Perfekti kasutatakse jutustuse südames, st teema arenduse osas informaalsetes kõnesituatsioonides, kus kõnelemishetk on määratletud ajaloolise olevikuna. Näiteks raadio jutusaadetes ja uudistes on leitud eri malle järgivat aegadekasutust. Enamikel juhtudel kasutatakse imperfekti, kuid tuleb ka ette, et perfekti ja imperfekti kombineeritakse samas lauses ning perfektiga koos kasutatakse ajahetke märkivaid määrusi. See tuleneb sellest, et jutusaated on spontaansed, seega vähem kontrollitud. Samuti muudab imperfekti ja perfekti vaheldumisi kasutamine narratiivi elavamaks ja loob kuulajas tunde, et ta on siin ja praegu. (Engel, Ritz 2000: 131–137)

Verbi ajavormid annavad osaliselt informatsiooni diskursuse ajalise korraldatuse kohta, kuid nad jätavad mitmed valikud lahtiseks. Retoorilisi suhteid saab kasutada kavatsetud ajaliste suhete valikul. Kui reas lauses on kasutatud perfekti, mis täpsustab kõnesituatsiooni, siis nende lausete vaheline retooriline seos väljendab jätkuvust, millel ei ole ajalist tähendust. (Swart 2007: 2280)

Minevikuvormide vaheldamisel tekstis võib õieti olla mitmeid pragmaatilisi eesmärke, näiteks: jagada lugu kronoloogilisteks lõikudeks; kasutada neid ekspressiivse võttena, millega tuuakse esile narratiivi eri sündmuste tähtsus üksteise suhtes; markeerida loo kulminatsiooni; tekitada läbimurre esitusse, mil aegade vaheldamine koos otsese kõne, kõrvalepõigete, kordamise, ekspressiivsete hääliitsuste, liigutuste ja žestidega viitab pigem esitatud loo ülekordamisele kui lihtsalt mineviku sündmuste esitamisele. Loo elemendid esitatakse eri filtrite kaudu rõhutatult, esiletoodult või tahaplaanile jäetult. (Levey 2006: 130)

Ilukirjanduskeelt analüüsid toob N. E. Osselton (1982: 63–69) näiteid aegade vaheldamisest ühe lõigu (dialogi) piires eesmärgiga markeerida dialogis osalejate üksteisele vahelerääkimist, st simultaanset tegevust. See on põhjustatud vajadusest jagada tähelepanu nende tegevuste vahel. Teiseks eesmärgiks on väljendada emotsionaalset pinget teismelise kõnes: pluskvamperfekt muidu olevikus esitatud tegevuses väljendab seda, et tegelane on midagi väga kiiresti öelnud. (Samas)

3.2.1. Perfekt ja ajamäärused

Mineviku ajavormid esinevad koos ajamäärustega, kuid määruste kasutamine on seotud piirangutega. Nähtust, et minevikule viitava perfektiga koos ei saa kasutada mineviku ajahetke märkivat määrust, on uurijad nimetanud

mõistatuseks (*present perfect puzzle*), mida on põhjust eri keelte põhjal uurida (Klein 1992, vt ka Bardovi-Harlig 2001, Pancheva, Stechow 2003).

Inglise keeles on perfektiga koos esinevad indefiniitsed ajamäärused *just, lately, recently, yet, never, ever, so far, up to now* ja konstruktsioonid sõnadega *for* ja *since* (*for weeks, for two days, since last Saturday, since yesterday, etc.*). Imperfektiga koos kasutatakse lõppenud aega väljendavaid määrusi: *yesterday, a week ago, earlier this week, last Monday, the other day, at 4 o'clock, on Tuesday*. (Rastall 1999: 80)

N. E. Osselton (1979: 49) toob näiteid juhtumite kohta, kus tekstides on koos perfektiga esinenud minevikule viitavaid määrusi, kuid arutleb, et need ei ole olnud väga täpsed, näiteks „eelmisel kevadel” ei pruugi tähendada möödunud aasta kevadet, vaid ükskõik millist kevadet, mis on eelnenud (mis aasta kevadet mõeldakse, selgub tekstist), seega ei ole tegemist piiritletud või täpse ajaga minevikus.

Kui perfektiga ei saa täpset ajahetke märkivaid määrusi koos kasutada, siis koos ajaga *past perfect* võib kasutada määrusi, mis on seotud kas vaatlusaja või toimumisajaga. (Swart 2007: 2275) Sellest tulenevalt teeb H. de Swart järelduse, et *past perfect* on kahemõtteline või -täenduslik olevikulise ja minevikulise perfekti vahel ning H. Reichenbachist alates tuntud põhimõte täpset aega märkivate määruste kasutamise võimatusest kehtib olevikulise perfekti, kuid mitte teiste perfektide, näiteks minevikulise perfekti kohta. H. de Swarti analüüsitud neljast keelest (inglise, prantsuse, saksa ja hollandi) kehtib ajamääruste piirang ainult inglise keele kohta. Teised keeled kombineeruvad üsna kergesti ka aega väljendavate määrustega.

J. Lindstedt (2000: 371) väidab, et see, kui paljusid ajamäärusi saab koos perfektiga kasutada, näitab, millise määranäite on perfekt aspektist kogemuslikuks ajaliigiks (kogemusperfektiks) arenenud.

Soome keele perfektiga koos kasutatakse indefiniitseid ajamäärusi: *tähän asti, sitten tiistain, toistaiseksi, jo, tähän mennessä, joskus, ei koskaan*. Need kas väljendavad kestust vähemalt kõnehetkeni või märgivad möödunud olukorra seotust olevikuga. Perfekt võib esineda koos ajahetke märkivate määrsõnadega, kui esitatakse suhteliselt hiljuti toimunud sündmust või olukorda: *juuri, just, eilen, äskettäin, vastikään, viime kesänä*. Imperfekti ei kasutata koos ajamäärustega, mis väljendavad jätkumist kõnehetkeni: *tähän (päivään) asti, sitten viime näkemän*. (Hakulinen jt 2004)

Eesti keeles näitavad ajamäärused kestust, sagedust, korduvust. Täis- ja enneminevik ei seostu tavaliselt kindlat ajahetke märkiva ajamäärusega. Omamoodi erandiks võib pidada sünnipäeva väljendamist täismineviku abil, näiteks: *ta on sündinud 13. oktoobril 2001. aastal*. Lauses on märgitud täpne aeg, kuid kui inimene elab, siis tema sündimisest räägitakse olevikulisest vaatlushetkest lähtudes ja lausega väljendatakse inimese vanust. Siiski tavalised täis- ja enneminevikuga koos kasutatavad ajamäärused väljendavad ajavahemikku, kestust, sagedust ja korduvust. „Eesti keele grammatikas” on näidetena esitatud määrused *viimase aasta jooksul, sageli, kolm korda, kaks tundi, juba aastaid, pikemat aega, päevade kaupa* vms (EKG II 1993: 80).

Lisaks võib leida määruste kasutusnäiteid venekeelsetele õppijatele kirjutatud materjalidest. Aino Siirak (1998) on loetlenud täisminevikuga koos esineda võivaid ajamäärsõnu: *tihti, alati, sageli, pidevalt, tavaliselt, korduvalt, mitu korda, palju kordi, mitte kordagi, pole iialgi, mitte iialgi, pole kunagi*. R. Kallas (2001: 84) esitab lisaks *ammu* ja *lõplikult*. Eraldi on märgitud sõna *juba* esinemist täisminevikulistest lausetes (Metslang jt 2003: 98).

3.3. Pluskvamperfekti käsitlusviisidest

Michael Almeida (1995) käsitluse järgi on pluskvamperfekt perfekti minevik, kuid Bernard Comrie (1993: 78) on rõhutanud, et pluskvamperfekt erineb perfektist oluliselt ja neid ajavorme ei saa sarnaselt käsitleda. Pluskvamperfekt on tihedalt seotud imperfektiga, sest abiverb on minevikus ja kogu ajavorm väljendab täielikult minevikus toimunud sündmust. Raphael Salkie (1989) on väitnud inglise keele näitel kahte liiki lausete põhjal, et pluskvamperfekt võib väljendada nii mineviku minevikku kui ka perfekti minevikku. Seda mõtet illustreerivad laused on mugandatud R. Salkie esitatud ingliskeelsete lausete järgi.

1. a) Ta oli kaotanud oma kohvri eile kell 4.40.
b) Ta kaotas oma kohvri eile kell 4.40.
c) *Ta on kaotanud oma kohvri eile kell 4.40.
2. a) Pärast seda, kui ta oli koju tulnud, hakkas ta õppima.
b) Pärast seda, kui ta koju tuli, hakkas ta õppima.
c) *Pärast seda, kui ta on koju tulnud, hakkas ta õppima.

Lausesse 1 ja 2 sobivad nii imperfekt kui ka pluskvamperfekt, kuid mitte perfekt. Perfekti ei saa kasutada minevikulises jutustavas lauses, milles on märgitud täpne aeg, ega üldse lauses, mille üks osalause on minevikus. Nendes lausetes täidab pluskvamperfekt imperfekti mineviku rolli. Pluskvamperfekt justkui peatab jutustuse ja kirjeldab tagasivaatavalt olukorda, mis oli enne sündmust, millest jutustatakse.

3. a) Kui ta oli töö lõpetanud, läks ta jalutama.
b) Kui ta on töö lõpetanud, läheb ta jalutama.
4. a) Ta oli käinud juba Pariisis ja Londonis.
b) Ta on käinud juba Pariisis ja Londonis.
5. a) Ta oli kaotanud kohvri ja pidi laenama sõbra pluusi.
b) Ta on kaotanud kohvri ja peab laenama sõbra pluusi.
6. a) Ta oli olnud haige eelmisest teisipäevast alates.
b) Ta on olnud haige eelmisest teisipäevast alates.

Lausepaaride 3–6 põhjal võib väita, et pluskvamperfekt on perfekti minevikuvorm, sest olevikuliste pöördeliste vormide muutmisel minevikulisteks muutub perfekt pluskvamperfektiks. Kolmandat, neljandat ja viiendat lauset võib

kasutada ka imperfektis. Sel juhul rõhutatakse tegevuste järgnevust üksteisele. Mineviku liitaegade puhul rõhutatakse tegevuste omavahelist sõltuvust ja nende toimumist eri aegadel. Kolmandas ja viiendas lauses rõhutatakse ühe tegevuse lõppemist (tulemuslikkust) enne teist tegevust. Neljandas lauses räägitakse kogemusest ilma kindla ajata ja kuuendas lauses räägitakse protsessist, mis perfekti ajavormina ei ole veel lõppenud.

Kui ajavormi uurida informatsioonikandjana, siis on oluline kontekst, mis võib väljenduda lauses, kuid tihti tuleb esile pikemas diskursusühikus, tekstilõigus. Niisiis on oluline uurida, millistes funktsioonides ja millistes tekstitüüpides igat ajavormi kasutatakse.

Eri diskursusetüüpide puhul on alust oodata ajavormide erinevat kasutust. Kuigi mineviku ajavormide kasutuse võimalused ja piirangud tekstides ja suulises diskursuses on suhteliselt täpselt määratletud, võib keelekasutuses reegleid rikkuda ehk teisisõnu, imperfekti ja perfekti ajavorme võib kasutada grammatilisest seisukohast vales kontekstis, kui see on pragmaatiliselt põhjendatud.

C. S. Smithi sõnul (2007: 424) saab ajatähendust tõlgendada info järgi, mis ilmneb lõigu tasandil süntaktilise ja diskursuse konteksti põhjal. Kontekst pakub infot, mis on oluline situatsiooni paigutamiseks ajas. Teksti aeg ei ole alati deiktiline, tihti käsitatakse seda lähtudes ühest diskursuse moodusest. Lõigu piires väljendub üks diskursuse moodustest (ingl *discourse mode*): narratiiv, kirjeldus, aruanne, taustainformatsioon ja argument. Taustainformatsiooni ja argumendi moodused on C. S. Smithi käsituses mittetemporaalsed ja jäävad tema ajatähenduse määratlemise eesmärgil tehtavast analüüsist kõrvale. Selle käsituse järgi (Smith 2007: 424)

- narratiiv väljendab järgnevust, st üksteisega ajaliselt seotud järgnevaid tegevusi ja seisundeid. Narratiivi osalausete või klauside pindmine struktuur ühtib kirjeldatud sündmuste kujutamise järjekorraga. Kui muudetakse osalausete järjekorda, muutub ka see, millises järjekorras kirjeldatud sündmuste toimumist tajutakse. Seega on lausete järjekord olulise tähtsusega jutustuse arusaadavuse kindlustamise seisukohalt. Esimene lause rajab ajalise tausta ja järgnevad laused väljendavad ajalist edasiliikumist või samaaegsust. Narratiivi aeg liigub edasi minevikus toimunud tegevust väljendavate lausete abil ja võib liikuda ka ajamääruste toel. (vt ka Labov 2001);
- kirjeldust kasutatakse olukorra portreerimiseks. Aeg on stabiilne või peatunud, mittedünaamiline, sündmustik ei liigu edasi ja kõikidel lausetel lõigus on sama vaatlusaeg. Liikumine toimub teksti ruumis: tekst liigub edasi, kui lugeja liigub ühest stseenist teise. Sellises lõigus kasutatakse kestust märkivaid ajamäärusi, mis kehtivad kogu lõigu kohta;
- aruanne (ingl *report*) on deiktiline. Sündmused on esitatud nii, et nende järjekord on seotud kõnelemisaja liikumisega või sündmuste toimimise koha vahetusega. Esitamise järjekord, mis on tähtis narratiivi puhul, ei ole siin nii oluline.

Pluskvamperfektiga seoses märgib C. S. Smith (2007: 432), et liitlausete kõrvallaused võivad olla ajaliselt sõltuvad või mitesõltuvad pealausest. Kui mõlemad

osalused on minevikus, sõltub kõrvallause ajaliselt pealausest: pealause on minevikus ja kõrvallausel on sama vaatlusaeg. Kõrvallause verb on peamiselt kommunikatsiooniverb, mis katab pealause sündmuse või väljendab eelnevat piiritletud tegevust. Pluskvamperfekt kõrvallausel väljendab, et kõrvallause tegevuse aeg erineb pealausest väljendatud ajast. Niisiis viitab C. S. Smith võimalusele, et kui narratiivis moodustatakse liitlauseid, siis on võimalik ka pluskvamperfekti kasutus.

Alex Lascarides ja Nicholas Asher (1993a, 1993b) on pluskvamperfekti rolli uurimisel tekstis loobunud vaatlusaja mõistest ja kasutavad selle asemel diskursusesiseste suhete reegleid, mis väljendavad muuhulgas ka tekstisiseseid ajalisi suhteid. Nende analüüs puudutab inglise keelt, kuid suurem osa esitatud näidetest kehtib ka eesti keele kohta. Analüüsi lähtekohaks on võetud Hans Kampi (1981) diskursuse esindatuse teooria (ingl *Discourse Representation Theory*), mille järgi oleneb suur osa teksti tõlgendamisvõimalustest kirjeldatavate sündmuste vahelistest ajalistest suhetest. Nende suhete puhul võetakse arvesse lauseehitus, teksti sisu ja kompositsiooniline semantika, teadmine sündmuste toimumise põhjuslikkusest ja teadmine keelekasutusest. Temporaalseid suhteid ei saa esitada vaatlusaegade vahekorra, kus need suhted on määratletud üksnes lause loogilise vormi abil.

A. Lascaridesi ja N. Asheri sõnul (1993a: 250) on H. Kampi diskursuse esindatuse teooria ja H. Reichenbachi mineviku ajavorme käsitlev analüüs problemaatilised kolmel põhjusel.

Esiteks, teksti ajaline süsteem on määratletud ainult süntaksist lähtuvalt ega anna vastust küsimusele, miks kahte lause jada tõlgendatakse erinevalt (Lascarides, Asher 1993a: 250). Probleemi kirjeldavad järgnevad näitelauseid, mis on mugandatud A. Lascaridesi ja N. Asheri (1993a) järgi eesti keele päraseks.

1. Juta oli kuni voodisse minekuni olnud väga hea tüdruk.
Ta oli aidanud ema.
Ta oli ära teinud kõik koduülesanded.
Ta oli harjutanud klaverit.
2. a) Mart saabus kohtumisele keskpäevaks.
b) Ta oli ärganud kell 6.15,
c) valmistanud hommikusöögi ja
d) lahkunud kodust enne seitset.

Esitatud (osa)lausete jadad erinevad selle poolest, et esimeses variandis ei viita miski peale lause järjekorra sellele, millises järjekorras nimetatud tegevusi tehti. Teises jadas on kaasatud kaudne teadmine selle kohta, millises järjekorras kirjeldatud tegevusi tavaliselt sooritatakse. Teadmine, mis järjekorras midagi tehakse, loob progressiooni, kuid kui sellist teadmist ei ole, tekib interaktsiooni probleem, mille lahendusena näevad A. Lascarides ja N. Asher (1993a) ette lugeja taustateadmiste arvestamist.

Teine probleem seisneb selles, et H. Reichenbachi ja H. Kampi teoorias tegeleb lause semantika ainult ajaliste suhetega. Kui üks sündmus on tulenenud teisest, siis selleks on piisav kasutada tekstis imperfekti, aga see ei ole piisav pluskvamperfekti jaoks. (Lascarides, Asher 1993a) Illustreerivad näitelauseid on mugandatud ingliskeelsete lausete põhjal.

1. Mart tuli tuppa. Ta kallaskandale tassi kohvi.
2. Mart kallaskandale tassi kohvi. Ta oli tuppa tulnud.
3. Mart kallaskandale tassi kohvi. Ta oli tuppa tulnud ja end halvasti tundnud, kuid nüüd oli tal juba parem.

Kui võrrelda esimest ja teist näidet, siis ainult esimene on korrektne, kuid kui võrrelda teist ja kolmandat näidet, siis ilmneb, et teine on samuti korrektne, kui sellele lisada selgitus, nagu on tehtud kolmandas lauses. Siit järeldub, et pluskvamperfekti võib käsitada kui diskursuse markerit, mis osutab, et võimalike seoste hulk, mis muudab (osa)lause konteksti sobivaks, on piiratud. A. Lascarides ja N. Asher (1993a) pakuvad relevantsuse probleemi lahendusena välja, et pluskvamperfekti ajakategooria semantika analüüsis peaks lisaks ajalistele suhetele arvesse võtma ka tekstis esitatud põhjuslikke ja retoorilisi seoseid. (Lascarides, Asher 1993a: 258)

Kolmas probleem ajakategooriaga on see, et ajavormide temporaalne eristamine ei seleta, miks pluskvamperfektis olev (osa)lause võib luua perspektiivi vahetuse kaudkõnes (autori ja tegelase teksti vaheldumise korral). Näiteks räägib teksti autor sündmusest, et tegelane helistab, ning räägib oma murest, s.o tegelase, mitte autori perspektiivist. Semantiline raamistik peab suutma esindada eri perspektiive, näiteks selliseid, mis avalduvad vahendatud kõnes. H. Reichenbachi analüüsil põhinev ei suuda hõlmata perspektiivi vahetust, sest see ei võta arvesse, millist infot osalused kannavad. (Lascarides, Asher 1993a: 251)

Nimetatud kolme probleemi lahendamiseks kasutavad autorid (Lascarides, Asher 1993a, 1993b) kahte vahendit: semantikal põhinevat segmenteeritud diskursuse esindatuse teooriat (ingl *Segmented Discourse Representation Theory*) ja diskursuse lisandumise loogikareeglitel põhinevat teooriat (ingl *Discourse and Commonsense Entailment*). Peamiselt uuritakse, milline roll on lugeja taustateadmistel pluskvamperfekti tõlgendamisel ja analüüsitakse tekste sellest vaatepunktist.

3.4. Eesti keele ajavormid

Eesti keele kindlas kõneviisis on kasutusel kolm mineviku ajavormi: lihtminevik ehk imperfekt, täisminevik ehk perfekt, enneminevik ehk pluskvamperfekt. Preteeritumi ehk üldminevikuna käsitavad eri allikad tingiva, kaudse ja möönva kõneviisi minevikku (EKG I 1995: 79, EKKR 2007: 279, 461), kuid ka lihtminevikku (Erelt 2013: 94, Metslang 1993: 203).

EKG I (1995: 75–79), EKG II (1993: 33) ja EKKR (2007: 277–279, 459–460) järgi väljendavad kõik mineviku ajavormid möödunud aja tegevusi, mida lihtaeg imperfekt vaatleb tegevusajaga samaaegselt, liitaegadest perfekt teeb seda olevikulise ja pluskvamperfekt minevikulise vaatlusaja seisukohalt. Lihtminevik moodustatakse verbist *i-* või *si-*tunnuse või minevikutüve abil, eitavas kõneliigis mineviku kesksõna tunnuse *-nud* (isikulises tegumoes) või *-tud, -dud* (umbisikulises tegumoes) abil. Täisminevik moodustatakse *olema*-verbi olevikuvormi ja mineviku kesksõna isikulise või umbisikulise vormi abil, enneminevik *olema*-verbi minevikuvormi ja põhiverbi mineviku kesksõna isikulise või umbisikulise vormi abil.

Kadri Sõrmus (2008) on esitanud ülevaate eesti kooliõpilaste kirjandite põhjal koostatud korpuse märgendamisest. Kolmest vale ajavormi kasutamise näitelausest kahes on täismineviku asemel kasutatud lihtminevikku ja ühes olevikku (Sõrmus 2008: 112). Eesti verbi kasutuse uuringute põhjal on tähelepanu juhitud sellele, et keel lihtsustub ja mineviku liitaja asemel kasutatakse kohati lihtminevikku, kohati olevikku (vt nt Erelt 2006, Metslang 2006). Seda on peetud nii keeles toimuvate nihete (Metslang 1991: 166, 1993: 213) kui vene keele mõju (vt nt Saari 2004: 368, 593–594, Leemets 2000: 87–90) tagajärjeks. Sirje Kupp-Sazonov (2012) toob näiteid vene keelest tõlgitud ilukirjandustekstidest, mille põhjal ta järeldab, et liitaja asemel lihtaja kasutamine tundub olevat rohkem tõlkija valik, kui süstemaatiline vene keele mõju.

Vormilt moodustavad analüütilised täisminevik ja enneminevik finiiitse ja infiniitise verbivormi ühendi. Nende verbivormide ajatähenduse sisu vastab vormile ehk grammatiliste sõltuvussuhete ahel verbitarindi komponentide vahel peegeldab komponentidele vastavate seisundite või sündmuste vaheliste ajasuhete ahelat. (Metslang 1991: 163) Seega on need ajavormid ikoonilised. H. Metslang on eelistanud täpsemat mõistet „isomorfism”, mis tähendab suhet kahe süsteemi A ja B vahel, mille korral igale süsteemi A elemendile vastab element süsteemis B ning igale süsteemi A elementide vahelisele suhtele vastab vastavate elementide suhe süsteemis B, ja süsteemi B elementidele ning nende vahelistele suhetele vastavad samamoodi elemendid ja nende vahelised suhted süsteemis A. (Metslang 1993: 206)

Isomorfism ajasuhetes väljendub järgmiselt: mineviku aja pöördeline verbivorm näitab, milline on tarindiga väljendatava tegevuse või seisundi aeg kõnehetke suhtes ning annab ühtlasi vaatlusaja, mille suhtes paigutub käändelise verbivormiga väljendatav sündmus. Ennemineviku ajavormis väljendab pöördeline verbivorm absoluutset, kõnehetkega otseselt suhestuvat aega ja käändeline verbivorm relatiivset, teise sündmusega suhestuvat aega. Niisiis valitseb verbitarindeis isomorfism grammatiliste ja temporaalsete suhete vahel. Ajaahel järgib sõltuvusahelat – iga verbivorm moodustab nii ühe kui teise ahela lüli: verb, mis domineerib grammatilises seoses, domineerib ka ajasuhetes. (Metslang 1991: 163, 165; 1993: 211)

H. Metslangi järgi ilmneb isomorfismi puudumisel teatud verbivormides, näiteks preteeritumis, tarindi grammatiseerumine. Perfekti isomorfismist loobumine ja selle liitse ajavormiga lihtmineviku tähistamine (eesti keeles tingivas ja

kaudes kõneviisis) on maailma keeltes tuntud tendents. Rööbiti sellega esineb keelte arenguprotsessis ka vormimuutust, kus perfekti perifrastiline vorm asendub põhiverbi morfoloogilise vormiga. Kahe sõna asemel on jällegi üks sõna, abiverb kaob või teiseneb põhiverbile liituvaks afiksiks. (Metslang 1991: 166) Selline protsess on toimunud näiteks vene keele mineviku ajavormi(de) kujunemisel, kus perfekt üldistus ka aoristi asemele, ning muutus siis lihtvormiks (Külmoja jt 2003: 84, Metslang 1993: 205).

Viidates Ö. Dahlile (1985) ja B. Comriele (1993), on Helle Metslang (1997: 102–105) eristanud eesti keele kindla kõneviisi täisminevikul neli funktsiooni. Nendest funktsioonidest lähtuvalt on kirjeldatud täismineviku kasutusvaldkondi (Metslang jt 2003):

- tulemusperfekt – kirjeldatakse olukorda olevikus, mis on minevikus toimunud tegevuse resultaati (*olen lõpetanud gümnaasiumi*);
- kogemusperfekt – räägitakse oleviku vaatepunktist minevikus toimunud või mittetoimunud tegevusest (*olen käinud / ei ole käinud Pariisis*). Kokkuvõtte tehakse mingi ajavahemiku kohta, mille kestel sündmus on toimunud. Ajavahemik võib olla näiteks inimese eluaeg või ka viimased paar tundi, sündmus võib olla toimunud üks või rohkem kordi, sündmuse täpset aega ei eeldata;
- kestva olukorra perfekt – tegevus algas minevikus ja jätkub olevikus kõnemoendil (*olen Narvas elanud juba kolm aastat*). Sageli kaasneb sõna *juba*;
- kuuma uudise perfekt – lähiminevikus toimunud sündmuse erakordsuse rõhutamiseks (*Kanter on tulnud maailmameistriks*). Täisminevik toimib siin uudise olulisust rõhutava stiilivõttena.

Umbisikulised laused võivad täisminevikus kanda samu täismineviku funktsioone kui isikulises tegumoes. Järgnevad näitelauseid on pärit õppijakeele korpusest. *Minu korter on küllalt uus ja kaasaegne, sest kõik aknad on vahetatud ja kõikides tubades on hea remont tehtud* (tulemusperfekt); *On palju räägitud ja räägitakse tänapäevani sugude võrdõiguslikkusest* (kestva tegevuse perfekt); *Seda vana raamatut on tõlgitud inglise keelde üle 40 korra* (kogemusperfekt). Tulevikule viitab lause *Töötajad saame arutada juba hiljem, kui äriplaan on kinnitatud ja kogu vajalik dokumentatsioon on kogutud*.

„Eesti keele käsiraamatus” seletatakse täismineviku ja lihtmineviku vahetuse kohta (EKKR 2007: 460) järgmiselt: „Lihtminevik on lihtne, s.o üheplaaniline, nii vormilt kui ka sisult. Kõneleja kujutus kandub täielikult minevikku – ta ei seosta seda kuidagi olevikuga. Täisminevik seevastu on nii vormilt kui ka sisult kaheplaaniline. Temas on ühendatud oleviku seisund ja mineviku tegevus. Täisminevikku kasutatakse siis, kui eelnevast tegevusest tehakse kokkuvõtte käesoleva hetke seisukohast.”

Käsiraamatus „Keelehärm” (Metslang jt 2003: 97–98) lisatakse eelnevale, et lihtminevik on jutustamise aeg, täisminevik minevikus toimunud sündmuste kirjeldamise või kõnealusel sündmusest kokkuvõtte tegemise aeg. Siin tuleb siiski arvesse võtta, et tekstides, kus refereeritakse otsest kõnet, võib jutustamise ajana kasutada ka täisminevikku (Erelt 2013: 91, Yli-Vakkuri 1994: 146–147).

Ennemineviku kasutussoovitus „Eesti keele käsiraamatus” on järgmine: „Kui pealauses on lihtminevik, kõrvallause aga väljendab pealause tegevusele eelnevat tegevust, tuleks kõrvallauses kasutada enneminevikku, mitte lihtminevikku” (EKKR2007: 460). Enneminevikku kasutatakse eesti keeles suhteliselt harva võrreldes täismineviku ja eriti lihtminevikuga (vt Metslang 1997). Enneminevikku kasutatakse ka kvotatiivi ehk kaudse kõneviisi üldmineviku funktsioonis (Erelt 2013: 98). Näiteks lauset *vanasti oli siin mets olnud* võib tõlgendada nii, et see teave on saadud kaudsel teel: *vanasti olevat siin mets olnud*.

Süntaktilisel tasandil kasutatakse enneminevikku lausetes, millele eelnev lause on olnud lihtminevikus ja mis teeb tagasivaate aega enne lihtminevikuga väljendatud sündmust. Sama kehtib liitlausete kohta, milles üks osalause on lihtminevikus ja teine väljendab sellele eelnevat sündmust. EKG II järgi märgib enneminevik sellisel juhul definiitset minevikku, sest lihtmineviku vaatlusajaga suhestub teine, varasem vaatlushetk, millel toimuvat väljendatakse ennemineviku vormis; samas lisatakse ka, et enneminevik märgib indefiniitset minevikku minevikulise vaatlusaja seisukohalt (EKG II 1993: 33).

Käsiraamatus „Keelehärm” avatakse ennemineviku roll mitte lause tasandil, vaid pikemas tekstis: „Enneminevik justkui peatab jutustuse ja kirjeldab tagasivaatavalt olukorda, mis oli enne sündmust, millest jutustatakse” (Metslang jt 2003: 97–98).

Niisiis eristab liht- ja täisminevikku teineteisest vaatlusaeg tegevuse toimumise ja kõnelemishetke suhtes. Perfekti võib moodustada erineval viisil ning seda käsitakse ajavormina, mis väljendab tegevust, mis toimus määratlemata ajal minevikus; tegevust, mis ulatub minevikku, kuid võib jätkuda ka tulevikus; tegevust, mis algas minevikus ja jätkub olevikus ning tegevust, mis on oluline oleviku seisukohalt. See ajavorm kannab endas ka aspekti tähendust, kuna võib väljendada lõpetatust ja vastanduda jätkuval tegevusele. Täisminevik seab piirangud määrustele, millega koos seda kasutada saab, ja tekstiliikidele, milles see esineda võib, ehk tüüpiline täisminevik ei esine koos täpset sündmuse hetke väljendavate ajamäärustega ega jutustavas tekstis, kus sündmustik peab edasi liikuma. Siiski võib täisminevikku kasutada ka pragmaatilistel eesmärkidel jutustavas tekstis: see võib liigendada ja ilmestada sündmustiku käiku.

Enneminevikku võib käsitleda nii täis- kui ka lihtmineviku minevikuna ja vastavalt sellele võib enneminevikul olla kas liht- või täimineviku omadusi. Tekstis võib enneminevik esitada tagasivaate minevikus toimunud tegevusele eelnenust, kuid sellel ajavormil võib olla ka muid funktsioone: ennemineviku abil saab tõlgendada tekstis kirjeldatavate sündmuste vahelisi ajalisi suhteid, mille puhul on olulised lauseehitus, teksti sisu ja ülesehitus ning lugeja taustateadmised. Eesti keele minevikuaegade käsitusel on arvesse võetud muude keelte põhjal saadud uurimistulemusi ning leitud, et üldjoontes kehtivad samad imperfekti ja perfekti eristavad ning pluskvamperfekti kirjeldavad põhimõtted ka eesti keele puhul.

3.5. Eesti ja vene keele minevikuaegade kontrastiivne võrdlus

Eesti keele minevikuaegadele (lihtminevik, täisminevik ja enneminevik) vastab vene keeles ainult imperfekt. Nii eesti kui vene keeles eristatakse umbisikulist tegumoodi kui ka passiivi, kuid nende kasutamise tingimused erinevad. Siinses alapeatükis toon välja erinevused ajavormide ja umbisikulise tegumoe ning passiivi kasutamise vahel eesti ja vene keeles.

Perfekt ja pluskvamperfekt on olnud vanavene keeles eraldi aegadena kasutusel vähemalt 13. sajandini, kuid tekstides on kasutatud pluskvamperfekti asemel perfekti ning aja jooksul on vana aegade süsteem lagunenud (Petruhhin 2004). Osaliselt diferentseeritakse vene keele minevikku aspektikategooria abil, mis näitab, kas tegevus on ühe- või mitmekordne, lõpetatud või lõpetamata, pikaajaline või lühiajaline (Külmoja jt 2003: 81, 84–85, Külmoja 2007: 80–81, Vaiss 2004). Sellest tuleneb, et eesti keele kolme minevikku saab vene keeles väljendada ainult ühe mineviku ajavormiga.

Natalia Vaiss (2004: 166–167) toob näite imperfektiivse aspekti väljendamiseks minevikulises lauses: *я читал(а) эту книгу – ma lugesin seda raamatut / ma olen seda raamatut lugenud / ma olin seda raamatut lugenud* ja perfektiivse aspekti väljendamiseks minevikulises lauses: *я прочитал(а) эту книгу – ma lugesin selle raamatu läbi / ma olen selle raamtu läbi lugenud / ma olin selle raamatu läbi lugenud*. Vene keele imperfektiivsust verbist *читать* saadakse perfektiivne verb *прочитать* eesliite *про-* lisamise teel, eesti keeles väljendab perfektiivsust adverb *läbi*. Niisiis väljendab lause *ma lugesin seda raamatut* imperfektiivset aspekti ja lause *ma lugesin selle raamatu läbi* perfektiivset aspekti, kuid võrreldes vene keelega on erinevus selles, et lisaks lihtminevikule võib mõlema verbiga (*lugema* ja *läbi lugema*) moodustada ja kasutada ka täis- ja enneminevikku. Laused *ma olen seda raamatut lugenud* ja *ma olin seda raamatut lugenud* väljendavad lõpetatud tegevust selles mõttes, et lugemisprotsess enam ei kesta, kuid nendest lausetest ei ilmne, kas raamat loeti lõpuni või mitte. Seega saab eesti keeles perfektiivsust väljendada ka ajavormi abil, kuid vene keeles peamiselt leksikaalsete vahenditega verbiaspekti abil.

Siinses töös käsitletakse eesti keele minevikuaegu isikulises ja umbisikulises tegumoes. EKG II (1993: 30–31) järgi väljendub süntaktiline tegumood grammatilise ja subjekti ja tegevussubjekti vahekorras. Laused jagatakse aktiiv- ja passiivlauseteks vastavalt sellele, kas tegevussubjekt esineb grammatilise subjektina või mitte. Impersonaali käsitletakse passiivi alaliigina, impersonaalse passiivina. Samas (EKG II 1993: 260–261) käsitletakse *tud*-partitsiipi gerundiivtarindi umbisikulise minevikuvormina. See väljendab omadust või seisundit, mis on tekitatud relatiivses minevikus (EKG I 1995: 68).

Teistsuguse, passiivi ja impersonaali eristava lähenemisviisi järgi (Torn-Leesik jt 2009: 331, Torn-Leesik 2009: 85; Rajandi 1999 (1968); Vihman 2006: 162) koosnevad impersonaali ja passiivi vormid sarnastest elementidest, kuid tegemist on erinevate tegumoetarinditega. Siiski möönavad need autorid, et impersonaali ja passiivi tarindid võivad täita sarnast kommunikatiivset

funktsiooni, kuna mõlema moodustamisel subjekti roll muutub (Torn-Leesik jt 2009: 338).

Tabel 1. Impersonaali ja seisundipassiivi aegade paradigma (Torn-Leesik jt 2009: 331, vt ka EKKR 2007: 453–454, 456)

	Impersonaal	Seisundipassiiv
Olevik	Loetakse raamatuid.	Raamatud on loetud.
Lihtminevik	Loeti raamatuid.	Raamatud olid loetud.
Täisminevik	On loetud raamatuid.	Raamatud on olnud loetud.
Ennemindevik	Oli loetud raamatuid.	Raamatud olid olnud loetud.

Kontrastiivse grammatikaõpetuse järgi vastab eesti keele umbisikulisele tegumoe lihtminevikule vene keeles isikulise tegumoe imperfekti kolmas pööre, näiteks *õhtuti käidi tantsimas – по вечерам ходили танцевать*. Kui eesti keeles on umbisikulise lihtmineviku väljendamiseks tunnus *-ti/-di*, siis vene keeles väljendub imperfekti umbisikulisus selles, et isikut ei märgita. Eesti keele umbisikulisele täisminevikule vastab vene keeles olevikuline ja eesti keele umbisikulisele ennemindevikule vene keele minevikuline passiiv, seega need vormid on grammatiliselt sarnased, näiteks *задание выполнено – ülesanne on täidetud, задание было выполнено – ülesanne oli täidetud*. Need vormid vastavad teineteisele semantiliselt, kui on täidetud järgmised tingimused: 1) tegevuse subjekti ei nimetata ehk see on määratlemata; 2) tegevus on omane elusolendile, st see ei või olla iseenesest toimuv; 3) verb, millest moodustatakse passiiv, on transitiivne. Kaks esimest tingimust on vajalikud eesti keele seisukohalt ja kolmas vene keele seisukohalt. (Külmoja jt 2003: 89–91, vt ka Šeljakin 2002: 165–166)

Eesti keele umbisikuliste lausete tõlkimisel vene keelde kasutatakse kas umbisikulist lausetüüpi suulises ja ilukirjanduskeeles või perfektiivset passiivi ajakirjanduslikes ja akadeemilistes tekstides (Külmoja, Štšadneva 1999: 96–101, Štšadneva 2000: 160–163). Nende käsitluste järgi ei eristata järjekindlalt eesti keele umbisikulist tegumoodi ja passiivi, seega ei ole kindel, millises vastavuses on kahe keele passiivid ja umbisikuline tegumood ja umbisikuline lausetüüp. Siinse töö seisukohalt on oluline teada, kuidas vastavad üksteisele kahe keele mineviku ajavormid ning umbisikulised ja passiivsed vormid.

3.6. Õpetamise, õppematerjalide ja keele omandamise seostest

Mineviku ajavormide omandamise ja kasutamise seaduspärasusi ning seda, kuidas teise keele õppijad ajavorme omandavad, on pikemat aega uuritud germaani ja romaani keeltes. Eesti keele struktuuri erinevuse tõttu ei saa teiste keelte põhjal saadud tulemusi otse eesti keele omandamisele üle kanda, kuid

kindlasti on võimalik arvesse võtta üldisi leide selle kohta, kuidas õpetamine ja õppematerjalid teise keele omandamist mõjutavad.

Mineviku liitaegade omandamisest ja sellest, milline seos on metalingvis-tilistel teadmistel minevikuvormidest ja nende kasutamiseoskusel, on kirjutanud K. Bardovi-Harlig (2000, 2001) ja J. M. H. Lim (2007) inglise keele kohta, W. Klein (1986, 1994) saksa ja muude keelte kohta, G. Macrory ja V. Stone (2000) prantsuse perfektiga kohta. Kõik need autorid on tulnud järeldusele, et reeglite rakendamisel keele spontaanse kasutuse ajal on õppijatel raskusi. J. M. H. Limi (2007) uurimuse järgi eristavad õpilased halvasti perfektiga funktsioone ega oska ette antud reeglit lünkharjutuses rakendada. G. Macrory ja V. Stone nimetavad ühe suurema raskusena sobiva abiverbi (*olema* või *omama*) valikut prantsuse perfektiga moodustamisel. Uurijad on arutlenud, kas mineviku kasutamist puudutavate reeglite õpetamisel on üldse mõtet (Macrory, Stone 2000: 56). Eesti keele ajavormide valik ei ole nii lai kui inglise ja prantsuse keeles, sellegipoolest on eesti keelt teise keelena õppija vajadusi arvestavaid reegleid sõnastatud suhteliselt hiljuti. Varem on valitsenud seisukoht, et õppija omandab täis- mineviku ja ennemineviku keelekeskkonnas eeskujude toel.

Lisaks õppemeetoditele mõjutavad keeleõpet õppematerjalid, grammatika õppimist näidete ja seletustega reeglikogud, tabelid ja skeemid, harjutustikud ja õppetekstid, milles on kasutatud õpitavaid tarindeid. Õppekirjandus peab täitma teatud tingimusi, et see efektiivne oleks. G. Macrory ja V. Stone on uurinud reeglite õpetamise mõju perfektiga omandamisele ning tulnud järeldusele, et lihtsad ja lühikesed reeglid on efektiivsemad (Macrory, Stone 2000: 60). Eestis on Jaan Mikk sõnastanud lihtsa keele reeglid (vt nt Mikk 2001, Mikk, Elts 1999), mille mõte on selles, et õppetekstid, reeglid ja seletused peavad olema selged ja õppijatele kergesti arusaadavad, ainult sel juhul avaldavad need soovitud mõju. Lihtsas keeles kirjutatud tekstide järgi õppides saavutavad õpilased paremaid tulemusi kui keerulisi, kompleksseid, palju võõrsõnu sisaldavaid teadusstiilis tekste lugedes. Näiteks „Eesti keele grammatikas” (EKG I 1995: 75–79, EKG II 1993: 33) esitatud täismineviku ja ennemineviku akadeemilised definitsioonid ja kirjeldused ei aita keeleõppijat nende omandamisel. Teisalt on selge, et kuna ajavormide kasutamine sõltub paljudest eri asjaoludest, siis ei ole võimalik väga lihtsaid reegleid koostada, kuigi reegleid on kahtlemata vaja. Kui õppijatele ei tutvustata täis- ja enneminevikku, siis on võimalik, et nad isegi ei märka, et sellised ajavormid eesti keeles kasutusel on.

M. Martin (1996) on kirjutanud, et õppematerjalides on traditsiooniline grammatikale lähenemine selline, et esitatakse tüüpsõnad, mille peaks pähe õppima, ja reeglite süsteem, mille järgi nende sõnade algvormist saab teisi vorme moodustada. Tüüpsõnu saab kasutada eeskujuna, mille järgi sarnaseid sõnu muuta. Selline meetod ei põhine ühelgi teoreetilisel lähenemisviisil, vaid õpetajate ja õppekirjanduse kirjutajate praktilisel kogemusel selle kohta, kuidas õppijal kõige kergem õppida on. Vanemad õpikud põhinevad rohkem reeglitel kui analoogia-mudelitel, ühildudes traditsiooniliste grammatikatega. Uuemad õpikud kasutavad tihemini analoogia-mudeleid. Keele õppimist uurides on ilmnunud, et õppijad kasutavad kõiki võimalikke pakutud variante: õpivad pähe,

kasutavad reegleid ja analoogiat, samuti lihtsalt arvavad, vahel paremini ja vahel halvemini. (Martin 1996: 192) M. Martin kirjutab küll morfoloogia õpetamisest, mitte niivõrd teatud vormide kasutamisest, kuid Eestis välja antud õpikutes on järgitud paljuski sama põhimõtet: vormimoodustus on esmane ja osas materjalidest kasutusõpetusele tähelepanu ei pööratagi. Võib-olla on valitsenud arusaam, et õige ajavormi kasutamine õiges lüngas treenib õppijaid nii, et teatud aja järel oskavad nad neid ajavorme ka spontaanselt kasutada.

3.7. Ajakategooria väljendamise omandamisest

Kuidas väljendatakse ajakategooriat ja millises järjekorras morfoloogilised ajavormid õppijakeelde ilmuvad, seda on uuritud inglise, saksa, prantsuse, hispaania ja itaalia keele näitel. Keelejuhtideks olid immigrandid, kes olid uues riigis elanud suhteliselt lühikest aega ja nende keeleoskus oli uurimise ajal minimaalne, st üksikud sõnad või käibefraasid. Põhjalik uurimuse kirjeldus leidub K. Bardovi-Harligil, kes 1990ndate aastate algul viis läbi pikiuuringud inglise keele intensiivõppekursuse 16 osaleja seas. Tema eesmärk oli välja selgitada, millises järjekorras inglise keele ajavormid keelekasutusse ilmuvad. Üks uurimisküsimusi oli, kas õpetamine mõjutab minevikuvormide kasutamise sagedust ja korrektsust. Lisaks uuriti perfektu esinemist koos ajamäärustega. Andmed koguti suulisest ja kirjalikust keelekasutusest. Õppeaasta oli jagatud perioodideks – iga seitsme nädala tagant õppijaid intervjueriti ja lasti jutustada ilma helita filmist. Kursuse vältel pidasid õppijad päevikuid, mida samuti loeti iga seitsme nädala tagant. Osa kirjalikke andmeid koguti ka kirjanditest ja filmide ümberjutustustest. (Bardovi-Harlig 2000)

Tulemused näitasid, et keeleõppijad kasutavad algul verbi olevikus ja täpsustavad aega määruste abil. Sündmustest jutustatakse täpselt kronoloogilises järjekorras. Õppijakeele ja esimese keele vahe seisneb selles, et emakeelekõneleja oskab kasutada ka teisi vahendeid ning võib sündmuste tegelikust järjekorrast kõrvale kalduda. Näiteks inglise keele eeskujul loodud lausetega *Istusime autosse. Enne seda olime kõigiga hüvasti jätnud* on sündmusi kujutatud nende toimumisele vastupidises järjekorras. Sellist võtet oskab kasutada isik, kes valdab enneminevikku, kuid mitte algaja keeleõppija, sest keerulised ajasuhted ilmuvad keelekasutusse hiljem. Morfoloogilised vormid õpitakse ära alles kolmanda etapina. Nende õppijate puhul, kes on mineviku väljendamise morfoloogilised vahendid omandanud, on inglise keele näitel eristatud, millises järjekorras ilmuvad keelekasutusse imperfekt, perfekt ja pluskvamperfekt ning kehvad ajad. Tavaliselt ongi mineviku omandamise järjekord imperfektilt liitaegadele, kuid keeliti võib see järjekord varieeruda, sest võõra keele grammatika omandamine sõltub ka sellega kokkupuutumise või õpetamise järjekorrast. (Bardovi-Harlig 2000)

K. Bardovi-Harlig (2000) ja W. Klein (1986) on kirjeldanud mineviku ajavormide omandamise etappe ja järjekorda:

1. Pragmaatiline faas – õppija kasutab abi, mida pakuvad vestluskaaslane ja kontekst, ta vastandab sündmusi ning kasutab narratiivis kronoloogilist järjekorda.
2. Leksikaalne faas – õppija kasutab aja- ja kohamääruste abi, järgnevust väljendavaid konnektiive, viitab kalendri ajajaotustele, kasutab algust ja lõppu väljendavaid verbe. Lausetest, milles on lisaks verbile määrus, saavad algajad võõrkeeleõppijad paremini aru ning ise moodustatakse ka lauseid, milles on rohkem määrusi kui verbivorme.
3. Morfoloogilis-leksikaalne faas – õppija kasutab temporaalsuse väljendamiseks verbi morfoloogiat.

Kui õppijad on jõudnud tasemele, kus nad oskavad minevikku morfoloogiliselt väljendada, hakkavad nad omandama verbi liitaegu ning liiguvad tagasi faasi, kus tuleb abiks kasutada määrusi. Minevikuageade õppijakeelde ilmumise järjekord on inglise keeles: simple past – present perfect – pluperfect ja saksa keeles: preteritum – imperfekt – perfekt – pluskvamperfekt. (Bardovi-Harlig 2000, Klein 1986, vt ka Gass, Selinker 2008: 206–210)

Eestis algajate teise keele õppijate minevikuvormide omandamisetappe uuritud ei ole, sellepärast võib vaid oletada, kuidas minevikusündmustele viidatakse siis, kui ajavorme alles õpitakse. Võib olla tõenäoline, et enne kui verbist hakatakse moodustama mineviku liht- või liitaegu, läbivad ka eesti keele õppijad pragmaatilise ja leksikaalse faasi. Edasijõudnute minevikukasutusele on viiteid R. Pooli ja E. Vaimanni (2005) ning Anna Verschiku (2002, 2004) artiklites. A. Verschik on uurinud Tartu Ülikooli Narva kolledži üliõpilaste keeleoskust ja leidnud, et mineviku kasutuses vigu ei esine. Uurimus põhines üliõpilaste iseseisvatel töödel ainetes, kus tihti on tegemist üldväidetega, seega minevik ei olnud eriti iseloomulik uuritud tekstitüübile (A. Verschiku isiklik teade 06.01.2014).

R. Pool ja E. Vaimann kirjutavad eesti keelt kõrgtasemel valdavate üliõpilaste vigu analüüsid, et „on põhjust arvata, et õppijad on eesti keeles tehtud valikutel lähtunud emakeelest. Suurim rühm on siin ajavormivead, mille puhul vene keele ainus minevikuvorm on käesoleva uurimuse informantide vahekeeles üldistunud lihtminevikuna, jättes kõrvale täis- ja ennemineviku” (Pool, Vaimann 2005: 134). Siinkohal tuleb mees pidada, et artiklis vaadeldi vigu ja kogu õppijakeelt analüüsitud ei ole, seega on kõrvale jäänud korrektselt kasutatud tarindid. Selles uurimuses on mittekorrektset aja kasutust märgitud 22 korral, millest 16 korda oli lihtminevik täismineviku asemel, teised veatüübid olid olevik täismineviku asemel (4), täisminevik ennemineviku asemel (1) ja olevik lihtmineviku asemel (1). Kui uurijad võrdlesid vigade esinemissagedust eesti keelt emakeelena rääkijate vigadega, siis lihtminevik täismineviku asemel esines ühel korral ka eesti üliõpilasel. Kuivõrd vene emakeelega haritud keeleõppija eesti keele minevikuvormidest teab ja kuidas ta neid kasutada oskab, ongi eesmärk siinses uurimuses välja selgitada.

Siinses töös on minevikukategooria ja mineviku ajavormide kasutusvaldkondade määratlemisel aluseks võetud eesti keeleteadlaste seisukohad eesti keele liht-, täis- ja ennemineviku olemuse ja kasutusvaldkondade kohta. Teise

keele omandamise uurimispõhimõtetest on kõige olulisem õppijakeele uurimine nii, et materjalist lähtuvalt tuuakse esile ajavormide kasutuse korrektsed ja mittekorrektsed juhtumid. Taustal on hoitud teadmist sihtkeele ja õppijate emakeele erinevustest ning sellest tulenevat võimalust, et emakeel mõjutab sihtkeele kasutust.

4. MINEVIKUAJAD TASEMEKIRJELDUSTES JA ÕPPEMATERJALIDES

4.1. Mineviku ajavormide kasutamise oskusest keeleoskustasemeid kirjeldavates materjalides

Selle töö materjal on kogutud keelejuhtidelt, kellest suurem osa olid õpetaja-koolituse üliõpilased. Eeldatakse, et ülikooliõpingute lõpuks valdavad nad eesti keelt C1-tasemel. Keeleoskust tuleb tõendada keeleeksami tunnistusega. Järgnevalt antaksegi ülevaade, kuidas keeleoskuse tasemeid puudutavas kirjanduses kirjeldatakse mineviku liitaegade kasutamise oskust.

Eestis toimib riigikeele eksamisüsteem, mis on loodud Euroopas tunnustatud Inglise standardeid arvestades. 1996. aastast on olemas Krista Kerge koostatud materjal „Funktsionaalse keeleoskuse taseme määratlemine”, milles eesti keele oskust kirjeldatakse 9 tasemel. Kuni 2008. aastani korraldas Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus eksameid kolmel tasemel, mis vastasid Inglise üldkeeleoskuse mudeli keelefunktsioonide kirjeldustele: algtase (ingl *waystage level*), kesktase (ingl *threshold level*) ja kõrgtase (ingl *vantage level*). Alates 2008. aastast mindi üle Euroopa Nõukogus välja töötatud Euroopa keeleõppe raamdokumendis sätestatud süsteemile, mille järgi samuti keeleoskust kirjeldatakse osaoskustest lähtuvalt, kuid senisele algtasemele vastavad tinglikult A1 ja A2, kesktasemele B1 ja B2, kõrgtasemele C1 ja asjatundja tasemele C2.

Kõrgtaseme keeleoskust on kirjeldatud tarindite tasemel järgmiselt: „Isik valdab praktiliselt kogu keele struktuuri ja sõnavara. Mõnikord võib esineda ebatäpsusi keeruliste ja harvade konstruktsioonide kasutamisel”. Kirjelduses märgitakse ka, et kõrgtaseme saavutanu kasutab harvu struktuure, mis pole nende emakeele väljendusvahenditega vastavuses. (Loog, Kerge 1999: 17, 102) Minevikuaegade oskuse kohta eraldi ei ole midagi öeldud, kuid nende väljendamine morfoloogiliste vahenditega kuulub just sellesse valdkonda.

Ka 2004. aastal välja antud „Keeleoskuse mõõtmise” käsiraamatus kirjeldatakse eraldi grammatikaoskuse skaalat (Hausenberg jt 2004: 17), kuid üksikute tarindite oskusest ei räägita. 2007. aastal ilmunud väljaandes „Euroopa keeleõppe raamdokument: õppimine, õpetamine ja hindamine” esitatakse lisaks grammatikapädevuse skaalale ka mõningaid näiteid, mida morfoloogiast peaks õpetama (Raamdokument 2007: 132–133). Raamdokumendi põhjal kirjutatud käsiraamatutes kirjeldatakse ka minevikuaegade oskust:

„Algaja keelekasutaja oskab end väljendada täisminevikuga, nt *Olen Eestis elanud kümme kuud*, kuid eksib tihti minevikuvormide kasutuses. Möödanikust rääkides kasutab jutustamisel lihtminevikku, kuid eksib tihti minevikuvormide moodustamises.” (Ilves 2008: 81)

Iseseisev keelekasutaja B1-tasemel „kasutab oleviku ja lihtmineviku aegu arusaadavalt, kuid esineb siiski eksimusi, eriti keerukamate vormide moodustamisel. Kasutab mõningatel juhtudel täismineviku ja ennemineviku vorme korrektselt” ja B2-tasemel „kasutab oleviku ja mineviku aegu, eksides mõnikord minevikuaegade vahel valides”. (Iseseisev keelekasutaja 2008: 109, 111)

Vilunud keelekasutajal on selge aja ja ajasuhete väljendamist lubav osa grammatikast, sh „osatakse väljendada või vähemalt mõistetakse peaaegu kõiki tähendusi, mida lause ajavorm võib kanda” ning „osatakse seostada kõnealuse – ka potentsiaalse – sündmuse toimumisaega ja vaatlushetke kõne- või kirjutushetkega” (Kerge 2008: 134, 138). Näidetena on toodud sellised vormid, mis väljendavad täisminevikku isikulises ja umbisikulises tegumoes ning umbisikulise tegumoe lihtminevikku: *on surnud, on kirjutatud, on tõlkinud, küsiti, paluti*.

Samuti oskab vilunud keelekasutaja „sõnastada kahetsust tegemata jäänud asjas (*sinna oleks pidanud minema*)” ehk kasutada tingiva kõneviisi minevikuvormi, ja „valdab mitmesuguseid tekstipartikleid ja fraaslauseid, mis lubavad informatsiooni kinnitada (*Kriitikud on öelnud, et ...*)” ning „selles kahelda (*Ma olen hoopis muud kuulnud*)” (Kerge 2008: 138).

Siinse uurimuse jaoks kogutud keelenäidete põhjal ilmnes, et teatud mineviku liitaja vormid on üliõpilastel kinnistunud, eriti kui neid kasutatakse eluloolist rääkides, ja umbisikulise tegumoe täismineviku kasutamine raskusi ei valmista. Umbisikulise tegumoe lihtminevikku siinses töös eraldi uuritud ei ole, sellepärast ei tea, kui korrektselt seda kasutatakse võrreldes umbisikulise enneminevikuga.

4.2. Eesti keele mineviku ajavormid õppekirjanduses

Järgnevalt annan ülevaate sellest, kuidas on minevikuvormide tähendust ja kasutamist tutvustatud vene koolidele ja keelekursustele mõeldud õppe-materjalides, mis on välja antud aastatel 1994–2003. See ajavahemik on valitud sellepärast, et keelejuhid on õppinud nendel aastatel üldhariduskoolis ja tõenäoliselt omandanud teadmised eesti keele minevikuaegadest sel perioodil kasutusel olnud materjalide toel.

Õpikutes on eesti keele aines ehk sõnavara ja grammatika esitatud teatud järgnevuses, näiteks lihtsamast keerulisemale või sagedamini esinevast harvemini esinevani. Lisaks sellele, et õpik on õppijale materjal, mille järgi võib iseseisvalt töötada, juhinduvad ka õpetajad õpikust. Esmalt kasutatakse õpetamisel õpikut ja vajadusel otsitakse ja koostatakse lisamaterjale. Niisiis määrab õpikutes esitatu suures osas õpitava sisu.

Selle uurimuse keelejuhtidelt ei ole küsitud, milliseid materjale nad õppimiseks on kasutanud, samuti ei ole teada, mida õpetajad neile õpikute või muude materjalide järgi on õpetanud ning mida nad on õppinud iseseisvalt keelekeskkonna toel. Arvestades keelejuhtide õpingute aega, on nad tõenäoliselt vähemalt osaga neist õppematerjalidest ise kokku puutunud või on neid nende põhjal õpetatud. Seega võib oletada, et keelejuhtide teadmisi eesti keele minevikuaegadest on mõjutanud siin käsitletavates õppematerjalides kirjutatu.

Analüüsiv õppekirjandus on valitud nii, et arvesse on võetud keelejuhtide üldhariduskoolis õppimise aeg ning valitud õpikud, mis on välja antud enne õpingute algust või õpingute ajal. Kuna keelejuhtidelt ega nende õpetajatelt ei

ole küsitud, mis materjale nad kasutasid, ei ole võimalik täie kindlusega väita, et mingit materjali sellest valikust on kindlasti kasutatud või et seda kasutatud ei ole, kuigi see oli koolides saadaval. Samuti on teada, et vähemalt osa keelejuhtidest käis täiskasvanutele mõeldud keelekursustel gümnaasiumi ajal või selle järel, selleks et parandada keeleoskust ja valmistuda keeleeksamiteks. Osa vaadeldavatest materjalidest ongi kirjutatud keelekursustel kasutamiseks, kuid mõnda neist kasutati samal ajal ka koolides lisamaterjalina. Valikusse on niisiis võetud õppematerjalid, mida keelejuhid tõenäoliselt võisid kasutada või nende õpetajad võisid neid nende materjalide järgi õpetada.

Antidea Metsa ja Helle Vissaku 1994. aastal avaldatud õpikus „Vestleme” on lk 22–23 esitatud täisminevikulised fraasid *olen pöördunud* (spetsialisti poole) ja *nõuanne on olnud* (kasulik) (Metsa, Vissak 1994). Õpik on kirjutatud suulise suhtluse oskust arendava materjalina ja grammatikat selles eraldi ei käsitleta.

Tooni Kasesalu 2001. aastal ilmunud õpikus „Kas sa oskad eesti keelt?” on samuti esitatud täismineviku õpetamiseks eeskujulause *Ma olen lahutatud* (lk 42) ning harjutamiseks küsimused, millele peab vastama täisminevikku kasutades: *Millal ja kus on sündinud Mart?* (lk 76–77), *Kas lapsepõlveunistus on täitunud?* (lk 80). Leheküljel 251 on tabelis esitatud tegusõnade eri vormid, mille hulgas ka täisminevik. (Kasesalu 2001)

Antidea Metsa 2000. aastal avaldatud suhtlusõpiku „Aga teie arvamus?” 3. parandatud trükis on lehekülgedel 238–239 esitatud eitavad ja jaatavad tegusõnavormid, millele on antud ka tõlge. Minevikku puudutavaid seletusi esitatud ei ole. (Metsa 2000)

Need õpikud on üles ehitatud vestlusteemade järgnevuse põhimõttel ja grammatikaõpetust esile tõstetud ei ole. Grammatilisi tarindeid on esitatud fraasides, kus neil on funktsionaalne roll. Kui õppijad õpivad sujuvalt vestlema, tekib ka minevikukonstruksioonide kasutusoskus. Vormitabelites on õppijatele antud süsteemset lingvistilist teavet. Mida need vormid tähendavad ja millal neid kasutatakse, peaks selguma õpikus esitatud teemade kaudu.

Gümnaasiumiõpikuid on kirjutanud ka Malle Rüütli ja Ele Viilipus. 1998. aastal välja antud suhtlusõpikus vene õppekeelegra kooli 12. klassile on esitatud minevikuvormide moodustamise tabel ja eeskujulauseid nii täis- kui ennemineviku kasutamise kohta. Lehekülgedel 71–72 on esitatud jutt lapsepõlvest, milles on ennemineviku näide nii jaatavas kui eitavas kõneliigis. *Külasthan oma lapsepõlvekodu kaks kuud tagasi. Olin väga üllatunud. Ma ei olnud seal kaua käinud. Üllatunud on siinses tarindis omadussõna funktsioonis, nii et enneminevikulise lause moodustamise kohta selline näide eriti teavet ei anna. Järgneb ülesanne moodustada kõikide ajavormide jaatus ja eitus kaheksast verbist. Leheküljel 72 on ülesanne 7, milles tuleb rääkida oma lapsepõlveharjumustest ja sellest, kas olete neid muutnud. Kasutada tuleb täisminevikku ja enneminevikku. Malliks on antud *ma olin harjunud, kas sa olid harjunud, ma ei olnud harjunud*. Ülesandes 8 tuleb võrrelda ühe linna pilte ja öelda, *mis on muutunud*. Ülesandes 9 tuleb küsida naabrilt, mida ta oli lapsepõlves harjunud tegema. Nii kinnistatakse tarindeid *harjunud olema ja muutunud olema* täis- ja*

enneminevikus. Täismineviku juurde pöörduakse veel kord leheküljel 159, kus räägitakse toidust ja dieedist. Esile on tõstetud fraasid *ma olen juurde võtnud, olen pidanud dieeti, kas sa kaalust alla pole tahtnud võtta?*, lisaks on tekstis täismineviku vormis *pole ammu näinud, olen (mõne kilo) maha saanud, ka oled kuulnud?, olen lugenud.* (Rüütli, Viilipus 1998)

2002. aastal ilmus Mare Kitsniku ja Leelo Kingisepa kesk- ja kõrgtasemele mõeldud õpik „Avatud ukсед”. Täismineviku seletamisel on alustatud vormimoodustusest ning antud kolm reeglit koos näidetega: täisminevikku *kasutatakse 1) kui räägitakse tegevusest, mis algas minevikus ja kestab ka praegu; 2) kui räägitakse oleviku seisukohalt mineviku faktidest (ei räägita tegevuse toimumise ajast); 3) kui räägitakse sellest, et mingi tegevus on lõppenud või lõpeb tulevikus* (Kitsnik, Kingisepp 2002: 28). Need seletused järgnevad tekstile, milles räägitakse inimeste elus juhtunud ehk esitatakse vaheldumisi lihtminevikulisi kronoloogilisi jutustusi ja täisminevikulisi kommentaare, kuidas neid juhtumeid tagantjärele hinnatakse või mis nendest inimestest nüüdseks saanud on. Harjutamiseks antakse rääkimisülesanded, milles on 1) liht- ja täisminevikus küsimused teksti kohta, ning töökäsk pöörata tähelepanu, millal kasutada liht- ja millal täisminevikku; 2) pildid, mille põhjal tuleb paarilisega vestelda skeemi järgi *Kas te olete kunagi ...? Millal te ...?* Vastusevariantidena pakutakse *Olen küll* ja *Ei ole*. Korruga harjutatakse liht- ja täismineviku jaatuse ja eituse kasutamist. Samas õppetükis käsitletakse ka tingiva kõneviisi minevikku nii jaatavas kui eitavas vormis ning ülesanne on rääkida, mida ise oleks teinud õppeteksti peategelase Külli asemel.

Ennemineviku õpetamist alustatakse samuti vormimoodustusega ning antakse kaks reeglit: 1) *ennemineviku ajavorm väljendab kaugema ajasündmuse eelnemist mingile lähema mineviku sündmusele (s.t tegu on mineviku minevikuga); 2) enamasti kasutatakse enneminevikku kõrvallauses, milles kirjeldatud tegevus eelneb pealause väljendatud minevikusündmusele* (Kitsnik, Kingisepp 2002: 143). Kuna enneminevikku õpetatakse peatükis, mille teema on kuri-tegevus ja turvalisus ja mille tekstides on vorme nagu *ta oli üles tunnistanud* või *laev ei olnud läbi otsitud*, siis õpetataksegi enneminevikku kasutama nii isikulises kui umbisikulises tegumoes. Suuline ülesanne on leida tekstist kõik tegusõnad, mis on enneminevikus ning põhjendada, miks seda vormi on kasutatud ja kas mingi muu ajavormi kasutamine oleks olnud võimalik. Kirjalik ülesanne on täita tekstide põhjal tehtud lausetes lüngad kas liht- või enneminevikus tegusõnaga. M. Kitsniku ja L. Kingisepa õpikus on õieti esmakordselt käsitletud kõiki kolme minevikuaega nii, et need vormid esinevad õppetekstis, neid on seletatud, toodud näited ja seejärel on antud kinnistamisharjutused. Sama põhimõtet on järgitud ka järgnevatel aastatel ilmunud õpikutes (vt nt Kitsnik 2008, Rüütli, Viilipus 2007).

Õpikute koostamise põhimõtted võivad olla erinevad koostamise eesmärkide tõttu ning ei võigi eeldada, et igas õpikus oleks esitatud süstemaatiliselt kogu eesti keele grammatika. Käsiraamatute ja muude grammatikaallikate eesmärk on aga just grammatika tutvustamine. Järgnevalt esitan kokkuvõtte sellest, kuidas on eesti keele minevikuaegu käsitletud neljas grammatikaallikas:

1. Siirak, Aino 1998. Eesti keele grammatika tabelites.
2. Kallas, Roman 2001. Кõик он коррас! Эстонский язык: практический курс и грамматика.
3. Uuspõld, Ellen; Valmet, Aino 2001. Популярная грамматика. (Eesti keele grammatiline vormistik: moodustamine jakasutamine).
4. Valmis, Aavo; Valmis, Lembetar 2003. Lihtne eesti keele grammatika harjutuste ja võtmega.

Õppija, kes loeb kõigis neljas allikas esitatud seletusi eesti keele mineviku-aegade kohta, saab infot ühendades kokkuvõtlikult teada, et

1) lihtminevik väljendab:

- fakti, et tegevus on toimunud minevikus;
- tegevust, mis eelnes antud kõnesituatsioonile ning et lihtminevikku kasutatakse selliste minevikusündmuste kirjeldamiseks, mis on seotud konkreetse hetkega minevikus.

2) täisminevik märgib

- tegevust, mis on toimunud minevikus, kuid on seotud olevikuga ja võib jätkuda tulevikus;
- mis oli resultatiivne;
- mis toimus minevikus ja on kõnehetkeks lõppenud;
- mis toimus minevikus piisavalt ammu;
- väljendab sageli pikaajalist ja korduvat tegevust;
- võib täita imperfektiivse aspekti (*ve совершенный вид*) funktsiooni;
- kasutatakse rääkides tegevustest, mis on toimunud elu jooksul ja täpne aeg ei ole tähtis.

3) enneminevik märgib tegevust,

- mis eelnes teisele tegevusele minevikus;
- mis toimus varem, kui tegevus, mida väljendatakse lihtminevikuga;
- tegevust minevikus, mis eelnes kõnesituatsioonile, mis samuti toimus minevikus.

Nende selgituste puhul on puuduseks liigne keerukus või see, et reeglit ei ole toetatud piisavate näidetega, sest üliõpilaste arusaamasid uurides võib järeldada, et nad on reeglite sõnastuse suures osas ära õppinud, kuid täpne mõte on jäänud selgusetuks. Mõned reeglid tekitavad segadust, eriti väide, et täisminevik märgib tegevust, mis toimus minevikus piisavalt ammu (Kallas 2001: 84). Ennemineviku definitsioone lugedes on osa keelejuhtidest tähendusrõhud valesse kohta asetanud ja aru saanud, et enneminevik on väga ammuse, enne teisi tegevusi toimunud tegevuse märkimiseks.

5. KÜSITLUS KEELEJUHTIDE ARUSAAMADEST MINEVIKUAEGADE KOHTA

Keelejuhtide suulistest ja kirjalikest tekstidest kogutud näidete põhjal saab teada, millised on nende implitsiitsed teadmised eesti keele mineviku väljendamise võimalustest. Eksplitsiitsete teadmiste välja selgitamiseks palusin magistriõppe 14 üliõpilasel (vt ptk 1.3.3.) kirjeldada, kuidas nad mõistavad erinevusi minevikuvormide vahel ning mida nad teavad eri vormide kasutamisest. Mineviku väljendamise võimalustest pidi kirjutama nii, nagu neid oleks seletatud kellelegi, kes eesti keele reegleid ei tunne ja eesti keelt ei oska. Üliõpilased seletasid ajavormide kasutust erineva põhjalikkusega. Üks päris ammendav seletus oli selline:

„Lihtminevik on jutustamise vahend (eile me läksime, pärast külastasime, veel käisime). Täisminevik on kokkuvõttev või konstateeriv vahend oleviku momendiks. Mina olen selle töö teinud. (Mina konstateerin seda.) Enneminevik väljendab minevikulisele tegevusele eelnevat tegevust. Sellist seost on kaks: a) olevik – täisminevik; b) lihtminevik – enneminevik.

Näited:

- a) Praegu ma kirjutan kirjandit, mida ma olen alustanud eelmises tunnis.
- b) Kui Toots kooli jõudis, olid juba tunnid alanud.”

Pealiskaudse arusaamise näiteks on järgmine: „Täisminevik on ammu toimunud tegevus. Enneminevik on väga ammu toimunud tegevus, kuid on ebaselge, kui palju varem see toimus”.

Kõiki seletusi koos vaadeldes võib esitada loendi korduvatest seisukohtadest. Üliõpilaste arvates kasutatakse lihtminevikku

- „kui räägitakse minevikust ja see on lõpetatud tegevus”;
- „minevikus sooritatavate tegevuste diferentseerimiseks, tegevus seejuures ei pruugi lõpetatud olla”;
- „hiljuti minevikus, eile toimunud tegevuse väljendamiseks. See tegevus võib veel korduda”;
- „kui tahan rõhutada fakti”;
- „kui tegevus on kindel (mitte üldine ega ebamäärane)”;
- „mida mina tegin konkreetsel ajal või perioodil”.

Täisminevik väljendab

- „mineviku seost olevikuga ja kui tegevus on aegade kooskõlastamisega, väljendab eelnevat tegevust”;
- „et tegevus toimus, aga ei ole tähtis millal”;
- „et tegevus toimus mitte eile ja üleile, vaid pikka/mõnda aega tagasi (paar-kolm aastat)”;
- „kindlasti lõpetatud tegevust”;
- „et tegevus on toimunud küllalt ammu või tehakse harva”.

Enneminevik väljendab

- „ammu toimuvat tegevust või eelnevat tegevust minevikus”;
- „enne toimunud tegevust, olevikuga seost ei ole. Seda aega kasutatakse tavaliselt ajaloo kirjutamisel”;
- „sündmust või tegevust, mis toimus näiteks 10 aastat tagasi”;
- „kaugel minevikus sooritatud ja lõpetatud tegevust, mis kestis kindla ajaperioodi”;
- „tegevust, mis oli sooritatud enne teist tegevust minevikus ja ei ole seotud praeguse hetkega”.

Kõikide minevikuvormide kirjeldused on üldjoontes korrektsed, kuid kolme ajavormi kohta kirjutatud võrreldes ilmneb, et mitmete keelejuhtide arusaama järgi on lihtminevik hiljutine möödanik, täisminevik sellest varasem aeg ja enneminevik veelgi kaugem, lausa ajaloolisi sündmusi kujutav aeg.

Üliõpilaste sõnastatud arusaamad minevikuaegade kasutamise kohta kordavad õppekirjanduses kasutatud sõnavara. Aeg kulgeb ajateljel ja minevikuaegade mõistmine ongi piiratud ühe ajajoonega:

----- EM ----- TM ----- LM ----- O ----- T

EM – enneminevik

TM – täisminevik

LM – lihtminevik

O – olevik

T – tulevik

Joonis 2. Minevikuaegade asetus ajateljel mitmete vene keelejuhtide arusaamade järgi.

Ajavormide vastandusest selgub, et keelejuhtide arvates ei pruugi lihtminevikuga väljendatud tegevus lõpetatud olla, kuid tegevus täisminevikus on kindlasti lõpetatud. Siin on ilmselt aegade kasutamise reeglid vastupidi meelde jäänud (nagu on segadus ka selles, mis aspekti väljendab vene keele *совершенный вид*), või väljendatakse veel kord arusaama, et kuna täisminevikus toimus tegevus varem kui lihtminevikus, siis on see kindlasti lõpetatud. Enneminevikku peetakse haruldaseks ajavormiks, mis väljendab väga ammu toimunud sündmusi ja igapäevases suhtluses seda vaja ei lähe.

Osa keelejuhtidest ongi rääkinud, et koolis õpetati neile, nagu vastaks *несовершенный вид* (ehk imperfektiivne aspekt) lihtminevikule ja *совершенный вид* (ehk perfektiivne aspekt) täisminevikule. Enneminevik on aga midagi nii ebaselget ja eriliselt kauget, et sellest ei olegi mõtet keeletunnis rääkida. Koolide ja kursuste õpetajad on keelejuhtide sõnul avaldanud arvamust, et keelepraktika abil võib mineviku liitajad omandada niigi, tunnis õppimisest nagunii eriti kasu ei ole. Osa keelejuhtidest kasutab korrektse ajavormi valimiseks sellist strateegiat, et mõtleb, millist inglise keele ajavormi nad samasuguses kontekstis kasutaksid. Siiski tundub, et sellist strateegiat võivad kasu-

tada vanemad inimesed, kes on õppinud inglise keelt enne kui eesti keelt, või siis inglise keelt erialana õppivad üliõpilased, kelle eesti keele oskus on nõrgem.

Võrreldes ajavormide kirjeldusi õppematerjalides ja üliõpilaste sõnastatud arusaamasid minevikuvormide kasutamise kohta, näitavad tulemused, et keelejuhid kordavad õppekirjanduses leiduvaid reegleid, kuid ei mõista sügavuti vahet eri ajavormide vahel. Kuna küsitletud keelejuhid kuuluvad rühma, kes on lõpetanud eesti keele bakalaureuse õppekava, siis on nende teadmised lisaks artiklis kirjeldatud grammatikamaterjalidele mõjutatud ka „Eesti keele käsiraamatust”, millest keelejuhtide õpingute ajaks olid ilmunud 1997. ja 2000. aasta väljaanne. Eesti keele morfoloogia ja süntaksi kursustel kuulub käsiraamat kohustusliku õppematerjali hulka.

Kui uurida keelejuhtide teadmisi ajavormide kohta, siis ilmneb, et nendest mitmete arusaama järgi kulgeb aeg ühel teljel. Olevikust tahapoole päris lähedale jääb lihtminevik, sellest kaugemale täisminevik ja väga kaugele ennemininevik. Eesti keele minevikuaegade graafiliseks kujutamiseks ei piisa ühest joonest, sest liitajad väljendavad lisaks sündmuse toimumise ajale ka seost kõnehetke ja vaatlusajaga.

6. PILOOTUURIMUSE TULEMUSED: MINEVIKUVORMID NARVA KEELEJUHTIDE KASUTUSES¹

Peatüki eesmärk on anda ülevaade pilootuurimuse tulemustest (vt ptk 1.2.3. ja 1.2.4). Materjal on kogutud Tartu Ülikooli Narva kolledži üliõpilaste suulistest ja kirjalikest tekstidest. Suulised näited on pärit õppe- ja praktikatundides peetud vestlustest ja kõnedest, kirjalikud näited õppeotstarbel kirjutatud tekstidest. Kogutud keelenäited esindavad suhteliselt kitsast konteksti, sest Narva kolledži üliõpilaste keel erineb paratamatult näiteks eesti keelt kõrgtasemel valdavate arstide või juristide keelest, kuna teemade ring, millest eesti keeles räägitakse või kirjutatakse, on piiratud peamiselt õppetöö vajadustega. Koolipraktika tundides kogutud suulised näited esindavad väga erinevaid teemavaldkondi, sest eesti keele ainekava järgi käsitletakse (eriti gümnaasiumiklassides) loodust, kultuuri, majandust ja muid ühiskonnaelu puudutavaid teemasid.

Materjalis esineb kõige rohkem selliseid verbe, mida kasutatakse õppetöö kirjeldamiseks, näiteks: *lõpetama* (16), *kasutama* (14), *tegeme* (10), *õppima* (10), *olema* (9), *esitama* (8), *kirjutama* (8), *planeerima* (8), *koostama* (7), *saavutama* (7). Kõik need verbid esinevad üliõpilaste praktikapäevikutes ja kuuluvad tundide planeerimist ning läbiviimist kirjeldava sõnavara hulka. Verbe *lõpetama* ja *õppima* on kasutatud ka oma eluloost rääkides, näiteks:

Olen lõpetanud X kooli.

Olen õppinud X koolis.

Näitelauseid ja -fraase on kokku 287, millest

- täisminevikus on 84 näidet suulisest kõnest ja 102 kirjalikust tekstist;
- enneminevikus on 13 näidet suulisest kõnest, 88 kirjalikust tekstist.

Ajavormi kasutamise üle otsustamisel olen lähtunud ajavormide määratlustest ja kasutamist reguleerivatest seletusest eesti keele grammatikates (EKG I 1995, EKG II 1993, EKKR 2007, Metslang jt 2003), ja isiklikust keelevaistust. Mineviku sihtkeelepärase kasutamise analüüsi huvides on keelenäited jagatud korrektseteks ja mittekorrektseteks.

Korrektsetelt ja mittekorrektsetelt kasutatud vormide kohta annab ülevaate tabel 2. Tabelis 3 on andmed selle kohta, milline on isikuliste ja umbisikuliste verbide arvuline suhe suuliste ja kirjalike ning täis- ja enneminevikus olevate näidete vahel.

---

¹ Peatükk põhineb artiklil „Eesti verbi minevikuvormidest venekeelsete üliõpilaste kasutuses” (Maisla 2008).

Tabel 2. Suuliste ja kirjalike mineviku liitaegade näidete arv

	Täisminevik				Enneminevik			
	Korrekt- sed	%	Mitte- korrekt- sed	%	Korrekt- sed	%	Mitte- korrekt- sed	%
Suulised näited	44	52,4	40	47,6	7	53,8	6	46,2
Kirjalikud näited	75	73,5	27	26,5	38	43,2	50	56,8

Tabel 3. Mineviku liitaegade näidete arv isikulises ja umbisikulises tegumoes

	Täisminevik		Enneminevik	
	Suulised / neist korrektsed	Kirjalikud / neist korrektsed	Suulised / neist korrektsed	Kirjalikud/ neist korrektsed
Isikuline tegumood	64/26	46/22	5/3	13/7
Umbisikuline tegumood	20/18	56/53	8/4	75/46

Täismineviku korrektsete ja mittekorrektsete vormide suhte põhjal võib järeldada, et kirjutades on rohkem aega järele mõelda ning on võimalik kasutada ka vältimisstrateegiat, st kasutatakse lausekonstruktsioone, milles ollakse kindlad. Suulise keeekasutuse puhul on enesekontroll nõrgem, tihti tuleb kiiresti reageerida, sageli ei ole toetavat konteksti, seega on ka mittekorrektseid vorme rohkem. Täismineviku suulised näited on ülekaalukalt isikulises tegumoes. Ennemineviku suulisi näiteid on vähe, mis on kooskõlas asjaoluga, et seda ajavormi esinebki keeles suhteliselt harva. Kirjalike näidete suur hulk on seletatav üliõpilastööde eripäraga – suur hulk neist nõuab akadeemilise stiili järgimist, milles muuhulgas kasutatakse umbisikulist tegumoodi. Ennemineviku kirjalikes näidetes esinevate eksimuste suur hulk tuleneb peamiselt umbisikulise tegumoe ülemäärasest kasutamisest: umbisikulises tegumoes kasutatakse enneminevikku ka lihtmineviku asemel.

Järgnevalt esitan näited, mis on kogutud üliõpilaste kõnest üksikfraasidena, st need laused on öeldud vestluse käigus. Ilmselt ei ole rääkija ise ega vestluspartner oma kõnega tekitanud sellist konteksti, milles oleks olnud selliseid vihjeid, mis oleks aidanud korrektset ajavormi valida.

- (1) *Paneme (artikli) seinale neile, kes veel ei näinud ja ei lugenud.* (P.o: ...kes veel ei ole näinud ega (ole) lugenud.)
- (2) *Iga laps lapsepõlves voolis plastiliinist midagi.* (P.o: Iga laps on lapsepõlves plastiliinist midagi voolinud.)
- (3) *Mina ka olin Piusa koopas.* (P.o: Mina ka olen käinud Piusa koopas.)

Näited 1–3 esindavad kogemusperfekti, kõik kirjeldavad ajaperioodi, mitte lühikest hetke. Esimeses näites on kontekst rääkijale ja kuulajale arusaadav. Juttu oli artiklist, mille kõik oleksid pidanud juba varem läbi lugema, kuid ei olnud. Teine näide on sissejuhatav lause voolimise kasulikkust käsitlevasse ettekandesse. Kolmas näide on praktikatunnist, kus üliõpilane juhtis vestlust nahkhiirte eluviisi teemal.

- (4) *Ma lõpetasin Narva Kesklinna gümnaasiumi.* (Tudeng kirjeldab, millise eluloolise taustaga ta on.)

Lause võiks olla täiesti korrektne, kui tegemist oleks jutustusega, praegusel juhul tundub lause poolikuks jäävat. Selline kõneldud lause ei põhjusta mingeid suhtlustakistusi, kuid kirjutatud tekstis paistaks silma, et lause on puudulik, sest esitatud ei ole lõpetamise aega, seega oleks korrektne *Ma olen lõpetanud Narva Kesklinna gümnaasiumi.*

- (5) *Aga praegu ma mõtlesin ja tahaksin võib-olla töötada politseis.*
(6) *Viimasel ajal mina otsustasin, et mina tahan tegelda sotsiaalsjadega.*
(5. ja 6. lauses räägivad üliõpilased tulevikuplaanidest.)

Viienda näite puhul viitab sõna *praegu* olevikule, kuid tudeng soovis tingimata väljendada protsessi, mis algas minevikus, seega oleks korrektne lause *Aga praeguseks/nüüdseks olen järele mõelnud ja tahaksin võib-olla töötada politseis.*

Kuuendas näites on mõte järgmine: *viimase aja jooksul/vältel olen otsustanud / teinud otsuse, et ...* Kuna ei ole märgitud otsuse tegemise täpset hetke, on korrektne kasutada täisminevikku. Lisaks on mõlemas näites eelneva perioodi kestel olevikuks tekkinud resultaat, st otsus.

Kumbki lause ei tekita kahtlust, mida mõeldakse, st vestluspartner saab öeldust aru.

Praktikatunde andvate üliõpilaste kasutuses kordub küsimus:

- (7) *Kas te lõpetasite? või Kas saite valmis?*

Enne uue ülesande andmist tahab õpetaja-praktikant teada, kas kõigil on eelmine töö tehtud. Eestikeelne õpetaja küsib sellisel juhul kindlasti: *Kas te olete lõpetanud?, Kas teil on valmis?* või *Kas te olete ülesande/harjutuse valmis saanud?*

Kui võrrelda olukorraga, mil õpetaja küsib ühe või kahe õpilase käest: *Kas lõpetasi(d)te lobisemise,* siis on see korrektne. Kui küsimus esitatakse rühmale, mille liikmed lõpetavad töö eri aegadel, siis on lõpetamine pikem periood ja eestlastele on loomulik kasutada täisminevikku.

Keeruline on liitaja *kas*-küsimuse moodustamine:

- (8) *Kas te vaatasite vene televisiooni?* (P.o: Kas te olete vene televisiooni vaadanud?)
- (9) *Kas teil oli kunagi stress?* (P.o: Kas teil on kunagi stress olnud?)
- (10) *Kas teie klassis olid niisugused probleemid?* (P.o: Kas teie klassis on niisuguseid probleeme olnud?)

Näite 8 puhul on ka olevikuline variant võimalik (Kas te vaatate vene televisiooni?), sest üliõpilane tahtis teada, kas vestluspartner on üldiselt kursis sellega, mis vene televisioonis toimub (et ühiskondliku elu tegelased ropendavad ekraanil), kuid kuna jutt jätkus konkreetsete näidetega minevikust, siis see asjaolu loob konteksti, milles täisminevik on korrektne. Lauset 9 kasutati kuulajate aktiveerimiseks stressiteemalise ettekande algul. Näide 10 – üliõpilane juhtis praktikatunnis kiusamisteemalist vestlust ja tahtis teada, kas õpilased on kiusamisega kokku puutunud. Kõik kolm esindavad kogemusperektekti, konkreetsele ajale ei ole viidatud ja silmas peetakse ajaperioodi, mitte hetke.

Üksikuid näiteid on täismineviku ülekasutusest ehk täisminevikku on kasutatud lihtmineviku asemel

- (11) *Üks aasta tagasi ma olen lõpetanud Narva Pähklimäe gümnaasiumi.* (P.o: (Üks) aasta tagasi ma lõpetasin Narva Pähklimäe gümnaasiumi.)
- (12) *Nad ei olnudki abiellunud!* (P.o: Nad ei abiellunudki!)
- (13) *Kui Bert trammiga kooli sõitis, on ta ära söönud banaani.* (P.o: Kui Bert trammiga kooli sõitis, sõi ta ära banaani.)

Esitatud näidete 11 ja 12 puhul on lähtutud reeglist, et eluloost räägitakse suures osas täisminevikus ning jäetakse tähele panemata, et lauses on ajamäärus või üks kord toimuv sündmus, mis peaks suunama lihtmineviku kasutamisele. 12. lause lõpetas moodsa muinasjutu, kus prints ja tütarlaps kumbki oma teed läksid. 13. näide on Berti päevast jutustavast tekstist, tegevustel ei ole olevikuga seost ja sellepärast tuleb kasutada lihtminevikku.

Siiani on vaadeldud näiteid, mis on kogutud suulisest kõnест. Kirjalikes näidetes on eksimuste allikaks samuti see, et lihtminevikku on kasutatud täismineviku asemel. Umbisikulise tegumoe täisminevikus eksimusi peaaegu ei esine.

Täismineviku näited umbisikulises tegumoes osutavad ilmselt positiivsele ülekandele emakeelest, sest 93% kõigist näidetest on korrektsed (vt tabel 3).

- (14) *Kui vaadata, millal see jutt on kirjutatud (ta on kirjutatud 1917. aastal), siis see oli aeg enne revolutsiooni toimumist.*
- (15) *Sissejuhatus on valitud G. Suitsu luuleread.*
- (16) *Raamat on adresseeritud pedagoogidele.*
- (17) *Ka on toodud õpetajate sotsiaalse valmiduse uurimise tulemused.*

Kõik neli näidet (14–17) on eri ainetes kirjutatud analüüsivatest töödest. Sellises vormis laused ei valmista üliõpilastele raskusi, kuid mõnikord eksitakse tegumoe valikul: *Tudeng tuleb kohale 20 minutit varem. Ta ei ole valmistatud (p.o valmistunud) eksamiks.* Lauses 14 on oskuslikult kasutatud täisminevikku praeguse olukorra kirjeldamiseks (praegu vaatame, millal jutt on kirjutatud) ja lihtminevikku 1917. aasta kohta.

Ennemineviku vormi kasutatakse peamiselt kirjalikes tekstides. Järgmised laused on moodustatud täpselt reeglit järgides, st lauses on kaks minevikku, millest üks eelneb teisele:

- (18) *Kuulamisülesanne võttis palju aega, rohkem kui oli enne kavandatud.*
- (19) *Kui lapsed olid õppinud lugema ja kirjutama, hakkasid nad uurima ladina keele grammatikat.*

Mittekorrektsed näited enneminevikulistest lausetest puudutavad peamiselt ennemineviku ülekasutust. Enneminevikku kasutatakse lihtmineviku (20) ja üksikutel juhtudel täismineviku asemel (21).

- (20) *Eelmisel aastal ma olin seminaris käinud (p.o käisin).*
- (21) *Milleks see töö oli kirjutatud (p.o on kirjutatud)? Tahtsin aidata õpetajaid, kes ei ole veel kokku puutunud keelekümlusega.*

Lauses 20 teatab üliõpilane, et ta käis seminaris eelmisel aastal, mistõttu ta ei pea käesoleval aastal uuesti käima. Lauses 21 viitab üliõpilane tööle, mida ta parajasti käes hoiab.

Korrektsed on järgmised umbisikulised lihtlauseid, sest kirjeldatud tunnid olid juba lõppenud, kui üliõpilased neid kirjeldama asusid:

- (22) *Tund oli suunatud ainult grammatika õpetamisele ja kordamisele.*
- (23) *Õpilased olid huvitatud tunni teemast.*

Eksimuste põhjuseks lausetes 24–27 on ennemineviku ülekasutus.

- (24) *Koos uue materjaliga oli käsitletud (p.o käsitleti) mõned eesti keele reeglid.*
- (25) *Kõik vestlus oli esitatud (p.o esitati) kahes keeles, et suurendada õpilaste integreerumise.*
- (26) *Iga antud ülesanne oli kontrollitud (p.o kontrolliti) selleks, et tuua esile kuidas õpilased tulevad toime neile antud ülesannetega.*
- (27) *Selle tunni käigus oli viidud läbi (p.o viidi läbi) selline tegevus nagu viktoriin.*

Näidetes (14–17 ja 24–27) on koos mitmeid lauseid samalaadsetest tekstidest. Lausetes, mis on umbisikulise tegumoe täisminevikus, ajavormi kasutamise eksimusi peaaegu ei esine, samas kui enneminevikuga on liialdatud, sest kõik

näitena esitatud laused oleksid lihtminevikus eesti keele pärasemad. Umbisikulise tegumoe vormides võib tuvastada nii positiivset kui negatiivset ülekannet emakeelest. Nagu on selgitatud eesti-vene kontrastiivse ülevaate ala-peatükis 3.5, on umbisikulise tegumoe mineviku liitajad vene keele struktuuriga sarnased ning see sarnasus tekitab tõenäoliselt ülekannet.

Üliõpilaste keelenäidete põhjal võib järeldada, et liitaegade moodustamisel valmistavad raskusi suulise esituse isikulise tegumoe vormid, sest täismineviku asemel kasutatakse palju lihtminevikku. Enneminevikku suulises kõnes isikulisena peaaegu ei kasutata. Isikulises tegumoes rääkides või kirjutades ei valmista üliõpilastele raskusi elulookirjelduses täismineviku kasutamine, sest seda õpitakse juba kesktaseme testi sooritamiseks: *olen sündinud Narvas, olen lõpetanud Kesklinna gümnaasiumi* jms. *Kas*-küsilausete ja eitavate lausete põhjal võib arvata, et nendes valmistab mineviku liitaegade kasutamine raskusi, kuid näiteid ei ole piisavalt palju, et nende põhjal midagi järeldada.

7. EESTI KEELE MINEVIKUAJAD ÕPPIJAKEELE KORPUSES²

Eestis on kaks eesti keele kui teise keele korpust. Tartu ülikoolis on kogutud kirjalikku materjali õppijakeele korpusesse (<http://www.keeletehnoloogia.ee/projektid/vead.zip>), mida tutvustan alapeatükis 7.1. Tallinna ülikoolis on arendatud eesti vahekeele korpust (<http://evkk.tlu.ee>), kus infot keelevigade kohta saab seostada õppuri sotsiaalse päritolu, staatuse, hariduse, emakeele ja eesti keele kui teise keele valdamise tasemega. Lisaks saab selles jälgida mingi sõna vigaseid esinemisnäiteid ning sama vealiiki ühes tekstitüübis või kõikides korpuses olevates tekstides. Selline korpus seab omad piirangud, millest peamine on see, et selle materjali põhjal ei ole võimalik teada saada, kui hästi uuritav vorm omandatud on. Kuna korrektsed kasutusjuhtumid ei kajastu veamärgenduses, ei saa teada, miks mingi tarind korpusesse sattunud ei ole: kas sellepärast, et õppijad on seda oma kirjalikes tekstides vältinud või nad on seda korrektselt kasutanud.

Eesti vahekeele korpuse kasutamise võimalustest on kirjutanud Pille Eslon ja Helena Metslang (vt nt Eslon, Metslang 2007), korpusuuringutulemusi tutvustavad Tallinna Ülikooli toimetiste sarjas välja antud kogumikud 2007, 2008, 2009, 2010 (vt <http://evkk.tlu.ee/>).

Korpuses esitatud keelematerjali uurimisel võib kasutada kaht meetodilist lähenemisviisi: kontrastiivset vahekeele analüüsi ja automaatset vigade analüüsi. Kontrastiivse vahekeele analüüsi käigus võrreldakse emakeelt ja võõrkeelena õpitud keelt kvalitatiivselt ja/või kvantitatiivselt, ning võrreldakse mitme mitte-emakeele varianti (Granger 1996). Automaatselt tehtud vigade analüüsi puhul kasutatakse arvuti võimalusi vigade tuvastamiseks ja analüüsiks (Granger 2002: 11–12). Esimese meetodiga saab uurida võõrkeeles esinevaid vigu, kuid ka sõnade, fraaside ja struktuuride ala- ja ülekasutust. Mõned uurijad peavad sellist meetodit valeks, sest arvavad, et õppijakeelt peab uurima iseene reeglite järgi, mitte võrdluses sihtkeelega. Tom Cobb (2003: 400) märgib, et edasijõudnud õppijate keel ei ole vildakas sihtkeel, vaid allub omaette reeglitele. See võib sisaldada palju keelendeid, mis sihtkeeles esinevad tihti, ja teatud keelendid võivad olla alaesindatud, kuid kui võrrelda õppijate kirjutisi emakeelekõnelejate kirjutistega, siis kuna ka seal esineb mittekorrektseid vorme, ei ole kindel, et need on parimad mõõdupuud.

Siinses korpusematerjali uurimuses on aluseks võetud mineviku liitaja-vormide kasutamise reeglid sihtkeeles, kuid õppijakeelt käsitletakse siiski tervikuna, st kirjeldatakse nii sihtkeelepäraseid kui sihtkeelest erinevaid mineviku-aegade kasutusjuhtumeid.

---

² Peatükk põhineb artiklil „Eesti mineviku liitvormide kasutamisest õppijakeele korpuse materjali põhjal” (Maisla 2012).

7.1. Õppijakeele korpuse materjalist

Siinses uurimuses on allikana kasutatud Tartu ülikooli õppijakeele korpuse paralleelkorpuse materjale. Õppijakeele varieeruvus on väga suur, see sõltub keelematerjali tüübist (suuline või kirjalik) ja sisust, õppija soost, emakeelest, keeleoskuse tasemest, keele õppimise kogemusest (Ellis, R.1995: 49). Korpuses saab teha valiku nii, et uuritav materjal esindaks võimalikult homogeense õppijarühma keelekasutust. Praegusel juhul on valitud laused eesti keelt kesk- ja kõrgtasemel (korpuse kogumise perioodil nimetati keeleoskustasemeid alg-, kesk- ja kõrgtasemeks, praegu vastab kesktasemele tinglikult B2 ja kõrgtasemele C1) valdavate vene emakeelega üliõpilaste kas vabalt valitud või etteantud teemal kirjutatud esseedest ning raamatute ja filmide analüüsist. Välja on jäetud teiste emakeeltega, alg- või määramata keeletasemega üliõpilaste tööd ning referaadid ja tõlked. Vene emakeelega üliõpilaste keelenäiteid on õppijakorpuse kesk- ja kõrgtaseme keelenäidete hulgas kõige enam. Teiste emakeeltega üliõpilaste keelenäiteid ei olnud võrdlusmaterjali kogumiseks piisavalt palju. Algtasemel keeleoskaja kasutab veel vähe mineviku liitaegu ja tema keelekasutuses on palju mittekorrektseid vorme, nii et selliseid keelenäiteid peaks analüüsima teistsuguste meetoditega. Referaadid ja tõlked on välja jäetud sellepärast, et sellistes tekstides on liiga tugev refereeritava või tõlgitava autori mõju ja selliste keelenäidete järgi ei saa eriti selgelt aru, kui hästi üliõpilane ise uuritavat vormi kasutada oskab.

Ajavormi alakasutuseks liigituvad need juhtumid, kui mineviku liitaja asemel on kasutatud lihtminevikku (vt näitelause 24). Ajavormi ülekasutuse puhul on liitaega kasutatud liitaja või teise liitaja asemel. Sellise liigituse põhjal saab teada, millises vahekorras on korrektselt ja mittekorrektset kasutatud mineviku liitaegadega laused ning mille poolest nende lausete kasutusviis sihtkeelest erineb. Ajavormi sobivust lausesse ei saa hinnata automaatsete korpuseanalüüsi vahenditega, selleks on vaja koostada eraldi materjalikogu. Siinseks uurimuseks on paralleelkorpusest võetud kõik sellised laused, milles esines täis- või ennemindevik kas isikulises või umbisikulises tegumoes, ja sellised, kus neid polnud kasutatud, kuigi oleks pidanud kasutama, või kus need olid asendatud mittekorrektse mineviku liitajaga. Niisiis on uuritavas materjalis laused, milles mineviku liitaega on korrektselt kasutatud, ja laused, milles ajavormi kasutusse on korpuses tehtud parandus. Kuna parandused on teinud õppejõud, kelle käes on olnud terviktekstid, ei ole nende paranduste õigsust kahtluse alla seatud. Pealegi on suurem osa materjalist liitlauseid, milles ajasuhed väljenduvad osalausestes, nii et selliseid lauseid, kus ajavormi kasutust on parandatud, oleksin ka ise mittekorrektseteks liigitanud.

Laused on jagatud enne- ja täisminevikulisteks ning korrektseteks ja mittekorrektseteks lauseteks. Pikad liitlauseid võivad kuuluda eri loeteludesse vastavalt sellele, millised ajavormid esinevad osalausestes. Näiteks lause *Mul on hulk tuttavaid inimesi, kes palju käisid välismaal reisimas ja palju eksootikat on näinud, aga Eestimaast pole nad eriti midagi teadnud* on kolmes lausete loetelus: 1) täsminevik puudub, sest teine osalause on lihtminevikus (*palju*

käisid p.o on palju käinud); 2) täisminevikku on korrektselt kasutatud (*palju eksootikat on näinud*) ja 3) täisminevikku on ülekasutatud, sest eitav osalause peaks olema olevikus (*pole midagi teadnud* p.o ei tea midagi).

7.1.1. Näited täismineviku kasutamisest

Tabel 4. Täisminevikuliste lausete arv korpuses

Laused	Korrektssed	Mittekorrektsed	Kokku
Isikulised	167	163	330
Umbisikulised	172	2	174
Kokku	339	165	504

Isikulises tegumoes lausetest 159-s täisminevik puudub, selle asemel on kasutatud lihtminevikku. Neljas lauses on täisminevikku kasutatud lihtmineviku asemel.

Umbisikulistest lausetest on ühes kasutatud täisminevikku oleviku asemel ja ühes vastupidi, olevikku on kasutatud täismineviku asemel.

Näites 28 võib täismineviku asemel lihtmineviku kasutamise põhjuseks olla arusaam, et neli aastat on nii kaua aega tagasi, et kasutada tuleb kaugemat minevikku kui lihtminevik.

(28) *Teiseks, umbes 4 aastat tagasi ma olen kohtunud (p.o kohtusin) oma noormehega.*

Olevikku täismineviku asemel on kasutatud samadel juhtudel, kui eestlasedki seda sageli teevad. Selles mõttes ei saaks neid näiteid mittekorrektseteks pidada, kuid kuna korpuses on laused parandatud standardkeele normide kohaselt, siis need näited kuuluvad siinsesse analüüsi.

(29) *On ikka olemas ka need inimesed, kellega me sõbrustame (p.o oleme sõbrustanud) juba palju-palju aega. Näiteks minu sõbranna Katrin. Oleme koos (p.o oleme koos olnud) 19 aastat.*

Selliste lausete nagu 29 järgi võib otsustada, et õppija on eesti keele sihtkeelepärastelt omandanud, kuigi mitte normitud keele, vaid eeskujuks on olnud tegelik eesti keele kasutus. Eesti üliõpilaste seas läbiviidud ajavormi sobivuse hindamise katse tulemused näitavad, et üle poole eesti emakeelega keelejuhtidest peab täisminevikulistes lausetes täismineviku asemel või vähemalt selle kõrval sobivaks olevikku (vt ptk 8 VI ülesanne).

Täismineviku asemel lihtminevik

Täismineviku asemel lihtmineviku kasutamise juhtumite vaatlemiseks on näitelauseid jaotatud liht- ja liitlauseteks. Sellisel viisil ilmneb kaks probleemi: 1) lihtlause pakub vähem vihjeid, mille järgi otsustada, kas valida mineviku liht-

või liitaeg; 2) liitlausetes on isegi väga hea keeleoskusega teise keele kõnelejal keeruline teha otsust mitme tegusõna kohta. Näiteks lause alguses asuva(te)s osalause(te)s on ajavormi korrektselt kasutatud, kuid viimas(te)s on verb mittekorrektset ajavormis. Ilmselt on siin üheks põhjuseks koormus mälule ehk see, et pikema liitlause viimastes osalausestes ei ole enam meeles, milliste ajatarinditega lause algas.

Liitlausetes on peamiseks vihjeks määrus: kolmekümnest liitlausest kahekümnes on mingi määrus, mis oleks aidanud korrektselt ajavormi valida. Kümnes lauses räägitakse elust, st kasutatakse sõna *elu*, mis tähendab pikka perioodi. Näites 30 annab sõna *alati* lausele tähenduse, et juttu on pikast ja täpsemalt määratlemata ajast, seega sobib lausesse paremini täis- kui lihtminevik. Näidetes 31 ja 32 muudab sõna *elu* laused nii üldiselt kogemust väljendavaks, et tuleb kasutada täisminevikku.

- (30) *Ülikool alati oli (p.o on alati olnud) teadmisekeskus.*
- (31) *Minu elus olid (p.o on olnud) positiivsed ja negatiivsed sündmused.*
- (32) *Iga inimene mõtles (p.o on mõelnud) ehk üks kord oma elus kindlasti õnne peale.*

Liitlauseid on materjali hulgas 92, neist 47-s esineb ajavormi valimiseks vihjena ajamäärus ja kolmes sõna *elu*. Ülejäänud lausetes on peamiseks korrektse ajavormi valimise vihjeks teistes osalausestes esinevate tegusõnade ajavorm: oleviku puhul tuleb kasutada täisminevikku. Näide 33 räägib praegusest olukorrast, sest esimene ja kolmas osalause on olevikus, minevik esineb siin tulemusperfekti funktsioonis.

- (33) *Ta on nii tark, ta lõpetas (p.o on lõpetanud) ülikooli, tal on kõrghariduse diplom.*

Eitavatest lausetest 33-s on täisminevik olemas ja 33-s see puudub. Kõik laused, milles täisminevik oleks pidanud olema, kuid see puudus, on isikulises tegumoes. Sellise suhteliselt väikese hulga näidete põhjal on raske kindlalt otsustada, kas eitus mõjutab täisminevikulise lause moodustumist, seda enam, et korrektsete ja mittekorrektsete näidete suhe on ligikaudu sama suur kui kõikides muudeski isikulise tegumoe täisminevikulistest lausetes (vt tabel 4). Näitelause 34 on esimene osalause olevikus, mis tingib täismineviku kasutamise. Määrus-test esineb eitavates lausetes *kunagi* (lauseid 34 ja 35).

- (34) *Kuidas inimene saab põllutööst rääkida, kui ta ise ei töötanud seal (p.o ei ole seal töötanud) ja isegi ei suhelnud (p.o ei ole suhelnud) seal töötavate inimestega?*
- (35) *Ma kunagi ei tahtnud (p.o ei ole tahtnud) saada suureks teadlaseks.*

7.1.2. Näited ennemineviku kasutamisest

Tabel 5. Enneminevikuliste lausete arv korpuses

Laused	Korrektseid	Mittekorrektseid	Kokku
Isikulised	42	45	87
Umbisikulised	56	4	60
Kokku	98	49	147

Isikulistest lausetest 45-s on enneminevikku kasutatud liht- (10 lauses) ja täismineviku (35 lauses) asemel. Umbisikulistest lausetest neljas on enneminevik täismineviku asemel. Niisiis on peamine eksimus siin ennemineviku ülekasutus.

- (36) *Täna hommikul* olin *ema* näinud (p.o nägin *ema*).
- (37) *Praegune lava* oli ehitatud (p.o on ehitatud) *1960. aastal*.
- (38) *Esimesel semestril* mul on neli eksamit ja ühe neist *mina* olin juba sooritanud (p.o olen sooritanud).

Näitelausetes rõhutatakse minevikus toimunud sündmuse lõpetatust. Lauses 36 märgib *täna hommikul* kindlat aega ja sellega koos kasutatakse lihtminevikku, kui nimetatud sündmust ei seata suhtesse mingi teise sündmusega, näiteks oleks võimalik taust: *enne kui kooli läksin, olin ema näinud*. Lause 37 on näide selle kohta, et ajaloo toimunud sündmustele viidates kasutatakse enneminevikku. Siin võib täheldada ka otsest ülekannet vene keelest, kus sama mõtte väljendamiseks kasutatakse passiivi ja *olema*-verbist moodustatakse preteeritum (*цена была построена*), nii saadakse vene keele perfektiivne mineviku passiiv. Näites 38 rõhutatakse minevikku sõnaga *oli*. Tundub, et olevikuline sõna *olen* minevikulises lauses tekitab segadust, sest mineviku liitaega ei tajuta alati ühtse vormina. Näiteid, kus kaugemale minevikule viidates kasutatakse enneminevikku, võib leida ka isikuliste lausete hulgast, nt lauses 39. Enneminevik puudub kolmes eitavas lauses, nt lauses 40.

Võib oletada, et mineviku liitaja ja eituse moodustamine korruga on ka edasijõudnud keeleõppijale keeruline, kuid näitelauseste arv on nii väike, et kindlalt seda väita ei saa.

- (39) *Mida* oli juhtunud (p.o on juhtunud) *inimkonna arengu jooksul? Laastavad sõjad ja nälg, haigused ja orjus*.
- (40) *Siin tuli mul palju asju teha, mida ma* ei teinud (p.o ei olnud teinud) *varem kodus*.

7.1.3. Täis- ja enneminevikulised laused umbisikulises tegumoes

Umbisikulises tegumoes lausetes ajavormi kasutamise eksimusi peaaegu ei esine (vt tabelleid 4 ja 5). See tulemus erineb pilootuuringu tulemustest, millest ilmnes, et umbisikulises tegumoes kasutatakse enneminevikku sageli lihtmineviku asemel (vt tabel 3). Erinevuse põhjuseks võib olla see, et piloot-

uuringu kirjalikud tekstid esindasid enamikus analüüsivaid töid, kus rakendati teatud akadeemilise kirjutamise malle. Paralleelkorpuses seevastu on enamasti eri teemadel kirjutatud esseesid, kus umbisikulist tegumoodi nii liht- kui ka enneminevikus kasutatakse suhteliselt vähe.

Nagu märkisin peatükis 3.5, on eesti keele umbisikulise tegumoe minevikuvormid sarnased vene keele passiivi vormidega, seega võib oletada, et see sarnasus toetab eesti keele vastavate ajavormide kasutust. Osa *tud*-partitsiibiga tarinditest õpitakse terviklike väljenditena (vt õppekirjandust käsitlevat ptk 4.2), nt *on tingitud, on seotud, on määratud, on mõeldud*, või omadussõnadena, nt: *avatud, idealiseeritud, tuntud* jne. Niisiis võib lauses 41 ühend *on seotud* olla edasijõudnud keeleõppija sõnavaras tavaline väljend ning lauses 42 on kasutatud sõna *tuntud* tähenduses *kuulus*.

(41) *Pea silmas neid võimalusi, mis on seotud just keelte õppimisega.*

(42) *Toila park on tuntud oma ajaloo poolest.*

7.2. Kokkuvõtte korpuse materjalide põhjal saadud tulemustest

Tartu Ülikooli õppijakeele paralleelkorpuse materjalid leidsid suur hulk näitelauseid, mille põhjal oli võimalik keskenduda täis- ja enneminevikus kasutamise uurimisele isikulistes ja umbisikulistes, olevikulistes ja minevikulistes liht- ja liitlausetes.

Lisaks oli võimalik teha ülevaade määrustest, millega koos minevikus liitajavorme kasutatakse. Materjali analüüsimisel selgus, et edasijõudnud keeleõppijad kasutavad eesti keele umbisikulise tegumoe minevikus liitajavormi enamasti korrektset ja eksimusi peaaegu ei esine. Tundub, et siin ilmneb õppijate emakeele positiivne mõju, sest eesti umbisikulisele tegumoele vastav tarind on vene keeles olemas ja lausete tõlkimisel eesti keelde on see eestikeelse lause moodustamisel abiks.

Isikulises tegumoes on korrektsete ja mittekorrektsete lausete arv ühes suurusjärgus. Vähem eksimusi põhjustavad laused, milles räägitakse oma eluloost. Selliseid lauseid on õpingute vältel kõige rohkem harjutatud, sest enda tutvustamine ja oma elust rääkimine kuuluvad juba algajate keeleõppijate teemade valdkonda. Keerulisemate teemade puhul ja edasijõudnud keeleõppijatele iseloomulikes pikkades lausetes kasutatakse täisminevikus asemel palju sagedamini lihtminevikku. Põhjuseks on ilmselt õppijate emakeele mõju, sest isikulise tegumoe minevikus liitajavormid vene keeles puuduvad.

Õppija, kes teab, et eesti keeles on minevikus liitajad, kasutab tihti enne minevikku minevikuaja tugevamaks rõhutamiseks ka lausetes, kus oleks korrektne liht- või täisminevik. Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et täisminevikus kasutatavat olevikulist vormi sõnast *olema* ei tajuta moodustatavas lauses minevikus liitaja osana. Kui lauses on juttu ajaloolistest sündmustest, siis eelistatakse enneminevikku vaatamata sellele, et kirjeldatav olek või tegevus on

üldine, ei ole ajaliselt piiritletud ja võib jätkuda olevikus. Lihtmineviku asemel kasutatakse enneminevikku umbisikulistes lausetes, kus vea põhjuseks võib olla samuti ülekanne emakeelest, sest kasutatakse sama tarindit, mida umbisikulise ennemineviku puhul. Huvitaval kombel ei leidunud uuritud materjalis ennemineviku alakasutuse näiteid, kuid eksimusi põhjustab ennemineviku ülekasutus.

8. AJAVORMID KONTROLLITUD TINGIMUSTES TEHTUD KATSE TULEMUSTES

Vabast keelekasutusest kogutud näidete varal saab laialdase ülevaate sellest, kuidas keelejuhid ajavorme kasutavad. Tulemuste põhjal saab teha järeldusi, kui hästi liitajavormide kasutus omandatud on, kuid arvesse peab võtma, et see järeldus kehtib ainult nende keelejuhtide kohta, kes neid ajavorme kasutanud on. Nii ei saa teada nende keelejuhtide oskuste kohta, kes liitajavorme uurimise ajal või uuritud töödes kasutanud ei ole, vaid kasutada tuleb teistsugust andmete kogumise meetodit.

Selleks, et kõik keelejuhid oleksid sarnastes tingimustes ühesuguse ülesande lahendamise ees, viisin läbi katse, mille käigus keelejuhid pidid valima ülesandes antud ajavormide vahel, leidma mittekorrektsed ajavormidega lauseid ja neid parandama, ning ühes ülesandes hindama ajavormi sobivust ja oma otsust põhjendama.

Ülesande täitis 100 eesti ja 96 vene keelejuhti. Esmalt annan ülevaate eesti üliõpilaste testitulemustest, sest eeldatavasti põhinevad need emakeelekõneleajate keeletajul ja peaksid vastama mitte niivõrd normatiivse grammatika reeglitele kui tegelikule keelekasutusele. Vene üliõpilaste vastuseid on võrreldud eesti keelejuhtide tulemustega. Tegelikus keelekasutuses ilmnev ajavormikasutus on keerulisem ja mitmekesisem, kui on suudetud akadeemiliselt reeglendada. Katsega ei ole uuritud, milliste ajavormide reeglite vastu vene üliõpilased eksivad, vaid kuivõrd nende hinnangud ajavormi kasutuse kohta eesti üliõpilaste hinnangutega sarnanevad ja mille poolest erinevad. Oletus on, et vene keelejuhtide verbi ajavormide valikud on tehtud õpitud reeglite järgi ning vastavate vormide harjutamise ja elavas keelekeskkonnas praktiseerimise toel. Niisiis on katse kaudsem eesmärk välja selgitada, kas on vaja sõnastada lisaseletusi või täpsemaid juhiseid minevikuvormide kasutamise kohta.

8.1. Katse tegemise eesmärgid

2008. aastal tehtud katse eesmärk oli uurida:

- kuidas keelejuhid valivad ajavorme kontrollitud tingimustes;
- millised erinevused on eesti keelt emakeelena ja teise keelena kasutavate üliõpilaste mineviku ajavormide valikus;
- kuidas valikuid põhjendatakse, st kuidas osatakse rakendada metalingvistilisi teadmisi;
- kas leitakse üles mineviku ajavormide valikul tehtud vead ja osatakse neid parandada.

Keeleoskuse testimine ja hindamine kuulub lahutamatuks keele õppimise ja õpetamise juurde, sest need annavad nii õppijale kui õpetajale tagasisidet keele omandamise määra ja taseme kohta. Tasemeeksamid on ka üks riikliku keelepoliitika teostamise vahenditest. Teatud erialade kvalifikatsiooninõuetes on määratletud, mis tasemel keeleoskuse tunnistust tööle saamiseks vaja on. Niisiis

kasutatakse keeleoskuse mõõtmiseks eri eesmärgi ja eri struktuuriga teste. Siinses osas on vaatluse all tulevaste kõrgharidusega spetsialistide keeleoskus mineviku ajavormide omandamise näitel. Küsimus on, kuidas vene emakeelega üliõpilased eesti keele minevikuaegu kasutada oskavad. Mõõdetud ei ole seega kasutamisoskust autentses keelekasutusolukorras, vaid oskust valida korrektne vorm sisuliselt kontrolltöö olukorras.

8.2. Katse ülesannete vorm

Üks testi loomise kriteeriumeid oli, et täitmisele ei kuluku palju aega. Enne keelejuhtidele jagamist on ülesandeid katsetatud – palusin neid täita eri vanuses (15–70 aastat) ja eri haridustasemega inimestel: kahel põhihariduse ja viiel kesk-eriharidusega eesti noorel täiskasvanul, kolmel eesti 9. klassi õpilasel, kolmel kesk-eriharidusega eesti pensionäril, neljal eesti ja ühel vene doktorandil ning kahel eesti ja ühel vene emakeelega eesti keele õpetajal. Katsetamisel selgus, kui pikki ja kui palju lauseid on võimalik katses kasutada, ilma et tähelepanu täielikult hajuks ega tekiks tüdimus.

Piirdusin kuue ülesandega, mis on neljal leheküljel. Täitmise tehnikatest on peamine korrektse ajavormi allajoonimine: lause verb oli esitatud kahes ajavormis ja see, mida peeti korrektseks, tuli alla joonida. Viendas ülesandes tuli parandada ajavormi vigu nii, et keelejuhi arvates valesti kasutatud verbivorm tuli maha tõmmata ja selle kohale kirjutada verb korrektse ajavormis. Kuuendas ülesandes tuli teha ristike tabeli kasti. Iga lause järel oli esitatud tabel, milles märgitud verb neljas ajavormis ja valikud täpselt sobiv, samuti sobiv, ei sobi. Töökäsus oli palutud märkida ristikesega tabelisse hinnang selle kohta, milline neist ajavormidest lausesse sobib ning kirjutada lühike põhjendus selle hinnangu kohta. Ülesannete täitmise juhend on lisas 1 ja ülesanded lisas 2.

8.3. Katse ülesannete vastuste analüüsimeetod

Ülesandeid lahendas kaks rühma keelejuhte: eestlased (C-rühm) ja venelased (B-rühm). Rühmade täpsemad kirjeldused esitasin alapeatükis 1.2.2. Vastuste analüüsimisel on võrreldud vene keelejuhtide vastuseid eesti keelejuhtide vastustega.

Ülesannete vastuseid on analüüsitud SPSS-programmi abil. Kuna vastajate rühmad ei ole täpselt ühesuurused, on kõikidest vastuste valikutest tehtud protsendiline kokkuvõte, sest selline võrdlus annab täpsema ülevaate, kas eestlaste ja venelaste vastuste valikutes on erinevusi. Hii-ruut testi abil on uuritud rühmadevahelisi erinevusi. Kahe valikuga ülesannete vastuste kohta on välja arvatud riskisuhe, mis näitab, kui terav see erinevus on. Riskisuhte arvu saamiseks on võrreldud eesti ja vene keelejuhtide valitud ajavormi. Esiteks on arvatud, kui suur hulk eesti keelejuhte valis kummagi ette antud ajavormidest ja seejärel on arvatud sama näitaja vene keelejuhtide puhul, ning siis on leitud

nende näitajate suhtarv. Kui kahe rühma ajavormi valikud ei erine, siis suhtarv on ligidane ühele. See tähendab, et vene keelejuhid valisid minevikuvormi sihtkeelepäraselt ehk eesti keelejuhtidega sarnaselt. Viiendas ja kuuendas ülesandes, kus hinnata või määrata tuli kolme või nelja ajavormi sobivust, on välja arvatud ainult rühmadevaheline erinevus.

Kõikide vastuste statistilisel analüüsimisel on püstitatud hüpoteesid. Nullhüpotees: vene ja eesti üliõpilaste rühmade valikutes mineviku ajavormide vahel statistiliselt olulist erinevust ei ole. Sisukas hüpotees: vene ja eesti rühma üliõpilased on mineviku vahel valinud erinevalt statistiliselt olulisel määral. Olulisuse nivoo: $\alpha = 0,05$. Kui $p > \alpha$, siis kehtib nullhüpotees. Tulemuste põhjal on arutletud nii ülesannete lausetest kui keelejuhtide keeleoskusest tulenevate erinevuste võimalike põhjuste üle. Järgmiseks on antud ülevaade esimesest neljast ülesandest nii, et esitatud on iga ülesande laused, millele järgnevad keelejuhtidelt saadud tulemused tabelina. Tabelis on kirjeldatud eesti ja vene keelejuhtide vastuseid: minevikuaegade valikud protsentidena, hii-ruut statistik, p väärtus, riskisuhe ja 95% usaldusvahemik. Ülevaatlikkuse huvides on protsendid esitatud ühe valiku kohta, näiteks kui valida oli vaja liht- ja ennemineviku vahel, siis on andmed esitatud selle kohta, mitu protsenti keelejuhtidest valis ennemineviku. Neljandas ülesandes on esitatud kõikide valikute protsendid, sest eri lausetes tuli valida eri minevike vahel. Tabelile järgneb tulemuste analüüs ning kokkuvõtavad järeldused. Ülesande III valikuid täis- ja ennemineviku vahel on aidanud seletada kaks, ning ülesande IV vastuseid, st valikuid liht-, täis- ja ennemineviku vahel umbisikulistes lausetes samuti kaks vene keelejuhti (vt ptk 1.2.2.).

8.4. Katse ülesannete vastuste analüüs

Siinses alapeatükis esitan järjekorras katse ülesanded ja ülesannete vastuste statistilise analüüsi tulemused tabelitena. Seejärel analüüsin neid tulemusi: toon välja sarnasused ja erinevused keelejuhtide kahe rühma tulemuste vahel.

8.4.1. I ÜLESANNE. Enneminevik või lihtminevik

1. *Pärast seda, kui kaks päeva Ateenas (olime / olime olnud), toodi meid Jugoslaaviasse.*
2. *Lind nägi täpselt pääsukese moodsu välja ja laulis täiesti ilusasti, enne kui ma ta tuppa (viisin / olin viinud).*
3. *Kui kohale jõudsin, tuli välja, et ma (läksin / olin läinud) valesse lennujaama ja see, kuhu ma pidin minema, oli umbes 2 tunni kaugusel.*
4. *Enne, kui ma aru sain, millise vastutuse (võtsin / olin võtnud), süsteem juba töötas ja seda ei saanud enam peatada.*
5. *Järgmisel hommikul olime kõik üsna väsinud, sest ega keegi magada saanud. Aga enne seda (andsime / olime andnud) viis kontserti järjest!*

6. *Kiitsin ennast taevani, et oma talvejope selga (panin / olin pannud). Kee-
rutas tihedat ja vesist lund. Eile see lumi mind veel ei häirinud.*
7. *Ma vaatasin tema ilmekatesse sinistesse silmadesse ja nägin seal seda
siirust, mida ma alati (võisin / olin võinud) usaldada. Ma uskusin teda.*

Tabel 6. Lihtmineviku ja ennemineviku valinute (N = 196) statistiliste testide tulemused

Lause nr	eestlaste ennemin. valiku	venelaste ennemin. valiku %	χ^2	p väärtus	riskisuhe	usaldusvahemik
1	88	56	24,736	0,000	0,175	0,085 ... 0,362
2	13	36	14,170	0,000	3,792	1,848 ... 7,782
3	93	54	38,991	0,000	0,087	0,037 ... 0,208
4	81	71	2,777	0,096	0,570	0,293 ... 1,109
5	63	61	0,050	0,824	0,937	0,526 ... 1,669
6	55	40	4,394	0,036	0,545	0,309 ... 0,963
7	18	28	2,839	0,092	1,783	0,906 ... 3,508

² Vabadusastmete arv on 1. Olulisuse nivoo: $\alpha = 0,05$

Tulemustest ilmneb, et eestlased on peaaegu kõikide lausete puhul oma valikutest suhteliselt üksmeelsed: esimest, kolmandat, neljandat ja viiendat lauset tajutakse enneminevikulistele ning teist ja seitsmendat lihtminevikulistena. Kuuendas lauses kaldub valik veidi ennemineviku poole, kuid mitte olulisel määral, rühm on jagunenud enam-vähem pooleks (55% : 44%). Vene üliõpilaste vastuste valikud sarnanevad eestlaste omadega selles mõttes, et lausetes, kus enamik eestlasi on valinud ennemineviku, on sama valiku teinud ka enamik venelasi, sama kehtib ka lihtmineviku puhul. Võrreldes valikute kindlust, on märgatav, et kui eestlastest peab ühte või teist ajavormi sobivamaks 63–93% vastanutest (välja arvatud kuuenda lause puhul), siis venelased oma valikutest nii selgelt ühele või teisele poole ei kaldu: esimese ja kolmanda lause puhul on see enam-vähem pooleks (vastavalt 44 : 56% ja 46 : 54%) ning ülejäänud lausetes 60–72%. Statistiliselt olulist erinevust ei ole eestlaste ja venelaste rühmade vahel neljanda, viienda ja seitsmenda lause ajavormide valimisel, ülejäänud lausete valikud on statistiliselt olulisel määral erinevad. Seega kehtib nelja lause puhul sisukas hüpotees: vene ja eesti rühma üliõpilased on liht- ja ennemineviku vahel valinud erinevalt statistiliselt olulisel määral. Hii-statistiku järgi on kõige suuremad erinevused esimese ja kolmanda lause ajavormi valikus. Riskisuhe näitab, et kõige sarnasemad valikud on tehtud viiendas lauses.

Niisiis on kahe uuritava rühma vahel kõige suurem vahe esimese ja kolmanda lause ajavormi valikus: eestlased on kindlalt valinud ennemineviku, kuid vene keelejuhid ei ole kumbagi ajavormi eelistanud. Võrreldes esimest ja kolmandat lauset neljanda ja viienda lausega, kus vene keelejuhtide enamus on ennemineviku valinud, tundub, et vene üliõpilastele on olnud ennemineviku valimisel vihjeks see, kui lauses öeldakse selgelt, et enne mingit tegevust on

toimunud mingi teine tegevus, näiteks nagu lauses 4. Kui lausetes viidatakse tegevusele, mis toimus pärast mingit teist tegevust, siis selles vihjet ei tajuta, nagu lauses 1.

Eesti keelejuhtide vastuste põhjal võib oletada, et minevikuvormide valiku erinevuste põhjus võib olla seotud ka lausete struktuuri või semantikaga. Osa lausete puhul on keelejuhtide valik olnud kindel: 80–90% vastajatest on teinud sama valiku; kuid osa lausete ajavormi määramisel on valikud langenud enam-vähem pooleks. Selliste andmete järgi on tõenäoline, et osa lauseid pakuvad tugevamat konteksti, mis on aidanud vastajaid ajavormi valimisel.

Ülesandesse on valitud liitlaused või lihtlausetest koosnevad lõigud, et lugedes oleks lihtsam aru saada sündmuste järgnevusest, mis on oluline minevikuvormi valikul. Kaks lauset (2. ja 4.) sisaldavad *enne-kui*-tarindit. Eesti keele grammatika järgi konkretiseerib *enne-kui*-kõrvallause pealause sündmuse lõpp-piiri; pealause sündmus eelneb kõrvallause sündmusele (EKG 1993: 299). Enneminevikku tuleb aga kasutada ainult juhul, kui pealause on lihtminevikus ja kõrvallause sündmus eelneb sellele. Lauses (2) *Lind nägi täpselt pääsukese moodi välja ja laulis täiesti ilusasti, enne kui ma ta tuppa (viisin / olin viinud)* valis 87% eestlastest ja 64% venelastest lihtminevikku. Lauses (4) *Enne, kui ma aru sain, millise vastutuse (võtsin / olin võtnud), süsteem juba töötas ja seda ei saanud enam peatada* valis 81% eestlastest ja 71% venelastest enneminevikku. Seega on enam teinud mõlemas lauses valiku normatiivse kasutusreegli järgi.

Sõnaga *enne* viidatakse teise lausega väljendatud sündmuse esimese lause sündmustest varem toimumisele ka 5. lõigus: *Järgmisel hommikul olime kõik üsna väsinud, sest ega keegi magada saanud. Aga enne seda (andsime / olime andnud) viis kontserti järjest!* Lõigu teises lauses tehakse tagasivaade aega enne esimese lause sündmusi, seega enneminevikku valik on loogiline. Selle lõigu ajavormi valikute vahel statistiliselt olulist erinevust ei ole: 63% eestlastest ja 61% venelastest on valinud enneminevikku.

Kaks testilauset sisaldavad *et*-kõrvallauset. *Et*-komplementlause esineb lauses (3) subjektlausena ja kuulub tegusõna *välja tulema (selguma)* juurde (EKG 1993: 284); lõigus (6) väljendab see emotsionaalset seisundit rektsiooni adverbialausena (EKG 1993: 285). Komplementlausetes oleneb ajavorm sellest, kas pea- ja kõrvallauses on tegemist samaaegse või eriaegsete tegevustega. Lauses (3) *Kui kohale jõudsin, tuli välja, et ma (läksin / olin läinud) valesse lennujaama ja see, kuhu ma pidin minema, oli umbes 2 tunni kaugusel* valis 93% eestlastest ja 54% venelastest enneminevikku, kuid lõigus (6) *Kiitsin ennast taevani, et oma talvejope selga (panin / olin pannud)* langevad valikud enam-vähem pooleks (45% : 55% eestlasi ja 60% : 40% venelasi).

Lauses (3) loob tugeva ajalise konteksti pealause (*kui kohale jõudsin*), mille toel on eesti keelejuhid kindlalt valinud enneminevikku. Lõigus (6) sellist kindlat ajalist piiritlust ei ole ja minevikuvormi valik sõltub sellest, kuidas lugeja tekstist aru saab. Need, kes on valinud enneminevikku, tõlgendavad seda lõiku kui kirjeldust häirivas lumesajus kõndijast, kes tänab taevast, et ta oli enne kodust väljumist otsustanud talvejope selga panna. Lihtminevikku valimise üks põhjus võib olla see, et lauses kirjeldatud tegevustest üks on aktiivne (*panin*

jope selga) ja teine mentaalne (*kiitsin ennast (mõttes)*). Kuna tegevused on n.ö erineva kaaluga, on võimalik, et neid tajutakse erinevalt, tõenäoliselt vähemalt osaliselt paralleelsena ning sellepärast ei ole sellises lauses vahet, kas kasutada liht- või enneminevikku.

Pärast-seda-kui-ajakõrvallause konkretiseerib pealausega väljendatud sündmuse alguspiiri. Pealause sündmus järgneb kõrvallause sündmusele, kui kõrvallause öeldisverb märgib hetkelist tegevust, ning on samaaegne kõrvallause sündmusega, kui kõrvallause öeldisverb märgib kestvat tegevust (EKG 1993: 299). Lauses (1) *Pärast seda, kui kaks päeva Ateenas (olime / olime olnud), toodi meid Jugoslaaviasse* on 88% eesti ja 56% vene vastajatest kõrvallause ajavormiks valinud ennemineviku. Pealause sündmus järgneb kõrvallause sündmusele, kuid kaks päeva paigal olemine, mida pealause öeldisverb märgib, ei ole kaugeltki hetkeline tegevus.

Lause (7) *Ma vaatasin tema ilmekatesse sinistesse silmadesse ja nägin seal seda siirust, mida ma alati (võisin / olin võinud) usaldada* ajavormi määramisel on 82% eesti ja 72% vene vastajatest valinud lihtmineviku, ehkki ajamäärus *alati* viitab pikemale ajaperioodile, mis seostub pigem perfekti ajaga, praegusel juhul enneminevikuga. Teisalt, ajalisel järjestusel ei tarvitse siin olla tähtsust, kuna verb *usaldama* väljendab pikemaajalist protsessi, nii et verb ise viitab üldisele olukorrale (*seda rõhutab sõna alati*), mida väljendab lihtminevik.

8.4.2. II ÜLESANNE. Täisminevik või lihtminevik

Laused olen valinud sellised, mis esindaksid täisminevikuliste lausete kolme esimest valdkonda (tulemusperfekt – 4. lause; kogemusperfekt – 1., 3., 6. lause; kestva olukorra perfekt – 2., 7. lause) ning et lihtminevikulise lause (5) saaks hõlpsasti eristada kindlat ajahetke märkiva ajamääruse abil.

1. *Viimase kuu jooksul (käisime / oleme käinud) kolmel üritusel.*
2. *Eduardiga koos (tantsisime / oleme tantsinud) juba seitse aastat, oleme koos veetnud palju aega, tuli ette nii head kui halba.*
3. *Kahe aasta jooksul (olime / oleme olnud) tunnistajad 200%-sele narkootikumide tarbimise tõusule Ameerika 8–17-aastaste laste hulgas.*
4. *Meil täitus esimene aasta Euroopa Liidus ja (saime / oleme saanud) mõru kogemuse suhkrutrahvina. Kas me oleme saanud targemaks?*
5. *Soojarekord kuulub aastasse 1925, kui Võrus (tõusis / on tõusnud) temperatuur 23,1 soojakraadini.*
6. *(Pakkusime / Oleme pakkunud) võimalusi ka kiisudele teistest varjupaikadest, kus kodu leida on võimatu.*
7. *Täna võime vastamisi seista asjadega, mida me (tahtsime / oleme tahtnud) ignoreerida. Tihti võib esineda ka probleeme, eriti Pluuto toime puhul.*

Tabel 7. Täismineviku ja lihtmineviku valinute (N = 196) statistiliste testide tulemused

Lause nr	Eestlaste täismin. valiku %	venelaste täismin. valiku %	χ^2	p väärtus	riskisuhe	usaldusvahemik
1	77	64	27,951	0,047	0,536	0,286...1,003
2	90	85	1,167	0,558	0,651	0,274 ... 1,545
3	82	44	30,835	0,000	0,171	0,089... 0,327
4	50	33	5,986	0,050	0,500	0,281... 0,891
5	6	32	25,444	0,000	7,472	2,949 ... 18,929
6	61	49	4,537	0,103	0,613	0,348 ... 1,081
7	67	27	30,543	0,000	0,186	0,100 ... 0,344

²Vabadusastmete arv on 1. Olulisuse nivoo: $\alpha = 0,05$

Eesti ja vene keelejuhtide valikuid võrreldes võib need jagada kolme rühma: 1) ühesugused valikud, 2) suhteliselt sarnased valikud, 3) vastupidised valikud. Mõlemad rühmad (eestlastest 95% ja venelastest 85%) on valinud sama ajavormi teises lauses (*Eduardiga koos (tantsisime / oleme tantsinud) juba seitse aastat, oleme koos veetnud palju aega, tuli ette nii head kui halba*). Täismineviku valiku põhjuseks võib olla see, et esimeses osalauses järgneb verbile sõna *juba*, mida võidakse seostada täisminevikuga, sest eesti keele õppematerjalides on see sõna välja toodud kui täisminevikule viitav vihje. Lisaks on teise osalause verb täisminevikus ja selles lauses viidatakse pikale perioodile (*seitse aastat*). Suhteliselt sarnaselt on mõlemad rühmad ajavormi valinud esimeses ja viiendas lauses. Suurem osa kummastki rühmast on esimeses lauses valinud täismineviku ja viiendas lauses lihtmineviku, kuid mõlemal puhul erineb valiku teinute hulk. Mõlemas lauses on eesti keelejuhid ajavormi valinud üksmeelsemalt: esimeses lauses on üle kolme neljandiku (77%) eesti keelejuhtidest täismineviku valinud, kuid vene keelejuhtidest on sama valiku teinud väiksem hulk, s.o 64% rühmast. Viiendas lauses on vahe veelgi suurem; peaaegu kõik (94%) eesti keelejuhtidest on valinud lihtmineviku, kuid vene keelejuhtidest on sama valiku teinud umbes kaks kolmandikku (68%) rühmast. Esimeses lauses viidatakse tegevuse toimumisele mitu (*kolm*) korda ja pikale ajaperioodile (*viimase kuu jooksul*). See võib olla põhjuseks, miks suurem hulk keelejuhte täismineviku valis. Viiendas lauses on märgitud sündmuse toimimise täpne aeg (*aasta 1925*) ja see viitab eesti keelejuhtide arvates lihtmineviku kasutamise vajadusele. Üks kolmandik (32%) vene keelejuhtidest on valinud täismineviku. See osa rühmast võib olla arvamusel, et täisminevik väljendab kaua aega tagasi toimunud tegevust või siis käsitleb aastat pika perioodina.

Neljanda lause ajavormi valikul on eesti keelejuhtide rühm jagunenud täpselt pooleks: 50% on valinud liht- ja 50% täismineviku. Vene keelejuhtidest kaks kolmandikku (67%) on eelistanud lihtminevikku. Lause koosneb kahest rinnastusseoses olevast osalausest, millest esimene on lihtminevikus. Võimalik, et lihtmineviku valinud keelejuhid on otsustanud, et osalausete ajavormid peavad ühesugused olema. Teine, järgnev lause on täisminevikus ning see käib kogu eelneva lause kohta (*kas oleme saanud targemaks aasta jooksul*). Pooltele

eesti keelejuhtidest on see võinud olla vihjeks, et korrektne ajavorm on täisminevik. Verbiga *saama* väljendatud tegevust võib mõista kahte moodi olenevalt sellest, kuidas tõlgendada ajamäärust: 1) *esimesel aastal saime mõru kogemuse* – *esimene aasta* väljendab kindlat aega; 2) *esimese aasta jooksul oleme saanud mõru kogemuse* – *esimene aasta* väljendab siin pikka perioodi.

Kuuenda lause ajavormi valikul on vene keelejuhtide rühm pooleks jagunenud. Pooled on valinud liht- ja pooled täismineviku ajavormi. Eesti keelejuhtidest enamik on valinud täismineviku ajavormi, kuid ligi 40% peab võimalikuks ka lihtmineviku kasutamist sellises lauses, kus alistussuhtes osalause on olevikuline ja viitab üldisele olukorrale (*oleme pakkunud kodu seal, kus seda on raske leida*).

Kolmandas ja seitsmendas lauses on eesti ja vene keelejuhid valinud erinevad ajavormid. Mõlemat lauset peavad eesti keelejuhid täisminevikuliseks, kuid vene keelejuhid lihtminevikuliseks. Kolmandas lauses viidatakse pikale protsessile (*kahe aasta jooksul*) ja see on eesti keelejuhtidele vihjeks, et pigem on tegemist täisminevikuga. Vene keelejuhtide valikut võib pidada üsnagi juhuslikuks, sest võrreldes kolmandat lauset esimesega, võib väita, et mõlemal on sarnane struktuur. Esimene lause algab samuti perioodi märkiva ajamäärusega (*viimase kuu jooksul*) ja siin on vene keelejuhid valinud täismineviku. Esimeses lauses viidatakse lisaks korduvale tegevusele (*oleme käinud kolmel üritusel*). See võib olla lisavihje, mis aitas valida just täismineviku. Siiski on tõenäolisem, et vene keelejuhid on lihtmineviku valinud selle tõttu, et see ajavorm väljendab samuti minevikus toimunud tegevust ning selle valik võib väljendada sama, mis keerulisem liitaeg.

Seitsmes lause on olevikuline ja eesti keelejuhtidele võivad olevikuliste verbidega väljendatud tegevused moodustada tausta, mille põhjal on tehtud valik täismineviku kasuks. Siiski on kolmandik eesti keelejuhtide rühmast valinud lihtmineviku, nii et võib väita, et suhteliselt suur hulk sellest rühmast peab võimalikuks oleviku ja lihtmineviku koos esinemist alistussuhtes olevates osalausetes. Vene keelejuhtide enamik on valinud lihtmineviku ja siingi võib olla põhjus selles, et lihtminevik väljendab hiljutist möödanikku. Lause algab ajamäärsõnaga *täna* ja tegevus toimub justkui tänase ümber, seega on ka minevik, millele viidatakse, hiljutine ja osa keelejuhtide arvates väljendab hiljutist minevikku lihtminevik.

Ülesande nelja lause ajavormi valikul on eesti keelejuhid teinud väga üksmeelse valiku (77–94% vastanutest). Kõige kindlamad on oldud viienda lause puhul, kus valitud on lihtminevik, ilmselt seetõttu, et lauses on märgitud kindel aeg (1925. aasta). Täisminevik on kindlalt valitud lausetes, kus viidatakse tegevuse toimumise pikemale perioodile. Laused esindavad kogemusperfekti ja kestva olukorra perfekti funktsiooni. Kuuendas ja seitsmendas lauses on samuti valitud täisminevik, kuid üsna suur hulk keelejuhte on pidanud sobivaks ka lihtmineviku ajavormi. Need laused on olevikulised, kuid selliseid (aja)määrusi, mis viitaks tegevuse kestuse perioodile või sagedusele, lausetes ei ole. Neljanda lause valikute põhjal võib väita, et lihtminevikulises rindlauses ei ole vahet, kumba ajavormi teises osalauases kasutada.

Vene keelejuhid on teinud kõige kindlama ajavormi valiku teises lauses, milles täisminevik esindab kestva olukorra perfekti funktsiooni. Täisminevikuliseks on peetud ka esimest lauset, kus viidatakse tegevuse korduvusele ja pikale perioodile. Ülejäänud lausetes, milles eesti keelejuhid on täismineviku valinud, on vene keelejuhid otsustanud lihtmineviku kasuks. Selle põhjal, et viiendas lauses, milles eesti keelejuhid on kindlalt valinud lihtmineviku, on kolmandik vene keelejuhte valinud täismineviku, võib väita, et kahe ajavormi vahel valimine valmistab suurele hulgale vene keelejuhtidest raskusi. Niisiis ei ole kindel, et vene keelejuhid on enamasti lihtmineviku valinud sellepärast, et nad eelistavad lihtminevikku täisminevikule, vaid võib olla, et nad üritavad lauses antud ajaliste vihjete põhjal hinnata, kui kaugel minevikus tegevus toimus. Näiteks viiendas lauses ei ole 1925. aasta vene keelejuhtidele arvatavasti tähendanud kindlalt määratletud aega, mis nõuab lihtmineviku kasutamist, vaid ammust aega, mis on kaugemal kui hiljutine lihtminevik (vt õppijate introspektsiooni andmeid ptk 5).

8.4.3. III ÜLESANNE. Enneminevik või täisminevik

1. *Jätsin kõik ehted, riided ja kingitused sinna ja lahkusin ainult sellega, mille (olen/olin) ise kaasa toonud. Mul oli veel £ 30 Inglise raha.*
2. *Üllatusest sattusin kimbatusse, unustasin, mida (olen/olin) tahtnud rääkida.*
3. *Me reisime klassiga palju: (oleme/olime) käinud Tartus veepargis ja mänguasjamuuseumis.*
4. *Ühel õhtul läksid sõbrad kõrtsi nabatantsijaid vaatama, aga kuna mina (olen/olin) kuidagi hiljaks jäänud, siis oli mul valida, kas minna taksoga neile järele või koju.*
5. *Nagu igal kooliaastal, (oleme/olime) teinud palju tööd ja ootame kõik väga päikest, mis meid üles soojendaks ja annaks uut, kevadist energiat.*
6. *Nad heitsid vargsi pilke enda ümber, just sinna, kuhu ma seisatama (olen/olin) jäänud. Mul hakkas lõbus.*
7. *Hetk hiljem saabus teisest teeharust masin nr 8, mida me juba eelmistes kontrollpunktides jälitama (oleme/olime) hakanud.*

Tabel 8. Täismineviku ja enimineviku valinute (N = 196) statistiliste testide tulemused

Lause nr	eestlaste enimin. valiku %	venelaste enimin. valiku %	χ^2	p väärtus	riskisuhe	usaldusvahemik
1	98	71	27,951	0,000	0,049	0,011 ... 0,214
2	93	63	25,332	0,000	0,130	0,054 ... 0,313
3	5	30	21,708	0,000	8,224	3,028 ... 22,338
4	98	75	22,566	0,000	0,061	0,014 ... 0,267
5	14	24	3,172	0,075	1,935	0,929 ... 4,032
6	94	55	39,466	0,000	0,078	0,031 ... 0,196
7	96	68	26,122	0,000	0,089	0,030 ... 0,264

² Vabadusastmete arv on 1. Olulisuse nivoo: $\alpha = 0,05$

Eesti keelejuhtide valikute järgi võib otsustada, et täis- ja ennemineviku vahel valides peaaegu kõhklusi ei teki ja lausete lugemisel kahtepidi tõlgendusi ei ole, sest 86–98% kindlusega on valitud emb-kumb vorm. Vene keelejuhtide valikud sarnanevad eestlaste omadele selles mõttes, et igas lauses on eelistatud eestlastega sama ajavormi, kuid valinute protsent näitab, et keelejuhid ei ole nii kindlalt ühe või teise variandi poolt. Statistiliste testide tulemuste põhjal erinevad eesti ja vene keelejuhtide ajavormi valikud kuues lauses statistiliselt olulisel määral. Kõikides nendes lausetes on hii-ruut statistik suur ja riskisuhe terav.

Kõige sarnasem valik on tehtud viiendas lauses, seal ei ole ka statistiliselt olulist erinevust rühmade vahel. Sarnasuse põhjuseks on see, et vene keelejuhid on selles lauses kõige üksmeelsemalt täisminevikku eelistanud, ja eesti keelejuhtide rühm on selle lause puhul kõige vähem üksmeelne olnud, kuigi enamus on ka täismineviku valinud. Need 14% eesti üliõpilastest, kes on ennemineviku valinud, on oletatavasti pidanud sobivaks, et lõppenud kooliaastal tehtud tööst kirjutatakse mineviku ajavormi kasutades (*nagu igal kooliaastal, olime teinud palju tööd*), aga sellest, mis toimub praegu, oleviku ajavormi kasutades (*ootame kõik väga päikest*).

Kõige suurem erinevus on lauses 6 *Nad heitsid vargsi pilke enda ümber, just sinna, kuhu ma seisatama (olen/olin) jäänud. Mul hakkas lõbus*. 94% eestlastest on valinud ennemineviku, kuid vene keelejuhtide rühm on pooleks jagunenud. Esimese osalause verb on lihtminevikus ja see on eestlastele selgeks vihjeks, et lause on minevikuline. Viiendas lauses pidi esimese verbi ajavormi ise valima, sellest võis tuleneda mineviku valinud eesti keelejuhtide päris suur hulk. Kui ajaline orientatsioon on ette antud, siis eestlastel kõhklusi ei teki. Vene keelejuhtidel ei ole vahet, kumb mineviku liitaeg valida.

Täismineviku ja ennemineviku vahel valimisel otsustavad eestlased ühe või teise ajavormi kasuks suure tõenäosusega selle järgi, kas lause on olevikuline või minevikuline. Näiteks lauses 2 *Üllatusest sattusin kimbatusse, unustasin, mida (olen/olin) tahtnud rääkida* on verbid *sattusin* ja *unustasin* minevikus, kuid lauses 3 *Me reisime klassiga palju: (oleme/olime) käinud Tartus veepargis ja mänguasjajuuseumis* on verb *reisime* olevikus. Vene keelejuhtide valikute põhjused võivad olla keerulisemad. Lausetes ei ole aega märkivaid sõnu ega muid vihjeid, näiteks tarindeid, mis viitaksid, et mingis osaluses toimunud tegevus toimus kindlasti enne teist tegevust. Kui eeldada, et enneminevikku on õpitud eestikeelses kirjanduses käsitletu põhjal, siis peaks oluline olema vaatlusaeg: täisminevikus on laused, mille tegevust kirjeldatakse olevikulisest ja enneminevikus need laused, mille tegevust kirjeldatakse minevikulisest vaatlusaegast lähtudes. Suur osa vene üliõpilastest vaatlusaega arvestada ei oska. Võib oletada, et otsustustest osa on tehtud juhuslikult, kuid valikuid võib mõjutada ka arvamus, millele viitan peatükis 5: täisminevik väljendab aega, mis oli enne lihtminevikku (on lihtminevikust kaugemal minevikus) ja enneminevik aega, mis oli enne täisminevikku (on kõige kaugemal minevikus).

Selle ülesande vastuste kommenteerimisel olen kasutanud kahe vene keelejuhi abi (esimese kursuse eestikeelse õppekava üliõpilased BK ja PK, keda gümnaasiumitasemel on õpetanud eestlastest õpetajad, kes on õpilastele tutvustanud ka ennemineviku kasutust). Kui valida tuleb mineviku liht- ja liitaja vahel, siis on ootuspärane, et keelejuhid võivad eelistada lihtvormi. Kui aga valikus on kaks liitaega, siis on oluline küsida, kuidas nende vormide vahel valitakse ehk millistest vihjetest vene emakeelega üliõpilane on lähtunud. Loomulikult ei saa kahe keelejuhi kommentaari üldistada, kuid need annavad teavet võimalikest mõttekäikudest valikute tegemisel.

Küsitletud keelejuhid valisid esimeses lauses ennemineviku, sest nad otsustasid, et asjad olid kaasa toodud millalgi ammu; teises lauses valiti täisminevik, sest tegevus toimub pärast kimbatusse sattumist, mitte enne seda; kolmandas lauses on täisminevik, sest kirjeldatud tegevus ei ole lõppenud, see võib korduda; neljandas lauses valiti enneminevik, kuid PK oleks parema meelega valinud lihtmineviku, sest tegevus toimub kirjeldatud momendil (*ühel õhtul*); viiendas lauses on täisminevik, sest sündmus toimub ka praegu; kuues lause on enneminevikus, (kuigi mõlemad keelejuhid oleksid meelsasti valinud lihtmineviku), sest tegevus toimus ammu; seitsmendas lauses valiti täisminevik, sest tegevus (*jälitamine*) on alustatud, kuid ei ole lõpetatud. Niisiis valisid küsitletud keelejuhid viies lauses seitsmest samasugused ajavormid kui eesti keelejuhid. Valikud erinesid teises ja seitsmendas lauses, kus vene üliõpilased valisid täismineviku ennemineviku asemel. Teises lauses tekitas raskusi sündmuste järjekorra määratlemine ja seitsmendas on lause küll minevikus, kuid keelejuhtide arvates ei ole kirjeldatud tegevus lõpetatud.

Huvitav, et neljandas ja kuuendas lauses, milles küsitletud keelejuhid oleksid eelistanud kasutada lihtminevikku, on kirjeldatud tegevused, mis ei ole omavahel otseselt seotud. Näiteks kui esimeses lauses *lahkusin sellega, mille ise olin kaasa toonud* on mõlemad osalused tihedalt seotud sõnaga *sellega*. Neljandas lauses *läksid sõbrad nabatantsijaid vaatama*, kuid see, et *mina olin kuidagi hiljaks jäänud*, kirjeldab hoopis teist tegevusliini. Kuuendas lauses *heitsid nad pilke enda ümber*, kuid see, et *meie olime seisatama jäänud*, ei ole eelneva tegevusega (pilkude heitmisega) kuidagi seotud. Mõlemas lauses tekitab seose taustateadmine, ennemineviku kasutamise tõttu saame aru, et kirjutaja on soovinud kaks tegevusliini üheks narratiiviks liita. Need kaks lauset väljendavad mineviku minevikku, teised laused selles ülesandes on perfektilaused: esimene, teine ja seitsmes perfekti minevikus ning teine ja viies perfekti olevikus.

8.4.4. IV ÜLESANNE. Minevikuvormid umbisikulistes lausetes

Eesti teaduskirjanduses käsitletakse aega ja tegumoodi eraldi kategooriatena nii, et primaarne on tegumood. Käesolevas käsitluses on oluline ajakategooria ning vaatlen minevikuaegu isikulises ja umbisikulises tegumoes. Spontaanselt kõnest kogutud näidete põhjal olen teinud järelduse, et umbisikulises tegumoes olevate mineviku ajavormide kasutamisel vene keelejuhtidel raskusi ei esine (vt ptk 6).

Katsega otsisin kinnitust, kas valikvastustega ülesandest, milles tuli valida umbisikulise tegumoe eri ajavormide vahel, ilmneb samasugune tulemus.

Umbisikuliste verbide ajavormide käsitlemisel olen lähtunud aktiivi ja passiivi üldisest vastandusest ja vaatlusaluse ülesande lausete kirjeldamisel käsitan neljanda lause vormi *kogumikud on üle antud* ja viienda lause vormi *töö on tehtud* umbisikulise tegumoe täisminevikuna. Ülesande esimeses, teises ja kolmandas lauses oli vaja valida liht- ja ennemineviku vahel, neljandas ja kuuendas lauses täis- ja ennemineviku ning viendas ja seitsmendas lauses liht- ja täismineviku vahel.

1. *Kodulaene (võeti / oli võetud) sel suvel vähem kui aasta tagasi.*
2. *Vanasti oli seal püha mets, kus asusid jumalate kujud, mida (käidi / oli käidud) kummardamas.*
3. *Üleeile pärastlõunal (tehti /oli tehtud) Pae tänaval asuvas kortermajas kahjutuks lõhkeseadeldis.*
4. *Alates 1996. aastast (on/olid) arhiivile üle antud paljud kogumikud.*
5. *Poliitik teatas, et tema töö läbirääkimiste juhina (tehti/on tehtud).*
6. *Kui aastal 2001 nimetas 13% õpilastest, et neile (on/oli) pakutud narkootilisi aineid, siis aastal 2005 on see näitaja 26%.*
7. *Mis on VATi edu pant, et kahekümne aastaga (tõusti / on tõustud) peaaegu mitte millestki oluliseks teatriks nii kodu- kui välismaal?*

Tulemustest ilmneb, et eestlased on kõikide lausete puhul oma valikutes suhteliselt üksmeelel: 79–98% vastanutest on igas lauses valinud emma-kumma pakutud ajavormi. Vene keelejuhid oma valikutes nii üksmeelsed ei ole. Kahes lauses (viieandas ja kuuendas) on ühesuguse ajavormi valinud vastavalt 74% ja 95% vastanutest, muudel juhtudel on ühe või teise ajavormi kasuks otsustanud 54–67% vene keelejuhtidest. Vene keelejuhtide valikud sarnanevad eestlaste omadega selles mõttes, et kuues lauses seitsmest on valik kaldunud sama ajavormi kasuks nagu eestlastelgi, kuid ainult viieandas lauses ei ole neil valikutel statistiliselt olulist vahet ($\chi^2 = 1,5$; $p > \alpha$) (mõlemad rühmad on valinud täismineviku, eestlastest 98% ja venelastest 95%). Teiste sarnaste valikute puhul on siiski statistiliselt oluline erinevus rühmade vahel. Mida suurem on hii-statistiku väärtus, seda suurem erinevus rühmade vahel. Näiteks kuuendas lauses on see näitaja 54, millest võib järeldada, et eesti ja vene keelejuhid on teinud vastupidised valikud. Sagedustabeli järgi on 79% eestlastest valinud täismineviku ja 74% venelastest ennemineviku.

Tabel 9. Umbisikulistes lausetes mineviku ajavorme valinute (N = 196) statistiliste testide tulemused

Lause nr		eestlaste valiku %	venelaste valiku %	χ^2	p väärtus	riski-suhe	usaldusvahemik
1	lihtminevik	89	64	18,343	0,000	4,510	2,122 ... 9,584
	enneminevik	11	36				
2	lihtminevik	93	56	35,472	0,000	10,528	4,418 ... 25,089
	enneminevik	7	44				
3	lihtminevik	94	67	22,702	0,000	7,589	2,994 ... 19,235
	enneminevik	6	33				
4	täisminevik	90	54	43,882	0,000	7,765	3,603 ... 16,732
	enneminevik	10	46				
5	täisminevik	98	95	1,467	0,480	0,371	0,070 ... 1,962
	lihtminevik	2	5				
6	täisminevik	79	26	39,452	0,000	10,533	5,426 ... 20,449
	enneminevik	21	74				
7	täisminevik	82	60	10,677	0,005	0,341	0,176 ... 0,658
	lihtminevik	18	40				

²Vabadusastmete arv on 1. Olulisuse nivoo: $\alpha = 0,05$

Selles ülesandes tuli valida lihtmineviku ja ennemineviku, lihtmineviku ja täismineviku ning ennemineviku vahel. Järgmiseks on tulemusi vaadeldud lausete kaupa selle põhjal, milliste ajavormide vahel valida tuli.

Lihtminevik või enneminevik

Kõigi kolme lause (1., 2. ja 3.) verbi ajavormi on eesti ja vene keelejuhid valinud ühtemoodi, st suurem osa kummastki rühmast on valinud lihtmineviku, kuid kui eestlaste rühmast on sellise valiku teinud 89% (esimeses lauses) kuni 94% (kolmandas lauses) kõikidest vastajatest, siis vene keelejuhtide rühm on jagunenud nii, et esimeses ja kolmandas lauses umbes kolmandik rühmast ning teises lauses veidi vähem kui pool rühmast on valinud ennemineviku.

Kolmandas lauses on määratletud kindel aeg (*üleile pärastlõunal*), mis seostub lihtminevikuga. Esimeses ja teises lauses on ajahetk ebamäärasem, st ei viita mitte konkreetsele ajale, vaid pikemale perioodile (*sel suvel, vanasti*), mille puhul oleks võinud valida täismineviku, kui see oleks valikus olnud. Nendes lausetes võib enneminevik eesti keelejuhtidele kvotatiiviga seostuda, see tähendab, et teateid *kodulaene oli võetud, jumalate kujusid oli käidud kummardamas, lõhkeseadeldis oli kahjutuks tehtud* on kuulnud kellegi teise käest, kuid selgeid andmeid selle oletuse tõestuseks ei ilmnenud.

Nende lausete põhjal saadud tulemused on huvipakkuvad, sest piloot-uuringust ilmses, et umbisikulises tegumoes kasutatakse enneminevikku tihti ka lihtmineviku asemel. Samas paralleelcorpuse materjali põhjal oli umbisikulist enneminevikku kasutatud enamasti korrektselt. Siinses ülesandes on vastandatud umbisikuline liht- ja enneminevik, ning ilmneb, et enamuse vene keele-

juhtidest on osanud valida eesti keelejuhtidega sarnaselt lihtmineviku. Kui vaadata aga mittekorrektset valinute hulka, siis seegi on eri lausetes 33–44%, nii on need tulemused sarnased pilootuuringu tulemustega. Võimalik, et erinevused paralleelcorpuse materjalist tulenevad materjali kogumise viisist või ka lausete sisust. Näiteks ei ole uuritud, kuidas paralleelcorpuse materjalides umbisikulise tegumoe lihtminevikku on kasutatud. Samuti koosnes see materjal vabalt kirjutatud lausetest, kus ajavormi võis valida vastavalt oskusele, samas kui pilootuuringu tekstid esindasid peamiselt teadusstiilis analüüsivaid kirjutisi.

Vene keelejuhtide võimalikke mõttekäike on aidanud avada vene emakeelega eestikeelsel mittefiloloogilisel õppekaval õppiv üliõpilane TK ja eesti keele eriala õppiv üliõpilane DK. Kumbki kasutas erinevaid strateegiaid, sest TK on elanud eestikeelses keskkonnas ja igapäevase suhtlemise keel on eesti keel. Ta mõtleb eesti keeles, kuid lausete uurimisel proovis ka vene keelde tõlkida, et lausete kõikidest nüanssidest paremini aru saada. DK igapäevane suhtluskeel on vene keel, kuid eesti keele uurimise ja eesti keeles lugemise ja kirjutamise tõttu on tal teadmisi nii normatiivsetest grammatikareeglitest kui ka ülevaade tekstides kasutatavatest tarinditest.

TK käsitles aega märkivaid sõnu *vanasti* ja *üleeile pärastlõunal* kui selgelt minevikule viitavaid ja nende järgi otsustas ta, et tegevus on kindlasti lõppenud ning valis lihtminevikulise verbivormi. Ühendeid *sel suvel* ja *oli võetud* tõlgendas ta nii, et sõna *oli* järgi saame teada, et laenu on võetud juba varemgi, aga sel suvel võeti laenu veel juurde. Ta hindas seda lauset käesolevas ülesandes kõige keerulisemaks ja ütles, et kui ta uuesti järele mõtleb, siis eesti keele pärasem oleks lihtmineviku ajavorm. DK valis kõikides lausetes lihtmineviku. Esimese lause ajavormi valimisel lähtus ta sellest, et objekt on partitiivis. Samuti kasutas ta välistamise meetodit: „*oli võetud* on sarnane *olid võetud*, aga vene keeles ei saa ju öelda *кредиты были взяты (olid võetud)*”. Ilmselt viitab keelejuht sellele, et mitmus ei oleks vene keeles sobilik ja sellepärast tundub kogu tarind vale. Teise ja kolmanda lause ajavorme on aidanud valida samuti see, et ta on neid eesti keeles varem kohanud: teises lauses *käidi* + *-mas* on tavaline keelend, aga kolmandas lauses *oli tehtud* on vorm, mida ta on harva kuulnud.

Täismineviku ja ennemineviku vahel valides on mõlemad rühmad ühes lauses teinud sarnase, kuid teises vastupidise valiku. Neljandas lauses on 90% eesti keelejuhtidest valinud täismineviku ja sama valiku on teinud ka natuke üle poole, s.o 54% vene keelejuhtidest. Kuuendas lauses on 79% eesti keelejuhtidest valinud täismineviku, kuid 74% vene keelejuhtidest hoopiski vastupidi, ennemineviku. Neljandas lauses viidatakse ajaperioodile, mis algas 1996. aastal ja kestab praeguseni, võimalik, et täismineviku ajavormi valinud keelejuhid on sellest lähtunud. Siin on võimalik, et vene keelejuhtide valikut on mõjutanud mitmuse vorm: *kogumikud* on mitmuses ning *olid* on samuti mitmuses. Kuuendas lauses viidatakse 2001. aastal tehtud uuringule, milles selgitati välja, kui paljudele õpilastele enne uuringu tegemist oli narkootikumede pakutud. Seega vastab vene keelejuhtide tehtud valik ennemineviku kasutamise

reeglitele. Lause osa, milles räägitakse olukorrast 2005. aastal, on olevikus. See asjaolu võis keelejuhte mõjutada valima täisminevikku.

Keelejuht TK eelistas neljandas lauses täisminevikku, sest *alates 1996. aastast* viitab pikale perioodile. DK oli kahevahel, ta arvas, et esmakursuslasena oleks ta kindlasti valinud enneminevikku, sest see on vene keelega sarnane, praegu aga kaldub ta täisminevikku poole, sest lause „on umbisikuline ja selliseid lauseid olen kuulnud”. Kuuendas lauses rakendas ta strateegiana tõlkimist ning selle järgi otsustas, et sobiv on enneminevikku ajavorm (*было предложено* – oli pakutud), aga eesti keeles mõeldes eelistas ta täisminevikku, sest lauses on juttu kahest uuringust (tehtud 2001. ja 2005. aastal) ning kuna uuringu hetkel kirjeldasid uuritavad olevikuseisu, siis on loogiline valida sõna *on* (pakutud), mitte *oli* (pakutud). Lisaks on viimases osalauses samuti *on*-verb, mis samuti viitab lause olevikulisusele. DK seletas täisminevikulise ajavormi valikut: *nii on harilikum*.

Lihtminevik või täisminevik

Kõige sarnasema valiku on mõlemad rühmad teinud viiendas lauses: 98% eesti ja 95% vene keelejuhtidest on valinud täiminevikku. Lause väljendab täielikult lõpetatud tegevust ja verb on lause lõpus, seega täisminevikku ajavorm on mõlema rühma kindel valik. Lihtminevikulise verbi kasutamine viimase sõnana lauses jätab mõtte poolikuks, vaja oleks vähemalt ühte täpsustavat sõna lisaks. Mõlemad küsitletud keelejuhid ei kommenteerinud valikut kuidagi, see tundus nii loomulik. Kui võtta lähtekohaks, et see lause esindab seisundipassiivi olevikuvormi, siis on vene keelejuhtide valikut lihtne põhjendada sellega, et olevikuvormide kasutamisel ei esinegi neil raskusi.

Seitsmendas lauses on samuti valitud täisminevik, kuid kui eesti keelejuhtide rühmast on seda teinud 80%, siis vene keelejuhtide rühmast palju vähem, vaid 60% vastanutest. Täisminevikku ajavormi valinutele võis vihjeks olla see, et lause algus (*mis on edu pant*) on olevikus ning lauses viidatakse pikale perioodile (*kakskümmend aastat*), mille jooksul on teatrist kujunenud oluline tegija. Siiski on päris suur osa keelejuhtidest pidanud sobivamaks lihtminevikku, nii ka küsitletud kaks keelejuhti. Lihtminevikku valimise põhjuseks võis olla see, et nimetatud tegevus toimus minevikus ja enam seda ei tehta, st tõusti oluliseks teatriks ja TK sõnul „nüüd nauditakse tubli töö vilju”. DK on kommenteerinud, et „seda ei saa vene loogikaga seletada, ainult eesti grammatikale ja analoogiale toetudes”.

8.4.5. V ÜLESANNE. Vigade parandamine

Vigade parandamisel kasutatakse kahte strateegiat: lähtutakse keeletajust või õpitud grammatikareeglitest. Selle abil, kuidas vigu parandatakse, saab kontrollida keelejuhtide implitsiitset (peamiselt eestikeelsete vastajate puhul) ja eksplitsiitset (peamiselt venekeelsete vastajate puhul) keeleoskust, praegusel juhul verbi minevikku ajavormide valdamist.

Keelejuhtidele anti seitsmest liitlausest või lõigust koosnev ülesanne, mille töökäsk oli: *Parandage vead, kus vaja*. Niisuguse töökäsuga ülesanne sunnib üliõpilasi lauseid hoolikalt lugema ja kaalutlema, kas lause on korrektne või vajab parandamist. Kuna võõrkeeletundides kasutatakse ka sellist tüüpi ülesandeid, siis selle täitmine eraldi ettevalmistust, näiteks toimetajakoolitust ei nõua. Siiski võib ülesande täitmisel olla eelis üliõpilastel, kes õpivad õpetajakoolituse magistriastmel ja on läbinud koolipraktikad, kus on saanud õpilaste tööde parandamise kogemuse. Juhendamisel öeldi keelejuhtidele, et otsustada tuleb, kas lause on liht-, täis- või enneminevikus ehk parandada vajadusel ainult verbi minevikuaga. Igas lauses või lõigus on mitu verbi ja millist neist parandama peaks, ette ei määratud. Sellele vaatamata on keelejuhid (üksikute eranditega) parandanud samade verbide ajavorme. Tulemuste kirjeldamisel on selguse huvides need verbivormid paksu kirjaga markeeritud. Tulemusena on arvestatud seda ajavormi, mille keelejuht lausesse jätnud on. Näiteks kui lauses oli lihtminevik ja see on jäetud parandamata, siis ongi vastuseks loetud lihtminevik; kui see on parandatud täisminevikuks, siis on tulemuseks märgitud täisminevik.

Eesti ja vene keelejuhtide vastuseid on analüüsitud ka SPSS-statistika-programmiga ja kahe rühma valikute vahel on igas lauses statistiliselt oluline erinevus, kui olulisuse nivooks on võetud $\alpha = 0,05$.

I «Luikede järve» **olime** nüüd **tantsinud** kaks korda ja ma võin öelda, et teisel etendusel oli juba absoluutselt teine tunne.

Tabel 10. Eesti ja vene keelejuhtide otsuste tulemused protsentidena

Ajavorm	Eesti keelejuhtide valiku %	Vene keelejuhtide valiku %
Lihtminevik	0	5
Täisminevik	82	59
Enneminevik	18	36

Eesti keelejuhtide enamus (82%) on valinud täismineviku, kuid ennemineviku vormi on parandamata jätnud ligi viiendik (18%) vastajatest. Vene keelejuhtidest enamik (59%) on samuti verbivormi täisminevikuks parandanud, kuid üle kolmandiku (36%), see on kaks korda rohkem kui eesti keelejuhte, on jätnud lause enneminevikuliseks. Väike hulk (4%) vene keelejuhte on ennemineviku lihtminevikuks parandanud, samas kui ükski eesti keelejuht seda teinud ei ole. Siit ilmneb, et ennemineviku asemel eelistab osa vene keelejuhte lihtminevikku.

Täismineviku kasuks otsustanutele on vihjeks oletatavasti olnud see, et lause esimene pool koosneb kahest rinnastusseoses olevast osalausest, millest esimeses on verb ennemineviku ja teises oleviku vormis ning need ajavormid ei ühildu ehk tekitavad tunde, et ühte neist on vaja parandada. Jutustaja kom-

menteerib minevikus toimunut (*tantsitud on kaks korda*) oleviku seisukohalt (*nüüd võin öelda*), seega ennemineviku asemel sobib lausesse täisminevik.

Suur hulk keelejuhte on verbi enneminevikku jätnud. Lause lugemisel on arvatavasti eeldatud, et esimese verbi ajavorm loob lause ajalise tausta ja seda parandada pole vaja. Vaadeldavas lauses viidatakse kohe minevikule ning lause teine pool on samuti minevikus, vahepealsele olevikus olevale verbile *võin* tähelepanu pööratud ei ole. Kaks vene keelejuhti on teinud parandusi just lause lõpus (...*on juba teine tunne*; ...*oli olnud juba teine tunne*).

II (a) *Järgmine üllatus oli natuke pärast seda, kui ma eile õhtul magama olen läinud.* (b) *Olen just jõudnud uinuda, kui käis uksekell.*

Tabel 11. Eesti ja vene keelejuhtide otsuste tulemused protsentidena

	Ajavorm	Eesti keelejuhtide valiku %	Vene keelejuhtide valiku %
a	lihtminevik	7	34
	täisminevik	3	28
	enneminevik	90	38
b	lihtminevik	1	5
	täisminevik	10	60
	enneminevik	89	34

Teises lõigus on kaks lauset (a ja b), millest mõlemas on eesti üliõpilased täismineviku enneminevikuks parandanud. Lauses (a) on seitse protsenti eestlastest parandanud lause lihtminevikuliseks, venelastest on sama lauset lihtminevikuliseks pidanud oluliselt rohkem, pisut üle kolmandiku (34%) vastajatest. Vaid nelja protsendi võrra suurem hulk vene üliõpilasi (38%) on otsustanud, et lause on enneminevikus ning natuke alla kolmandiku (28%) on lause parandamata jätnud ehk pidanud sobivaks täisminevikku.

Lauses (b) on täisminevikku sobivaks pidanud koguni 60% vene keelejuhtidest. Siin võib olla põhjenduseks see, et kui esimese lause ajavormi on parandatud, siis on ülesanne täidetuks loetud ning teisele lausele tähelepanu osutatud ei ole. Eestlaste puhul on samuti näha, et võrreldes esimese lausega on teises lauses suurem hulk keelejuhte (10%) täismineviku parandamata jätnud.

Seletus võib peituda ka osalauseste järjekorras. Mõlemal lausel on teatud määrani ühesugune struktuur: laused koosnevad kahest osalausest, millest ühes jutustatakse sündmusest, mis toimus pärast eelnevat sündmust, mida on kirjeldatud teises osalausest. Osalauseste ajaliste suhetele viitab ka sidesõna *kui*. Osalauseste järjekord on kummaski lauses erinev. Esimeses lauses (a) on algusest peale selge, et lause peab olema minevikuline, sest esimeses osalausest on verb oli lihtminevikus. Võib oletada, et selle tõttu on osa keelejuhte ka teises osalausest lihtminevikku eelistanud. Teises lauses (b) on esimene verb täisminevikus ja võimalik, et osa keelejuhtidest on seda sobivaks pidanud, sest sündmuste kirjeldamiseks võib jutustaja ise ükskõik millise ajavormi valida.

Lõigu kahte lauset võib lugeda omavahel tihedalt seotuks ja esimese lause lõpu enneminevik peaks ka teise lause algusesse üle kanduma. Samuti on võimalik kahte lauset lugeda eraldi seisvatena. Sellisel juhul võib otsustada, et jutustaja on tahtlikult alustanud üldise olukorra kirjeldamisega, milleks täisminevik hästi sobib. Lause järgnev osa on lihtminevikus, mis ongi jutustuse tavaline ajavorm. Osa keelejuhte siin vastuolu ei näe.

Vene keelejuhid on vähem parandusi teinud. Märgatav on, et liht- ja ennemineviku vahel valides eelistatakse lihtminevikku. Üle kolmandiku vene keelejuhtidest suudab eristada, millal kasutada täis- ja millal enneminevikku ehk parandada vajadusel täisminevik enneminevikuks.

III See juhtus pärast seda, kui **andsin** loa elatise ja laste elukoha teemalise istungi edasilükkamiseks, sest mu endine naine tahtis minna filmivõtetele.

Tabel 12. Eesti ja vene keelejuhtide otsuste tulemused protsentidena

Ajavorm	Eesti keelejuhtide valiku %	Vene keelejuhtide valiku %
lihtminevik	52	61
täisminevik	1	20
enneminevik	47	19

Eesti keelejuhtidest veidi üle poole (52%) on jätnud lause lihtminevikuliseks ja mõnevõrra alla poole (47%) parandanud enneminevikuliseks. Ainult üks üliõpilane on otsustanud, et lause peab olema täisminevikus. Suurem osa (61%) vene keelejuhtidest on lause lihtminevikuliseks jätnud, kuid need, kes verbi ajavormi parandanud on, jagunevad kahte võrdsesse rühma. Üks viiendik (20%) on parandanud verbivormi täis- ja ligi üks viiendik (19%) enneminevikuliseks.

Esimene osalause on lihtminevikus ja viiendik vene keelejuhtidest peab võimalikuks, et osalause, mis jutustab tegevusest enne teist tegevust, millele oli viidatud esimeses osalauses, on täisminevikus. See hulk keelejuhtidest peab täisminevikku lihtminevikust kaugemaks minevikuks. Nad saavad aru, et teise osalause tegevus toimus enne esimeses osalauses kirjeldatud tegevust, kuid peavad sobivaks väljendada seda täisminevikuga. Eesti keelejuhtidest on täismineviku valijaid ainult üks.

Eestlaste arvates sobivad lausesse nii liht- kui enneminevik, erilist vahet ei ole. Vene keelejuhtidest viiendik peab enneminevikku sobivamaks kui liht- ja täisminevikku, seega eristab kolme mineviku ajavormi ja nende funktsioone.

IV *Juba kaks ööd olime olnud Euroopa kõrgeimad inimesed, sest olime kõrgeima mäe sadulas ja meist kõrgemal polnud kedagi.*

Tabel 13. Eesti ja vene keelejuhtide otsuste tulemused protsentidena

Ajavorm	Eesti keelejuhtide valiku %	Vene keelejuhtide valiku %
lihtminevik	7	32
täisminevik	30	29
enneminevik	63	39

Suurem osa eesti keelejuhtidest on jätnud lause enneminevikuliseks ja üks kolmandik on parandanud selle täisminevikuliseks. Vene keelejuhid jagunevad kolmeks rühmaks. Enneminevikulise lause kasuks on otsustanud mõnevõrra rohkem keelejuhte kui liht- või täismineviku kasuks. Kui eesti keelejuhtide rühm, kes lause enneminevikuliseks jättis, on poole suurem sellest hulgast, kes selle täisminevikuliseks parandas, siis eri valikuid teinud vene keelejuhtide rühmade vahel nii suuri erinevusi ei ole.

Umbes kolmandik nii eesti kui vene keelejuhtide rühmast on pidanud sobivaks ajavormiks täisminevikku. Sellise otsuse on võinud põhjustada sõna *juba*, mis arvatavasti seostub täisminevikuga. Vene keelejuhtidest kolmandiku arvates peaks enneminevikule eelistama lihtminevikku. Võib oletada, et üleliigsena on tundunud sõna *olnud*, sest verb *olime* väljendab juba niigi minevikuaega.

V *Peole tuli Almir, ajakirjanik, kellega ma möödunud aastal Albaanias 15 min. juttu ajasin. Selgus, et ta on lahe tegelane.*

Tabel 14. Eesti ja vene keelejuhtide otsuste tulemused protsentidena

Ajavorm	Eesti keelejuhtide valiku %	Vene keelejuhtide valiku %
lihtminevik	63	70
täisminevik	0	16
enneminevik	37	14

Nii eesti kui vene keelejuhtidest enamik on verbi lihtmineviku vormi jätnud. Natuke rohkem kui kolmandik eesti keelejuhtidest on lause parandanud enneminevikuliseks, kuid ükski ei ole otsustanud täismineviku kasuks. Vene keelejuhtide rühm, kes lause muutmata on jätnud, on seitsme protsendi võrra suurem eesti keelejuhtide vastavast rühmast, seega sobib vene keelejuhtide arvates see ajavorm lausesse kõige paremini. Need, kes parandusi on teinud, jagunevad kahte võrdsesse rühma: 16% on parandanud lause täis- ja 14% enneminevikuliseks. Eestlased ei pea võimalikuks, et täismineviku vorm esineb siinses kontekstis sellises lauses, mille esimeses pooles on lihtminevik, kuid osa

vene keelejuhtidest on otsustanud, et see on sobiv. Tulemused jagunevad ligilähedaselt samasuguselt nagu kolmandas lauses. Vene keelejuhtidest 14% teeb selget vahet liht- ja ennemineviku vahel.

VI Kell 17.00 asusime kodu poole tee ja pärast kolme tundi olime õnnelikult Sofias, mille järele me imekombel igatsema **hakkasime**.

Tabel 15. Eesti ja vene keelejuhtide otsuste tulemused arvude ja protsentidena

Ajavorm	Eesti keelejuhtide valiku %	Vene keelejuhtide valiku %
lihtminevik	70	83
täisminevik	1	6
enneminevik	29	10

Nii nagu eelmises lauses, on suurem osa nii eesti kui vene keelejuhtidest jätnud lause lihtminevikuliseks. Eesti keelejuhtidest on ligi kolmandik parandanud verbi ennemineviku vormi. Vene keelejuhtidest on kümme protsenti sama otsuse teinud ja kuus protsenti on otsustanud, et korrektne on täisminevik.

Enneminevik selles lauses väljendab, et enne kui teele asuti, oli Sofia järele igatsema hakatud; lihtminevik väljendab, et söideti Sofiasse ja hakati selle järele imekombel igatsema. Siiski võib oletada, et 70% eesti ja 83% vene keelejuhtidest ei pea oluliseks enne eelmist tegevust toimunut ennemineviku abil väljendada, vaid on otsustanud, et lihtminevik täidab edukalt sama funktsiooni.

VII Niipea, kui ennast püsti **olen ajanud**, sööstis läbi kolju hirmus valu ja paiskas mu voodile tagasi.

Tabel 16. Eesti ja vene keelejuhtide otsuste tulemused arvude ja protsentidena

Ajavorm	Eesti keelejuhtide valiku %	Vene keelejuhtide valiku %
lihtminevik	5	10
täisminevik	6	48
enneminevik	89	42

Peaaegu kõik eesti keelejuhid (89%) on parandanud verbi enneminevikuliseks. Vene keelejuhtidest on sama teinud poole väiksem hulk (42%). Ligi pooled (48%) on verbi täismineviku vormi jätnud, samas kui eestlastest on täismineviku kasuks otsustanud ainult 6%. Väike hulk kummastki rühmast on sobivaks pidanud lihtminevikku. Võib oletada, et vähemalt osa vene keelejuhtidest peab täisminevikku ajavormiks, mis väljendab enne teist tegevust toimunut. Lause alguses olevat verbivormi võidakse ka sobivaks pidada, sest on

võimalik, et see määrab kogu lause ajalise tausta. Võimalik, et mittekorrektseid ajavorme otsitakse pigem järgnevate verbide hulgast.

Eesti keelejuhid on parandusi teinud enam kui vene keelejuhid. Vene keelejuhid on verbi sagedamini ette antud ajavormi jätnud. Ainult neljandas lauses, kus ette oli antud enneminevik, on suurem osa vene keelejuhtidest verbivormi ära parandanud, samal ajal kui üle kuuekümne protsendi eesti keelejuhtidest on lause enneminevikuliseks jätnud. Siit järeldub, et vene keelejuhid eelistavad selles kontekstis mineviku liitaja (vähemalt ennemineviku) kasutamisele lihtmineviku kasutamist.

Nii eesti kui vene keelejuhid on lihtminevikulised verbivormid kõige sagedamini parandamata jätnud. Kolmes lauses (III, V ja VI) on verb lihtminevikus ja igas neist on üle poole mõlema rühma keelejuhtidest parandustest loobunud, kusjuures vene keelejuhtide hulk on iga lause puhul (7–13%) suurem. Kuigi lausete arv on väga väike, võib näha nõrka seaduspära verbi asukoha ja selle enneminevikuliseks parandamise vahel. Kui lauses on antud lihtminevikuline verb, mis väljendab tegevust, mis toimus enne teist minevikus toimunud tegevust, siis suurema tõenäosusega parandatakse selle verbi vorm enneminevikuliseks, kui see verb asub lause keskel. Lause lõpus jäetakse see pigem parandamata.

Eesti keelejuhid on II ja VII lauses täismineviku üksmeelselt enneminevikuks parandanud, sest verb väljendab teises osalauses kirjeldatud minevikulisele tegevusele eelnenud tegevust. Vaadeldud lausete teised verbid on lihtminevikus. Eesti keelejuhid teevad väga selget vahet täis- ja ennemineviku vahel ega pea võimalikuks, et samas lauses esineb koos lihtminevikuga täismineviku ajavorm, kui see viitab tegevusele enne lihtmineviku ajavormiga väljendatud tegevust. Vene keelejuhtide kohta sama väita ei saa. Kõigi kolme lause verbivormi ei ole parandanud märkimisväärne osa vene keelejuhtidest. Üks põhjustest võib olla vähene julgus eestikeelsesesse lausesse parandusi teha, kuid väga tõenäoline on ka suutmatuse eristada täis- ja ennemineviku tähendust ja kasutusvaldkondi.

Ennemineviku on eesti keelejuhid parandanud täisminevikuks esimeses lauses, kus sama osalause teine verb on olevikus, ja jätnud parandamata neljandas lauses, kus teised verbid on minevikus. Siiski on neljandas lauses koguni 30% eesti vastajatest pidanud sobivamaks ajavormiks täisminevikku. Kolme lause (I, II (b) ja IV) põhjal võib järeldada, et kui lause alguses on verb täisminevikus, peab osa keelejuhtidest seda sobivaks isegi juhul, kui järgnevad verbid on lihtminevikus. Keelejuhtide otsust on võinud mõjutada see, et täismineviku abil kirjeldatakse üldist olukorda või jutustava loo tausta. Seega peetakse sobivaks, et jutustaja on valinud endale sobiva ajavormi loo alustamiseks, kuid jätkab lihtminevikus, sest jutustab minevikus toimunud sündmustest.

Vene keelejuhtide puhul on endiselt märgatav, et enneminevik on selles ülesandes kõige vähem sobivaks peetud ajavorm. Esimeses lauses on enamik parandanud ennemineviku täisminevikuks, see tähendab, et on teinud eesti keelejuhtidega sarnase otsuse ajavormi õigsuse kohta, kuid kui vaadelda kõiki lauseid koos, siis mineviku liitaegade puhul eelistab vähemalt kolmandik

rühmast alati täisminevikku enneminevikule (laused II, IV ja VII) ja lihtmineviku ning mineviku liitaegade vahel valides eelistab umbes viiendik rühmast täisminevikku (laused III ja V), kus eestlased on valinud ennemineviku.

8.4.6. VI ÜLESANNE.

Lause verbi ajavormi valik ja sobivuse põhjendamine³

See ülesanne koosnes kahest osast: kõigepealt pidi hindama ajavormi sobivust lausesse ja seejärel oma hinnangut põhjendama. Valikute tulemustest on koostatud sagedustabelid. Nendes on andmed iga ajavormi valinute hulga kohta. Keelejuhtide hulk protsendina näitab, kui palju vastajatest on ajavormi pidanud lausesse täpselt sobivaks, samuti sobivaks ja mitesobivaks. Kuna igal vastajal oli võimalus hinnata kõikide ajavormide sobivust ja näiteks täpselt sobivaks võis märkida kas või kõik neli ajavormi, saab hinnata iga ajavormi kohta antud hinnanguid eraldi, kuid ühe ajavormi sobivaks märkimise korral ei saa eeldada, et mingi teine ajavorm on ebasobiv. Programmi SPSS abil on tehtud hii-ruut test, millega saab hinnata, kas kahe uuritava rühma ajavormi valikute vahel on statistiliselt olulisi erinevusi (olulisusnivoo $\alpha = 0,05$) ning kui suur on hajuvus rühmade sees.

Keelejuhte oli kokku 196, neist 57 põhjendas oma hinnanguid. Põhjendajatest 28 olid eestlased, 29 venelased. Põhjenduste kirjutamist ei seatud kohustuslikuks ülesandeks, vaid põhjendama pidi juhul, kui osati. Niisiis on põhjendusi esitatud ebahühtlaselt: osa põhjendustest on ühesõnalised, osa koosneb mitmest lausest; 13 keelejuhti on kirjutanud seletusi ainult ühe lause verbivormi valiku kohta, 23 keelejuhti on aga kommenteerinud kõigi viie lause kohta antud hinnanguid. Nende puhul, kes on kirjutanud põhjenduseks vähemalt ühe täislause kõigi viie verbi ajavormi valiku kohta, võib jälgida, milline arusaam neil ajavormide kasutamisest on. Ühesõnalise põhjenduse ja/või ainult ühte või kahte valikut kommenteerinute arusaamade kohta põhjalikumaid järeldusi teha ei saa, kuid nende vastused on üldises analüüsis arvesse võetud.

Analüüsi tulemused esitatakse nii allülesannete kaupa kui kahe rühma valikute lõikes. Põhjenduste analüüsimisel tuleb vaadata ka seda, millised valikud keelejuht on teinud. Iga keelejuht on märgitud numbriga ning kõik tema valikud on koondatud Exceli tabelisse. Niisugusel kujul saab eri keelejuhtide valikuid omavahel võrrelda ning kontrollida, kas keelejuhi valikud ja nende tegemise põhjendused on omavahel kooskõlas.

---

³ Selle alapeatüki tulemusi olen varem tutvustanud artiklis „Kuidas eesti keele õppijad ja kasutajad lause verbi ajavormi sobivust hindavad?” (Maisla 2011).

Ülesande lahendamise tulemused

Esimene lõik

Koolist saadeti meid teele tordi, kohvi ja parimate soovidega. Kinkisime omalt poolt mõned meened, mis me Eestist kaasa toome / tõime / oleme toonud / olime toonud. Jaamas jätsime hüvasti ja algas sõit koju tagasi.

Tabel 17. Eesti ja vene keelejuhtide valikute tulemused protsentidena

Esimene lõik	Eesti keelejuhid			Vene keelejuhid		
	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
olevik			100%		1%	99%
lihtminevik	37%	52%	11%	40%	42%	17%
täisminevik	2%	15%	83%	26%	29%	45%
enneminevik	73%	19%	7%	42%	38%	20%

Tabelis esitatud tulemuste põhjal ei sobi lausesse oleviku ajavorm. Nii eesti kui vene keelejuhid on sellise valiku teinud täiesti üksmeelselt. Milline mineviku ajavorm kõige paremini sobib, selles lähevad kahe rühma valikud lahku. Eestlased peavad kõige sobivamaks enneminevikku, sest 73% vastajatest on seda täpselt sobivaks ja 19% samuti sobivaks pidanud. Sobivaks on peetud ka lihtminevikku, kuid täpselt sobivaks peab seda poole vähem, s.o 37% vastajatest. Täisminevikku on pidanud täpselt või samuti sobivaks kokku 17% vastajatest. Vene keelejuhid hindavad enne- ja lihtminevikku samavõrra sobivateks vormideks (42% ja 40% vastajatest) ning täisminevikku peab sobivaks 26% vastajatest. Kui 83% eesti keelejuhtidest peab täismineviku kasutamist mitesobivaks, siis vene keelejuhtidest on sama valiku teinud poole vähem, s.o 45% vastajatest. Samuti on vene vastajate hulgas suur hulk neid, kes kahtleb enne- ja lihtmineviku sobivuses (kokku 37%). Statistiliselt ei ole rühmade vahel olulist erinevust oleviku ($p = 0,316$) ja lihtmineviku ($p = 279$) sobivuse hindamisel.

Eestlaste valikute põhjendused saab jagada kolme rühma:

- 1) põhjendatakse sellega, et „nii tundub õige” (7 vastajat);
- 2) esitakse lühike kommentaar, näiteks „lause on minevikus” (8 vastajat);
- 3) seletatakse, kuidas lausest aru saadakse ja/või arutletakse pikemalt, miks üks või teine vorm sobib: „osad on valed ajavormid, sest tegevus toimus minevikus” või „eelnevalt olime meened ju Eestist kaasa võtnud”. Väga kindlal seisukohal on vastaja, kes väidab, et „aeg peab lüngas olema enneminevik” ning kõik teised ajavormid ebasobivaks märkinud. Üks keelejuht põhjendab oma valikuid, et „lause on lihtminevikus, aga samuti võib kasutada ka täisminevikku. Tegevus on lõpetatud.” Selles põhjenduses vastandatakse enneminevik liht- ja täisminevikule, sest ennemineviku on keelejuht mitesobivaks märkinud. Selline seisukoht on ainukordne, sest ükski teine keelejuht samasugust valikut teinud ei ole. Keelejuhi arusaam, et

liht- ja täisminevik väljendavad lõpetatud tegevust, kuid enneminevik lõpetamata tegevust, saab kinnitust hiljem, kui võrrelda esimese ja kolmanda lõigu verbi ajavormi valiku põhjendust.

Niisiis tuuakse oma valikute põhjendustes esile keeletaju, lause teiste verbide ajavorm ning lause verbides väljenduvad tegevuste aja- ja aspektisuhted. Peamine argument enne- ja lihtmineviku valikuks on see, et lause on minevikus.

Vene keelejuhtide põhjendused võib samuti jagada rühmadesse:

- 1) lühikese kommentaari „lause on mineviku vormis” või „tegevus toimub minevikus” on kirjutanud 10 vastajat;
- 2) viidatakse lause sisu sellele aspektile, mis on aidanud valikut teha: „sest nad juba sõitsid ära ja on vaja minevikku”; „meened tõime ju enne, kui neid kinkisime. Seega üks minevik (kinkisime) oli varem kui teine minevik (kaasa tõime)” (7 vastajat);
- 3) demonstreeritakse ajavormide kasutuse kohta käivate reeglite tundmist (6 vastajat):
  - „„Tõime” lõpetamata tegevus. Ei tea, mis täpne tulemus on. Olime toonud (kui tõime ja jätsime sinna).” Keelejuht on valinud ennemineviku täpselt sobivaks ja lihtmineviku samuti sobivaks. Põhjenduse järgi võib otsustada, et ta peab enneminevikku kindlalt lõpetatud resultatiivse tegevuse väljendajaks, kuid lihtminevikku mitteresultatiivseks, kuigi samuti minevikus toimunud tegevuse väljendajaks;
  - „Esimesena toimus meenete toomine ja alles siis – kinkimine. „Toomine” lihtminevik, „kinkimine” – täisminevik.” Seda seletust on raske keelejuhi valikutega seostada ning need seletavad laused on ka teineteise suhtes vastuolulised. Valitud on täisminevik kui täpselt sobiv ja lihtminevik kui samuti sobiv;
  - „Kui tahame rõhutada, et ka minevikus on eri aegadel tegevus toimunud (enneminevik), lihtminevik, kui seda rõhutust ei peeta oluliseks.” Keelejuht on märkinud ennemineviku täpselt sobivaks ja lihtmineviku samuti sobivaks. Enneminevik on tema arvates tugevamini markeeritud ajavorm (rõhutab tegevuse toimumist minevikus) kui lihtminevik, mis on niisiis neutraalsem;
  - „Lauseid on jutustuse vormis.” Sellise põhjenduse on kirjutanud kaks keelejuhti. Õppekirjanduse põhjal on lihtminevik jutustuse ja täisminevik kirjelduse aeg. Üks keelejuhtidest ongi lihtmineviku täpselt sobivaks ning ennemineviku samuti sobivaks märkinud, kuid teine peab täpselt sobivaks täisminevikku ja samuti sobivaks lihtminevikku. Seega ei saa kindlalt väita, et mõlemad keelejuhid on lähtunud samast reeglist;
  - üks keelejuht on põhjendanud oma valikut lause sõnajärgiga: „Täis- ja enneminevik ei sobi, sest verb peab olema II kohal (SVO).” Ta peab ainsaks sobivaks vormiks lihtminevikku ning välistab täis- ja ennemineviku, sest abiverb „olema” on ülesande lauses koos partitsiibiga osalause lõpul, mitte subjekti järel teisel kohal.

Lünka sobiva ajavormi valikutest ilmneb kõikide keelejuhtide otsus, et lause ei ole olevikus. Eestlaste hinnangute järgi sobiva ajavormi kohta võib väita, et eelistatakse kindlalt enneminevikku, kuid suur hulk vastajatest peab võimalikuks ka lihtmineviku kasutust. Täisminevikku peetakse pigem mitesobivaks. Vene keelejuhtide valikud nii selgelt ühe ajavormi kasuks ei jagune. Liht- ja enneminevikku peab sobivaks üsna ühesuurune hulk vastanutest, kuid täisminevikku peab sobivaks kokku üle poole vastanutest. Niisiis ei mõista ega taju vene keelejuhid täismineviku seotust olevikuga nii selgelt kui eesti keelejuhid.

Põhjendusi on vene keelejuhid kirjutanud mitmekülgsemalt kui eesti keelejuhid. Siit ilmneb, et teise keele õppijad on harjunud eesti keele kohta andma sisulisi kommentaare. Lisaks lause sisule ja lõigu verbide ajavormidele osutamisele on vene keelejuhid esile toonud ka lauseehituse reeglid ja eri ajavormide kasutamise funktsioonid.

Teine lõik

Elan Põlvemaal Värskas, mis on minu arvates üks ilusama loodusega kohti Eestis. Aga kui palju ma tegelikult oma kodukohast, seal elavatest loomadest ja kasvavatest taimedest tean? Ma ise arvan, et mitte piisavalt. Kõige rohkem käin / käisin / olen käinud / olin käinud looduses oma vanaema ja vanaisaga. Vanaema õpetas mulle juba siis, kui ma väike olin, et puud on elus ja kui on mõni mure, siis puud aitavad meid.

Tabel 18. Eesti ja vene keelejuhtide valikute tulemused protsentidena

Teine lõik	Eesti keelejuhid			Vene keelejuhid		
	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
olevik	22%	36%	41%	19%	16%	65%
lihtminevik	29%	43%	27%	29%	52%	18%
täisminevik	62%	29%	9%	51%	23%	27%
enneminevik	2%	12%	86%	24%	23%	52%

Sagedustabelis kokku võetud tulemuste järgi on eestlaste rühmast suurim hulk lünka valinud täismineviku: 62% täpselt sobivana ja 29% samuti sobivana. Samuti sobivaks on 43% märkinud ka lihtmineviku. Kõige ebasobivamaks on eestlased pidanud enneminevikku (86% vastanutest). Vene rühmast üle poole (51%) on samuti valinud täpselt sobivaks täismineviku, kuid kõige ebasobivamaks on 65% vastanutest märkinud oleviku. Üle poole (52%) rühmast on lihtminevikku samuti sobivaks pidanud. Kahe rühma võrdlusest ilmneb, et üle poole kummagi rühma keelejuhtidest peab lausesse täpselt sobivaks täisminevikku ning umbes pool samuti sobivaks lihtminevikku. Mitesobiva ajavormi hindamisel lähevad arvamused lahku: enamik eestlastest on valinud ennemineviku, kuid venelaste rühmast suurem osa peab mitesobivaks olevikku.

Statistiliselt olulist erinevust ei ole ainult lihtmineviku ($p = 0,3$) sobivuse hindamisel.

Valikute põhjenduseks toodud seletused aitavad mõista erinevuste põhjuseid. Oma vastuseid põhjendanud eestlastest kolm on viidanud keelevaistule: „Põhjendada ei oska, keelevaist ütleb, et nii on.” Kõik neist on täpselt sobivaks pidanud lihtminevikku.

Suurem osa põhjendusi kirjutanutest on väitnud, et a) lause on olevikus (3 keelejuhti) ning valinud täpselt sobivaks oleviku või täismineviku, b) lause on minevikus (2 keelejuhti) ning valinud täpselt sobivaks täismineviku, c) lause võib olla nii olevikus kui ka minevikus (3 keelejuhti) ning valinud sobivaks nii oleviku, lihtmineviku kui ka täismineviku. Kaks vastajat on valiku teinud selle tõttu, et sõna „siis” viitab ühele vastajale liht- ning teisele täismineviku kasutamise vajadusele. Kaks vastajat on seletanud grammatiliste kategooriate abil: „Jutustaja kõneleb olevikus minevikulisest sündmusest.” Üks neist on täpselt sobivaks märkinud oleviku ja teine täismineviku. Kolm keelejuhti on tuge leidnud lause sisu oletatavast taustainfost: ajavormi valik oleneb sellest, kui vana kõneleja on, kas ta veel käib praegugi looduses või käis väiksena, ning sellest, kas vanavanemad on veel elus või juba surnud. Täpselt sobivaks on märgitud lihtminevik ning samuti sobivaks olevik ja täisminevik.

Vene keelejuhid on oma valikut põhjendanud sellega, et

- lause on minevikus (8 keelejuhti), ja valinud kas liht- või täismineviku;
- tegemist on ammu toimunud sündmustega ja valinud ennemineviku täpselt sobivaks ajavormiks (3 keelejuhti);
- lause on olevikus ning kõik on valinud täpselt sobivaks oleviku (4 keelejuhti), kuid kolm keelejuhti on lisaks valinud ka täismineviku.

Kaks keelejuhti on märkinud, et ei saa aru, mis ajast jutustaja räägib ja on kõik ajavormid täpselt või samuti sobivaks märkinud (sama on teinud veel kolm vene keelejuhti, kes põhjendusi kirjutanud ei ole). Viis vene keelejuhti on kirjutanud pikemad seletused selle kohta, et kuna lause tegelane käis looduses pika aja jooksul, see oli tema korduv tegevus ning lauses ei täpsustata, millal see oli, siis on õige täisminevik. Lisaks on üks valinud täismineviku, kuid oma põhjenduses nimetab seda enneminevikuks. Siin on märgatav terminoloogiline segadus, kuid ilmutatakse arusaamist täisminevikust kui ajavormist, mis väljendab keevat korduvat tegevust minevikus, mille kindlat ajahetke ei ole määratletud.

Hinnatav lause võimaldabki valida mitu ajavormi, sest lüngaga lausele eelnev tekstilõik on olevikus ja järgnev lihtminevikus. Eestlaste valikute põhjal on kõige mitesobivam ajavorm enneminevik. Valikuid ja põhjendusi koos analüüsides ilmneb, et osa eesti keelejuhtidest, kes on väitnud, et lause on olevikus, on sobivaks ajavormiks märkinud täismineviku. Võib järeldada, et seda ajavormi tajutakse olevikku väljendavana.

Vene keelejuhtide põhjendusi ja valikuid koos vaadeldes ilmneb arusaam, et liht- ja täismineviku ajavormid on hiljutisemas minevikus toimunud tegevuse kirjeldamiseks kui ennemineviku ajavorm. Täismineviku valinud keelejuhid kirjeldavad lauset kui minevikus korduvalt toimunud tegevuse kirjeldust, milles

kindlat ajahetke märgitud ei ole. Mitmes keelejuhis on selline tekstilõik segadust tekitanud ja nad ei ole ühtegi ajavormi täpselt sobivaks märkinud.

Kolmas lõik

Tuba oli umbne. Avasin aknad. Ma ei suutnud aru saada, miks ma need kinni panen / panin / olen pannud / olin pannud. Öödhk oli külm ja värske.

Tabel 19. Eesti ja vene keelejuhtide valikute tulemused protsentidena

Kolmas lõik	Eesti keelejuhid			Vene keelejuhid		
	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
olevik	1%	3%	96%	1%	8%	91%
lihtminevik	29%	52%	19%	60%	31%	9%
täisminevik	1%	24%	74%	21%	27%	52%
enneminevik	86%	12%	2%	30%	34%	36%

Tulemuste põhjal on eesti keelejuhid pidanud kõige sobivamaks ennemineviku (86% vastajanutest) ja samuti sobivaks (52% vastanutest) lihtmineviku ajavormi. Kõige mitesobivamaks peetakse oleviku (96% vastanutest) ja täismineviku ajavormi (74% vastanutest). Eestlased tajuvad kogu kirjeldatud olukorda minevikulisena ning olevikku ja olevikuga seotud täisminevikku on täpselt sobivaks pidanud ainult 1% vastanutest.

Vene keelejuhtidest 60% on pidanud täpselt sobivaks lihtminevikku, kuid enneminevikku vaid 30% ja täisminevikku 21%. Olevikku on ebasobivaks pidanud 91% ja täisminevikku 52% vastanutest. Enneminevikku peab mitesobivaks 36%, seega umbes kolmandik vastanutest. Ka venelaste rühm tajub kogu kirjeldatud tegevust minevikulisena, kuid milline mineviku ajavorm sobiv on, selles jagunevad arvamused oluliselt hajusamalt kui eestlaste rühma puhul. Näiteks enneminevikku täpselt sobivaks, samuti sobivaks ja mitesobivaks peavad üsna ühesuurused hulgad keelejuhtidest (vastavalt 30%, 34% ja 36%). Samuti sobivaks on märkinud lihtmineviku 31%, täismineviku 27% ja ennemineviku 34%, mis moodustavad ka umbes kolmandiku vastajatest iga valiku puhul. Seega võib järeldada, et vene keelejuhtidel selget seisukohta minevik liitaegade kasutamise kohta ei ole. Huvipakkuv on, et nii suur hulk vene keelejuhtidest on ennemineviku mitesobivaks ajavormiks märkinud. Kui lihtminevikku on pidanud mitesobivaks 9% vastanutest, siis enneminevikku neli korda rohkem – 36% vastanutest. Liht- ja enneminevikku täisminevikule ei vastandata. Statistiliselt ei ole kahe rühma vahel olulist erinevust ainult oleviku ($p = 0,419$) ajavormi sobivuse hindamisel.

Põhjendustes on kaks eesti keelejuhti kirjutanud, et lähtuvad oma keele-vaistust. Suurem enamik (12 vastanutest) märgib, et tegevus toimus minevikus. Kuus nendest on täpselt sobivaks märkinud ennemineviku ja viis on valinud

täpselt sobivaks nii enne- kui ka lihtmineviku. Üks keelejuht märgib kindlalt, et õige on lihtminevik, ning selle ka valinud. Üks vastaja põhjendab liht- ja ennemindeviku valimist sellega, et tegemist on lõpetatud tegevusega, teine aga, et tegemist on lõpetamata tegevusega. Ajavormi valikul ei ilmne eestlaste põhjendustes üldiselt mingit selget seost tegevuse lõpetatuse või lõpetamatusega: kõikides mineviku ajavormides väljendavad verbid osa vastajate arvates kord lõpetamata, kord lõpetatud tegevust.

Vene keelejuhtidest seitse märgib, et on vaja minevikku. Kuuel neist on üks valikutest lihtminevik ja ühel ainult ennemindevik. Kaks on täpselt sobivaks pidanud nii liht- kui ennemindevikku ja üks keelejuht peab täpselt sobivaks kõiki mineviku ajavorme. Kaks üliõpilast on viidanud tegevuste järjekorrale, et põhjendada ennemindeviku valikut: „Ta pani kinni enne, kui uuesti avas. Tegevus on ennemindevikus.” Mõlemad neist on ennemindeviku ka valinud ja üks lisab, et lihtminevik sobib samuti. Ühe tegevuse eelnemisest teisele on kirjutanud veel kolm keelejuhti, kuid nad ei ole kasutanud sõna „ennemindevik”, vaid põhjendanud oma valikut: „Aknad olid enne kinni pandud, kui tuba saab umbseks.” Samas on kaks neist täpselt sobivana valinudki ennemindeviku, kuid üks täisminevikku.

Põhjendustes on lähtunud ka teksti tüübist ja lauseehitusest. Teksti peetakse jutustuseks (3 keelejuhti) ja sellest lähtuvalt on valitud kahel juhul lihtminevik ja ühel juhul täisminevik. Jutustus on tavaliselt lihtminevikus, täisminevikuga valik on oletatavasti tehtud sellepärast, et akende sulgemist on mõistetud varasema tegevusena kui ülejäänud tegevusi. Üks keelejuht on lähtunud lauseehitusest ja märgib: „Kui lauset ei tohi muuta, siis sobib ainult „panin”.” Siin on ilmselt silmas peetud, et mineviku liitaja puhul ei tohiks verbi pöördeline vorm ja partitsiip kõrvuti olla, vaid pöördeline vorm peaks olema lauses aluse järel.

Mineviku ajavormi määramisel on kolm keelejuhti püüdnud otsustada, kas tegevus on lõpetatud, kas see kordub ja kas on kestev. Nii märgivad kaks neist, et ei saa aru, kas räägitakse ühekordsest või pidevast tegevusest ning märkinud täpselt sobivaks lihtmineviku ja samuti sobivaks kõik teised ajavormid.

Keelejuht, kes on otsustanud, et tegevus on lõpetatud, peab täpselt sobivaks lihtminevikku. Niisiis mõistab ta lihtminevikku kui lõpetatud tegevust väljendavat ajavormi.

Eesti keelejuhitud on pidanud sellesse lausesse kõige paremini sobivaks ennemindevikku ja kuna põhjendustest ei selgu, kuidas see valik tehtud on, võibki oletada, et peamiselt on nad teinud teadvustamata vaikuid. Vene keelejuhtide valikumehhanism on keerulisem: nad on lähtunud esiteks sellest, et lauses kirjeldatud tegevus on minevikus, kuid täpselt sobiva ajavormi valikul on tehtud erinevaid otsuseid. Osa on analüüsinud sündmuste toimumise järjekorda ja hinnanud ennemindevikku täpselt sobivaks. Osa on lähtunud teksti tüübist ning lauseehitusest ja osa keelejuhte on proovinud hinnata tegevuse lõpetatust, korduvust ja järjepidevust. Nende kriteeriumide järgi on sobivaks hinnatud ka kõiki teisi ajavorme.

Neljas lõik

Mis on teis muutunud?

Me jääme / jääme / oleme jäänud / olime jäänud nendeks, kes me oleme, me ei aja nina püsti. Meie ei pea end staarideks.

Tabel 20. Eesti ja vene keelejuhtide valikute tulemused protsentidena

Neljas lõik	Eesti keelejuhid			Vene keelejuhid		
	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
olevik	51%	29%	20%	60%	16%	23%
lihtminevik	4%	24%	72%	27%	28%	46%
täisminevik	66%	29%	5%	33%	34%	33%
enneminevik	0	7%	93%	7%	11%	82%

Eestlased peavad selle lause lünka kõige sobivamaks verbi ajavormiks täisminevikku – 66% vastanutest on seda täpselt sobivaks ja 29% samuti sobivaks hinnanud. Ainult 5% on selle mitesobivaks märkinud. Natuke üle poole (51%) vastanutest peab täpselt sobivaks ka olevikku. Kõige suurem hulk peab mitesobivaks enneminevikku (93% vastanutest) ning ligi kolm neljandikku (72%) vastanutest peab mitesobivaks lihtminevikku. Niisiis peetakse lauset olevikuga seotuks.

Vene keelejuhtidest 60% on valinud täpselt sobivaks ajavormiks oleviku. Täismineviku või lihtmineviku täpselt sobivaks märkinute hulk on suhteliselt sarnane: vastavalt 33% ja 27%. Täismineviku sobivust hinnates on vene keelejuhtide rühm jagunenud kolmeks võrdseks osaks: 33% peab seda täpselt sobivaks, 34% samuti sobivaks ja 33% mitesobivaks. Sellest järeldub, et keelejuhtide arvates ei sobi olevikulises lauses täisminevikku kasutada, sest see on minevikku väljendav ajavorm. Kõige mitesobivamaks peetakse enneminevikku (82% vastanutest). Statistiliselt olulist erinevust ei ole rühmade vahel oleviku ($p = 0,12$) ajavormi sobivuse hindamisel.

Põhjendustes kirjutab seitse eesti keelejuhti, et lause on olevikus, ja on märkinud sobivaks ajavormiks oleviku või oleviku ja täismineviku. Üks neist põhjendab: „„Oleme jäänud” on halvem stiililiselt, täisminevik ei sobi, lause teine pool on olevikus.” Selle keelejuhi arvates määrab lause ajavormi valiku järgnev tekst, mitte eelnev tekst. Täismineviku ajavorm tundub talle stiililiselt markeeritum kui olevik ja selle tõttu on ta märkinud täpselt sobivaks oleviku ajavormi.

Üks keelejuht on kirjutanud, et lause on minevikus ja tegevus lõpetatud ning märkinud täismineviku täpselt sobivaks ning lihtmineviku samuti sobivaks. Kaks keelejuhti on väitnud, et lauset võib mõista mitut moodi, ajavormi valik oleneb sellest, kas tegu on lubaduse või juba faktiga. Üks neist on täpselt sobivaks märkinud oleviku ja täismineviku ning teine täismineviku, kuid oleviku ja lihtmineviku valinud samuti sobivateks ajavormideks.

Vene keelejuhtidest kaksteist peab lauset olevikuliseks ning ongi valinud täpselt sobiva ajavormina oleviku, kolm neist on ka täismineviku valinud. Põhjendustena tuuakse välja, et see on kestev protsess ja et lõigu teised verbid on ka olevikus. Üks keelejuht arutleb, et seda, et intervjuueeritavad ei ole muutunud, võib võtta nii tuleviku kui olevikuna.

Need neli keelejuhti, kes arvavad, et lause on minevikus, põhjendavad, et tegevus toimus mitte ammu minevikus ning on valinud lihtmineviku. Niisiis väljendab lihtminevik nende arvates hiljuti toimunud tegevust. Üks täismineviku valinu põhjendab, et lauses konstateeritakse fakti. Täisminevik väljendab tema arvates juba aset leidnud tõsiasja.

Üks keelejuht on valinud täpselt sobivateks liht- ja täismineviku, sest lõigu „esimesel poolel kirjutasime seda, mis oli, teisel poolel, mis on”. Ta on tähele pannud, et küsimus on minevikus ja vastuse verbid olevikus, kuid täisminevikulisele küsimusele võib tema arvates vastata siiski lihtminevikus oleva lausega. Üks keelejuht on märkinud kõik ajavormid samuti sobivateks, sest tema arvates ei ole teada, kas tegevus kestab või on juba lõppenud. Täpselt sobivat ajavormi ta valinud ei ole.

Selle lõigu ajavormi hindamisel ilmneb selgesti vene keelejuhtide ebakindlus täismineviku kasutamise suhtes. Eesti keelejuhid on täisminevikku kõige sobivamaks pidanud, kuid kolmandik vene keelejuhtidest on selle mitesobivaks märkinud. Eestlased seostavad täisminevikku olevikuga: nimetavad lauset olevikus olevaks ja valivad täpselt sobivaks ajavormiks täismineviku. Vene keelejuhtidest vähemalt kolmandiku arvates täisminevikul mingit seost olevikuga ei ole. Nii eesti kui vene keelejuhid on märkinud, et täismineviku ajavormiga konstateeritakse tõsiasja.

Olevik väljendab nii eesti kui vene keelejuhtide arvates praegu kestvat protsessi. Oleviku ajavormis verb võib väljendada ka tulevikku: „jääme nendeks, kes oleme” on lubadus tulevikuks.

Viies lõik

Olen endise loomaarsti poeg, vaatan sellele teemale vähe teise kandi pealt. Viin / viisin / olen viinud / olin viinud hulkuvaid koeri ja kasse vaktsineerimisele, kui on tasuta kampaaniaid ja muidu ka.

Tabel 21. Eesti ja vene keelejuhtide valikute tulemused protsentidena

Viies lõik	Eesti keelejuhid			Vene keelejuhid		
	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
olevik	57%	29%	14%	77%	8%	15%
lihtminevik	3%	23%	74%	9%	28%	63%
täisminevik	66%	28%	6%	22%	28%	49%
enneminevik	–	4%	96%	6%	18%	76%

Eesti keelejuhtide valikud on langenud kahe ajavormi, täismineviku (66% vastajatest) ja oleviku (57% vastajatest) kasuks. Enneminevikku peab mitesobivaks 96% keelejuhtidest ning lihtminevikku ligi kolmveerand, s.o 74% vastanutest. Niisiis peetakse lauset olevikuks või olevikuga tihedalt seotuks.

Vene keelejuhtidest 77% on valinud oleviku ajavormi, seega peetakse lauset selgelt olevikuliseks. Kõige suurem osa keelejuhtidest (76%) peab eniminevikku mitesobivaks. Lihtminevikku peab mitesobivaks samuti üle poole (63%) ja täisminevikku ligi pooled (49%) vastanutest. Siit ilmneb, et täisminevik väljendab vene keelejuhtide meelest minevikus toimunud tegevusi, seost olevikuga ei mõista vaid osa rühmast. Statistiliselt olulist erinevust ei ole rühmade vahel lihtmineviku ($p = 0,168$) ajavormi sobivuse hindamisel.

Selle lause ajavormi valikut on põhjendanud üksteist eesti keelejuhti. Kaks lähtub keelevaistust või loogikast (nii on loogiline). Kolm on kirjutanud, et laused on olevikus ja üks põhjendanud, et lause teine pool on olevikus. Põhjendustes olevikust kirjutanud on valinud täismineviku ja samuti sobivana oleviku. Üks täismineviku valinu põhjendab seda asjaoluga, et tegevus on lõpetatud. Viis keelejuhti on kirjutanud, et sobib kaks ajavormi. Nad on valinud täismineviku ja oleviku ja põhjendanud, et ei ole teada, kas kirjeldatud tegevust tehakse siiani, sest tegevus pole lõppenud, tegevus on siiani toimiv ning et „on”- vorm lause teises pooles annab võimaluse kahte vormi kasutada.

Vene keelejuhtidest kuusteist on põhjendanud, et lause on olevikus. Neist kaks on lisaks samuti sobivaks pidanud täisminevikku. Verb *on* annab vihje, et tegemist on olevikuga (2 keelejuhti), lõigu teised verbid on olevikus (4 keelejuhti), tegevus on korduv (3 keelejuhti), jutustaja teeb seda alati (3 keelejuhti). Ühes pikemas põhjenduses väidetakse, et tegevus toimub praegu ja tulevikus, minevikuga mingit seost ei ole ja kuna *olen viinud* väljendab lõpetatud tegevust, siis see ka ei sobi.

Nii olevik kui minevik on täpselt sobivad kahe keelejuhi meelest, sest lause tegelane ei räägi konkreetsest juhtumist, tegevus on korratav. Lisaks on kaks keelejuhti kirjutanud põhjendused mineviku ajavormide valiku kohta: a) „Viisin – ta on seda teinud ja enam ei tee. Olen viinud – on viinud ja teeb seda ka praegu.” Täpselt sobivaks on üks keelejuht märkinud liht- ja täismineviku. Siin on väljendatud arusaamist liht- ja täismineviku erinevusest ning täisminevik seostatakse olevikuga. b) „Ennemineviku variant ei sobi, sest tuleb välja, et enam ta sellega ei tegele,” kirjutab üliõpilane ja on samuti sobivaks märkinud oleviku ja liht- ning täismineviku ajavormid. Täpselt sobivat ajavormi keelejuht märkinud ei olegi. Põhjenduses on väljendatud arusaamist, et eniminevik on täielikult lõpetatud tegevus.

Eesti keelejuhtide verbi ajavormi valikud sarnanevad II ja IV lõigu valikutega ning neid peetakse oleviku ajavormis või olevikuga tihedalt seotuks olevaks. Vene keelejuhtide valikud II ja IV lõigu verbi ajavormi valikutega ei sarnane. Teise lõigu lauset on suuremas osas põhjendustest nimetatud minevikuliseks, kuid neljanda ja viienda lõigu lauseid olevikuliseks. Siiski on täisminevikku II ja IV lõigus mitesobivaks pidanud umbes kolmandik ja V

lõigus ligi pool vene keelejuhtidest. Vene keelejuhid on täismineviku ajavormi hindamisel lähtunud teistest kriteeriumidest kui eesti keelejuhid.

Mõne keelejuhi arutluskäigud

Nagu eespool öeldud, on 23 keelejuhti kirjutanud põhjendusi kõikide lausete verbi ajavormi valiku kohta. Kõikide keelejuhtide põhjenduste puhul ei saa täiesti kindel olla nende oskuses kasutada terminoloogiat (näiteks on vene keelejuht V166 kirjutanud, et *olen käinud* on enneminevik). Mõnede keelejuhtide puhul on osa põhjendusi nii napid, et nende järgi ei saa täielikku ülevaadet nende arutluse käigust. Siinkohal on tutvustatud selgelt väljendatud mõttekäike viielt keelejuhilt, kes on kirjutanud ajavormide tähendusest ja valikute tegemise protsessist.

Eesti keelejuht E92 on põhjendustes kirjutanud, et ajavormide valikud sõltuvad sellest, kuidas mõista lauses väljendatud tegevust. Ta on arvamusel, et liht- ja enneminevik väljendavad lõpetatud tegevust. Keelejuht E99 lähtub ainult tegevuse lõpetatusest. Tema arvates väljendavad liht- ja täisminevik lõpetatud ja enneminevik lõpetamata tegevust.

Vene keelejuhid V163 ja V170 on lähtunud lausete sisust ja tegevuste järjekorrast ning nad on teinud kõik valikud eestlastega sarnaselt. Enneminevik väljendab lihtminevikulisele tegevusele eelnenud tegevust, täisminevik väljendab pikaajalist praeguseni toimuvat tegevust, lihtminevik väljendab lõpetatud tegevust ning oleviku ajavorm väljendab nii olevikku kui tulevikku. Keelejuht V169 on samuti enneminevikku põhjendanud kui lihtminevikulisele tegevusele eelnevat tegevust, kuid täisminevikku peab ta lõpetatud tegevuseks, millel olevikuga seost ei ole. Kõige paremini väljendab tema arusaamist ajavormide vahekorras II lõigu põhjendus, milles on kirjutatud, et olevikku kasutame siis, kui midagi tehti minevikus ja tehakse kogu aeg; lihtmineviku ajavorm väljendab eile toimunud tegevust ja enneminevikuline sündmus toimus üks kord minevikus.

Lausete ajavormi hinnangutele on kirjutatud kokku 185 põhjendust. Need võib jagada kolmeks: 1) hinnangut põhjendatakse keelevaistuga (2 juhul vene ja 16 juhul eesti keelejuhid); 2) viidatakse reeglile (88 juhul vene ja 51 juhul eesti keelejuhid) ning 3) viidatakse lause sisule (19 juhul vene ja 10 juhul eesti keelejuhid). Reeglitele viitamisel kasutasid vene keelejuhid 79 juhul ja eesti keelejuhid 43 juhul keeleteaduslikku metakeelt, kuid ülejäänud juhtudel kasutatakse oma sõnu. Kummalgi juhul ei saa päris kindel olla, kas lähtuti mõnes eesti keele grammatika käsiraamatus või õppekirjanduses kirjeldatud reeglist või teadvustamatust teadmistest.

Tulemustest järeldub, et venekeelsete keelejuhtide eesti keele oskuse ja keeleteadmiste tase on erinev. Selle tunnistuseks on statistiliselt oluline hajuvus ajavormi valikutes ning ajavormide valiku põhjendamise ebaühtlane oskus. Oma valikuid on põhjendanud ainult üks neljandik keelejuhtidest. Sellest võib järeldada, et teistele on see raskusi valmistanud, mis ei tähenda tingimata, et nad ei ole osanud korrektset ajavormi valida. Põhjendusi kirjutanute hulgas on samuti keelejuhte, kes on keeleteaduslikku terminoloogiat valesti kasutanud.

Kõikidest põhjendusi kirjutanud keelejuhtidest on teadlikke valikuid teinud ja neid järjekindlalt põhjendada osanud 23 üliõpilast, neist 16 vene ja 7 eesti keelejuhti. Seitsmest eesti keelejuhist kaks on kirjutanud, et juhinduvad oma keelevaistust. Võrreldes eesti keelejuhtidega on vene keelejuhid oma valikuid rohkem põhjendanud. Seda on teinud suurem hulk vastanutest (16 keelejuhti on põhjendanud kõiki oma valikuid) ja põhjendused on pikemalt kirjutatud. Kui põhjenduse reale on kirjutatud üks sõna, näiteks ainult „olevik” või „minevik”, siis on keeruline oletada, kas sellega kinnitatakse sõnaliselt ajavormi valikut või on silmas peetud, et valik on tehtud selle tõttu, et lause tegevust väljendab nimetatud ajavorm. (Eelpool liigitasin sellised põhjendused oma sõnadega reeglile viitamiseks.) Kokku 18 keelejuhti on kirjutanud terminoloogiliselt täpselt ning on ajavorme hinnanud nii, nagu põhjendustes kirjutatud ehk need keelejuhid teavad eesti keele aegade tähendust ja oskavad lausesse sobivaid ajavorme kasutada. Mitmed ilmselt vähema keeleoskusega üliõpilaste kirjutatud põhjendused ei vasta tegelikele valikutele ning nad ei erista selgelt täis- ja enneminevikku, st enneminevikku on täisminevikuks nimetatud ja vastupidi.

Eesti keelejuhtide põhjendustest selgub, et liht- ja enneminevikku peetakse ajavormideks, mis väljendavad minevikus toimunud tegevusi, ja täisminevikku tugevalt olevikuga seotuks või peaaegu oleviku ajavormiks. Sellest annab tunnistust asjaolu, et mitmetes põhjendustes on lauset minevikuliseks nimetatud ning valitud täpselt sobivaks liht- või enneminevik, kuid lause tegevust olevikuliseks nimetanud on täpselt sobivaks märkinud täismineviku ajavormi. Siinse põhjal võib oletada, et eestlased tajuvad täisminevikku aspekti väljendusena, sest ajalisel seostub täismineviku ajavorm neile olevikuga.

Vene keelejuhid eristavad olevikku ja lihtminevikku: nad on osanud nende vormide sobivust lausesse põhjendada ja valinud ka tegelikult põhjenduses nimetatud vormi. Täismineviku seotust olevikuga vene keelejuhid erinevalt eestlastest üldiselt ei mõista. Täisminevik seostub neile faktide konstateerimise, tegevuse korduvuse ja lõpetatusega. Siiski on nimetatud tegevuse jätkuvust praegu ja võimalik, et tulevikus.

Ennemineviku valiku suhtes tundub vene keelejuhtidel olevat suuri kõhkusi, sest kui eestlaste valikud näitavad kindlalt, kas enneminevik on mingisse lausesse sobiv või mittedsobiv ajavorm, siis vene keelejuhtide valikud on näiteks esimeses ja kolmandas lõigus, kus enamik eesti keelejuhte on ennemineviku täpselt sobivaks märkinud, valikud langenud kas lihtmineviku kasuks või jagunenud üsna ühtlaselt kõigi kolme mineviku ajavormi vahel. Siiski saadakse hästi aru, millisesse lausesse enneminevik ei sobi.

Statistiliste testide põhjal võib samuti väita, et kui hinnata on vaja mineviku ajavormi sobivust, siis olulised erinevused on eesti ja vene rühma vahel täis- ja ennemineviku, kuid mitte lihtmineviku valikutes. Eesti keelejuhid on valinud mineviku liitaegu sagedamini ja üksmeelsemalt, vene rühmasisene hajuvus on palju suurem, mis tekitabki statistiliselt olulise erinevuse. Siiski hindab vene keelejuhtidest umbes üks kolmandik mineviku liitajavormide sobivust lausesse eestlastega ühesuguselt. Seega ei saa selle ülesande tulemuste põhjal väita, et

lihtminevik eesti või vene keelejuhtide kasutuses on mineviku liitaegu eesti keelest välja tõrjumaks.

8.5. Katse tulemuste kokkuvõte

Kokkuvõtte tegemiseks uurin mineviku ajavormide kaupa, kuidas vene keelejuhtide vastused erinevad eesti keelejuhtide vastustest. Vaatluse all on esimesed viis ülesannet, kus on võimalik selgelt määratleda, milliste ajavormide vahel valitud on. Oletuseks on, et vene keelejuhtide valikud ajavormide vahel on hajuvamad ehk suurema dispersiooniga kui eestlaste valikud. Lausete põhjal, mille verbi ajavormi ka eestlased ei ole üksmeelselt valinud, ei saa teha järeldusi selle kohta, kui eesti keele päraselt vene keelejuhid ajavormi valinud on. Seega kirjeldan esialgu neid lauseid, mille ajavormi valikul jagunes eesti keelejuhtide rühm peaaegu pooleks. Seejärel annan ülevaate lausetest, milles ajavormi valikul eesti keelejuhtide rühm oli üksmeelsem ning võrdlen neid valikuid vene keelejuhtide valikutega.

8.5.1. Eesti keelejuhtide tehtud ajavormivalikutest

Katse kõikide ülesannete kokku 40 lausest oli kolm sellist lauset, mille puhul eestlastel ei olnud vahet, milline mineviku ajavorm valida. (Siinses peatükis näitavad numbrid lausete ees, mitmenda ülesande mitmes lause see oli.)

1.6. *Kiitsin ennast taevani, et oma talvejope selga (panin / olin pannud).*

Keerutas tihedat ja vesist lund. Eile see lumi mind veel ei häirinud.

Rühmast 55% valis ennemineviku ja 44% lihtmineviku. Lauses ei ole kindlat ajalist piiritlest ja väga kindlalt ei saagi teada, mis järjekorras sündmused toimuvad. Nagu I ülesande juures märkisin, võib segadust tekitada see, et kirjeldatud tegevused kuuluvad justkui erinevatesse kategooriatesse: *kiitma* viitab mentaalsele ja *selga panema* füüsilisele tegevusele. Samuti on võimalik, et lõigu muud lihtminevikus olevad verbid mõjutavad lihtmineviku valimist. Jutustus on lihtminevikus (*keerutas lund*) ja isegi kui vaadatakse minevikuajast tagasi eilsesse, siis kasutatakse ikkagi lihtminevikku (*eile see lumi ei häirinud*).

2.4. *Meil täitus esimene aasta Euroopa Liidus ja (saime / oleme saanud) mõru kogemuse suhkrutrahvina. Kas me oleme saanud targemaks?*

Rühm on jagunenud täpselt pooleks: 50% on valinud lihtmineviku ja 50% on valinud täismineviku. Selleski lauses ei ole kindlat ajalist piiritlest. Ei ole kindel, kas suhkrutrahv saadi täpselt siis, kui aasta täitus, või saadi see millalgi aasta jooksul.

5.3. *See juhtus pärast seda, kui andsin loa elatise ja laste elukoha teemalise istungi edasilükkamiseks, sest mu endine naine tahtis minna filmivõtetele.*

See lause oli antud lihtminevikulisena (kriitiline verb oli *andsin*) ja ülesanne oli vajadusel ajavormi parandada. Rühmast 52% jättis lause lihtminevikuliseks, 1% parandas täisminevikuliseks ja 47% enneminevikuliseks. Võimalik, et lause on lugedes täiesti arusaadav ja ajavormi parandamist ei ole peetud oluliseks.

Kõige kindlamalt on eestlased valinud kõikides ülesannetes täismineviku ja ennemineviku ning umbisikulise tegumoe minevikuvormide vahel. Peaaegu kõikides sellistes lausetes valis ligi 90% eestlaste rühmast ühtemoodi. Liht- ja ennemineviku ning liht- ja täismineviku vahel valides on rühmasisesed erinevused suuremad.

8.5.2. Lihtminevik eesti ja vene keelejuhtide valikutes

Eesti keelejuhtide otsustuste järgi oli lihtminevikulisi lauseid kokku kaheksa: seitsmel juhul vastanduses enneminevikuga, neist kolm (lauseid 4.1, 4.2, 4.3) umbisikulises tegumoes, ja ühel juhul vastanduses täisminevikuga (lause 2.5).

1.2. *Lind nägi täpselt pääsukese moodi välja ja laulis täiesti ilusasti, enne kui ma ta tупpa (viisin / olin viinud).*

1.7. *Ma vaatasin tema ilmekatesse sinistesse silmadesse ja nägin seal seda siirust, mida ma alati (võisin / olin võinud) usaldada. Ma uskusin teda.*

2.5. *Soojarekord kuulub aastasse 1925, kui Võrus (tõusis / on tõusnud) temperatuur 23,1 soojakraadini.*

4.1. *Kodulaene (võeti / oli võetud) sel suvel vähem kui aasta tagasi.*

4.2. *Vanasti oli seal püha mets, kus asusid jumalate kujud, mida (käidi / oli käidud) kummardamas.*

4.3. *Üleeile pärastlõunal (tehti / oli tehtud) Pae tänaval asuvas kortermajas kahjutuks lõhkeseadeldis.*

5.5. *Peole tuli Almir, ajakirjanik, kellega ma möödunud aastal Albaanias 15 min. juttu (ajasin / olin ajanud). Selgus, et ta on lahe tegelane.*

5.6. *Kell 17.00 asusime kodu poole teele ja pärast kolme tundi olime õnnelikult Sofias, mille järele me imekombel igatsema (hakkasime / olime hakanud).*

Eestlastega võrreldes on vene keelejuhid statistiliselt olulise erinevuseta lihtmineviku valinud ainult lauses 1.7. Kõikides muudes lausetes on vene rühma sisene hajuvus nii suur, et see ilmneb erinevusena rühmade valikute vahel. Näiteks lihtmineviku valinute protsent lausetes 5.5 ja 5.6 on mõlemal rühmal sarnane, kuid kuna vene keelejuhtidest suur osa on valinud ka muid ajavorme, siis statistiline erinevus on siiski oluline. Kahe lause (1.2 ja 4.2) ajavormi valikul on vene keelejuhtide rühm pooleks jagunenud, st umbes pooled pidasid sobivaks liht- ja pooled enneminevikku.

8.5.3. Täisminevik eesti ja vene keelejuhtide valikutes

Täisminevikulisi lauseid oli kokku 12, neist seitse vastanduses lihtminevikuga, kaks neist (lauseid 4.5 ja 4.7) on umbisikulises tegumoes, ja viis vastanduses enneminevikuga, kaks neist (lauseid 4.4 ja 4.6) umbisikulises tegumoes.

2.1. *Viimase kuu jooksul (käisime / oleme käinud) kolmel üritusel.*

2.2. *Eduardiga koos (tantsisime / oleme tantsinud) juba seitse aastat, oleme koos veetnud palju aega, tuli ette nii head kui halba.*

- 2.3. *Kahe aasta jooksul (olime / oleme olnud) tunnistajad 200%-sele narkootikumide tarbimise tõusule Ameerika 8–17-aastaste laste hulgas.*
- 2.6. *(Pakkusime / Oleme pakkunud) võimalusi ka kiisudele teistest varju-paikadest, kus kodu leida on võimatu.*
- 2.7. *Täna võime vastamisi seista asjadega, mida me (tahtsime / oleme tahtnud) ignoreerida. Tihti võib esineda ka probleeme, eriti Pluuto toime puhul.*
- 3.3. *Me reisime klassiga palju: (oleme/olime) käinud Tartus veepargis ja mänguasjamuuseumis.*
- 3.5. *Nagu igal kooliaastal, (oleme/olime) teinud palju tööd ja ootame kõik väga päikest, mis meid üles soojendaks ja annaks uut, kevadist energiat.*
- 4.4. *Alates 1996. aastast (on/olid) arhiivile üle antud paljud kogumikud.*
- 4.5. *Poliitik teatas, et tema töö läbirääkimiste juhina (tehti / on tehtud).*
- 4.6. *Kui aastal 2001 nimetas 13% õpilastest, et neile (on/oli) pakutud narkootilisi aineid, siis aastal 2005 on see näitaja 26%.*
- 4.7. *Mis on VATi edu pant, et kahekümne aastaga (tõusti / on tõustud) peaaegu mitte millestki oluliseks teatriks nii kodu- kui välismaal?*
- 5.1. *«Luikede järve» (olime/oleme) nüüd tantsinud kaks korda ja ma võin öelda, et teisel etendusel oli juba absoluutselt teine tunne.*

Kokku neljas lauses on valitud ajavorm eestlastega sarnaselt, ilma statistiliselt olulise erinevusega. Neist kolmes vastanduses lihtminevikuga (2.2, 2.6 ja 4.5) ja ühes (3.5) vastanduses enneminevikuga. Lausetes 2.7 ja 4.6 lauses on vene keelejuhid teinud eestlastega täiesti vastupidise valiku. Ülejäänud lausetes (2.1, 2.3, 3.3, 4.4, 4.7 ja 5.1) on vene keelejuhid teinud eestlastega sarnase, kuid statistiliselt olulise erinevusega valiku.

8.5.4. Enneminevik eesti ja vene keelejuhtide valikutes

Enneminevikulisi lauseid on kokku 13, neist neli vastanduses lihtmineviku ja üheksa vastanduses täisminevikuga.

- 1.1. *Pärast seda, kui kaks päeva Ateenas (olime / olime olnud), toodi meid Jugoslaaviasse.*
- 1.3. *Kui kohale jõudsin, tuli välja, et ma (läksin / olin läinud) valesse lennu-jaama ja see, kuhu ma pidin minema, oli umbes 2 tunni kaugusel.*
- 1.4. *Enne, kui ma aru sain, millise vastutuse (võtsin / olin võtnud), süsteem juba töötas ja seda ei saanud enam peatada.*
- 1.5. *Järgmisel hommikul olime kõik üsna väsinud, sest ega keegi magada saanud. Aga enne seda (andsime / olime andnud) viis kontserti järjest!*
- 3.1. *Jätsin kõik ehted, riided ja kingitused sinna ja lahkusin ainult sellega, mille (olen/olin) ise kaasa toonud. Mul oli veel £ 30 Inglise raha.*
- 3.2. *Üllatusest sattusin kimbatusse, unustasin, mida (olen/olin) tahtnud rääkida.*
- 3.4. *Ühel õhtul läksid sõbrad kõrtsi nabatantsijaid vaatama, aga kuna mina (olen/olin) kuidagi hiljaks jäänud, siis oli mul valida, kas minna taksoga neile järele või koju.*
- 3.8. *Nad heitsid vargsi pilke enda ümber, just sinna, kuhu ma seisatama (olen/olin) jäänud. Mul hakkas lõbus.*

- 3.7. *Hetk hiljem saabus teisest teeharust masin nr 8, mida me juba eelmistes kontrollpunktides jälitama (oleme/olime) hakanud.*
- 5.2.a. *Järgmine üllatus oli natuke pärast seda, kui ma eile õhtul magama olen läinud.*
- 5.2.b. *Olen just jõudnud uinuda, kui käis uksekell.*
- 5.4. *Juba kaks ööd oleme olnud Euroopa kõrgeimad inimesed, sest olime kõrgeima mäe sadulas ja meist kõrgemal polnud kedagi.*
- 5.7. *Niipea, kui ennast püsti olen ajanud, sööstis läbi kolju hirmus valu ja paiskas mu voodile tagasi.*

Lausetes 1.4 ja 1.5 on ajavorm valitud eestlastega sarnaselt ilma statistilise erinevusega (vastanduses lihtminevikuga). Mõlemas lauses viidatakse otsesõnu sellele, mida on tehtud enne teist tegevust (*enne kui ma aru sain, enne seda olime andnud*). See on ilmselt olnud tugevaks vihjeks, mis on aidanud ennemineviku valida. Huvitav, et lauses *Lind nägi täpselt pääsukese moodi välja ja laulis täiesti ilusasti, enne kui ma ta tuppa (viisin / olin viinud)* (vt alapeatükk 8.3.2) on samuti konnektiiv *enne kui*, ja vene keelejuhtidest on ennemineviku valinud kolm korda suurem hulk kui eesti keelejuhtidest (siiski on mõlema rühma enamik seda lauset lihtminevikuliseks pidanud).

Vastanduses täisminevikuga tehti eestlastega sarnane, kuid statistiliselt olulise erinevusega ajavormi valik 3.1, 3.2, 3.4 ja 3.7 lauses. Statistilise erinevuse põhjus on siin selles, et täis- ja ennemineviku vahel valides on eesti rühm väga üksmeelne olnud, kuid vene keelejuhtide valikud on hajuvad. Ülejäänud lausetes on vene keelejuhtide rühm pooleks jagunenud (lause 1.1, 1.3, 3.8, 5.2a, 5.2b, 5.4, 5.7). Siin tuleb silmas pidada, et lausetes 5.2a, 5.2b, 5.4 ja 5.7 tuli verbi ajavormi parandada, kui see korrektne ei tundunud. Vene keelejuhtidest suur hulk parandusi ei teinud.

Niisiis on vene ja eesti keelejuhtide rühmad teinud kõikides lausetes kokku rohkem sarnaseid kui erinevaid valikuid, kuid kuna vene keelejuhtide rühma sisene statistiline hajuvus on suur, valiti kolmekümne seitsmest lausest ainult seitsmes sama ajavorm statistiliselt olulise erinevusega.

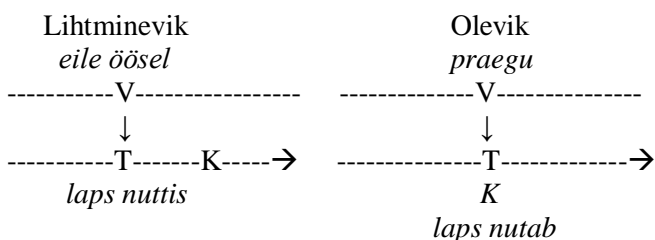
9. EESTI KEELE MINEVIKU LIITAJAD TEISE KEELENA KÕNELEJA VAATENURGAST

Siinses uurimuses on kasutatud mitmeid erinevaid materjali kogumise meetodeid ja saadud eri tüüpi analüüsimaterjale. Vene emakeelega eesti keelt teise keelena õppijad ilmselt ei suudaks eesti keele indikatiivi mineviku liitaegu ilma õpetamiseta moodustada ja kasutada, sest oma emakeelest nad selleks tuge ei saa (vt ptk 3.5). Suur tähtsus nende ajavormide omandamisel on sisendkeelel ja metalingvistilistel teadmistel nende ajavormide tähenduse ja kasutusvaldkondade kohta. Nagu teada, esineb mineviku liitaegu eestikeelses tekstis suhteliselt harva (vt ptk 3.4) ja sellepärast ei pruugi keeleõppija neid märgata. Metalingvistilised teadmised aitavad keerulisi tarindeid kergemini omandada (vt ptk 2.6). Niisiis on oluline täis- ja enneminevikku õppematerjalides esitleda ja keeletundides eraldi õpetada. Käesoleva peatüki eesmärk on anda ülevaade kogu materjalist selgunud seaduspärasustest, mis võiksid olla kasulikud eesti keele õpetamise seisukohast.

Ühe küsitluse põhjal selgus, et osa vene keelejuhtidest kujutab eesti keele mineviku ajavorme asetsevat ajajoonel üksteisest teatud kaugustel nagu ajaloosündmused (vt ptk 5). Samale järeldusele võib tulla ka osa keelenäidete analüüsimisel. Seega oleks kasulik eesti keele kui teise keele õpetuses minevikuvaegade seletamisel kasutada kahte ajajoont, millest ühel kujutatakse tegevuse toimumise aega (T) ja kõnelemishetke (K) ning teisel vaatlusaega (V). See vastaks H. Reichenbachi teorialle (vt täpsemalt ptk 3.1) ja nii on tehtud „Eesti keele grammatikas” (EKG I 1995: 75–79), inglise keele grammatika õpikutes (vt nt Murphy 1997, Parrott 2004) ja soome keele grammatikas „Iso suomen kielioppi” (Hakulinen jt 2004: 1452–1454).

Lihtminevik ja olevik

Lihtmineviku ja oleviku võrdlemisel, kui need on kujutatud kahe joone abil, saab selgeks, et oleviku puhul on nii kõnelemis- kui ka vaatlusaeg ja toimumisaeg paralleelsed, kuid lihtmineviku vaatlusaeg ja toimumisaeg on kõnelemishetkest varasemad.

Joonis 3. Lihtmineviku ja oleviku võrdlev graafiline kujutamine.

Täisminevik

Täismineviku toimumishetk on vaatlusajast ja kõnelemishetkest varasem. Kui lihtmineviku vaatlushetk on toimumishetkega samaaegne, siis täisminevikulise tegevuse toimumise aeg on viidatud ebamääraselt.

Sõber läheb, kui on asjad pakkinud / sest on asjad pakkinud.
läheb
-----V-----

-----T-----
on pakkinud

Joonis 4. Täismineviku graafiline kujutamine (1).

Me ei tea, mis suhtes on omavahel vaatlusaeg ja kõnelemishetk. Pakkimine on toimunud varem (sellele viitab *on asjad pakkinud*) ja sõber läheb kõnelemishetkel (*sest on asjad pakkinud*) või tulevikus (pärast seda, *kui on asjad pakkinud*). Kõnelemishetke suhtes ka pakkimine toimub tulevikus. Sel juhul tähendab *on pakkinud* lõpetatud tegevust, mitte minevikku.

Vaatlusaeg ja kõnelemishetk võivad olla paralleelsed, kui tegevus kestab olevikus edasi.

Laps on nüüdseks õppinud kaks tundi.
nüüdseks
-----V-----

-----T-----K-----→
on õppinud

Joonis 5. Täismineviku graafiline kujutamine (2).

Enneminevik

Ennemineviku vaatlusaeg on kõnelemishetkest varasem ja väljendab lihtminevikuga väljendatud tegevust või olekut. Enneminevikulise sündmuse toimumishetk on lihtminevikulisest vaatlusajast varasem.

Sõber läks, kui oli asjad pakkinud.
läks
-----V-----

-----T-----K-----→
oli pakkinud

Joonis 6. Ennemineviku graafiline kujutamine.

Lisaks sõnalistele seletustele võimaldavad skeemid näitlikult kujutada ajalisi suhteid eri sündmuste, sh tegevuse/oleku ja kõnehetke vahel. Kaks paralleeljoont aitavad visuaalselt selgitada füüsilise aja ja grammatiliste ajavormide vahelist erinevust.

Pedagoogilistel eesmärkidel tehtud korpuseuuringute põhjal on välja selgitatud, et õppija loob teksti lause-lausel, st ta teeb ajavormi kasutamise otsuse igas lauses eraldi ega võta arvesse eelnenud lausetega loodud ajalist tausta (Granger 1999: 200). Sama suundumust võib märgata ka siin esitatud materjalis. Peamine järeldus mittekorreksete lausete analüüsist on, et kõiki mineviku liitaja kasutamise vajadusele viitavaid vihjeid ei ole ära kasutatud.

Kuidas õppija peaks otsustama, kas kasutada lauses täisminevikku või mõnda muud ajavormi? Kõigepealt tekitab sellise küsimuse õppijakeele korpuses parandatud lausete analüüsimine. Vigade parandajad on lähtunud teatud vihjetest, mille järgi nad on teadnud, milline ajavorm lausesse sobib. Emakeeles nende vihjete peale teadlikult ei mõelda, kuid teise keele õppija jaoks on vaja sõnastada reeglid või arutluskäigud, millest oleks abi õppimisel ja teise keele kasutamisel. Nagu võib järeldada peatükkides 3.6 refereeritud (vt Bardovi-Harlig 2000, 2001, Klein 1986, 1994, Lim 2007, Macrory, Stone 2000, Mikk 2001, Mikk, Elts 1999) ja 4.2 esitatud siinse töö tulemuste põhjal, peaksid need reeglid olema lihtsalt sõnastatud ning varustatud paljude kasutusnäidetega. Teisisõnu, esile peaks olema toodud vihjed, mis suurendaksid metalingvistilist teadlikkust ja aitaksid sobivat ajavormi valida. Siinses peatükis loetlen, millised vihjed ilmsid õppijakorpusest kogutud materjali analüüsimisel. Näitelauseid on samuti võetud õppijakorpuse materjalidest.

Täismineviku kasutamine

Täisminevikku ei saa vaatamata nimetusele käsitleda ühemõtteliselt minevikuna, sest see ajavorm on olevikuga seotud, kuid väljendab ka lõpuni sooritatud tegevust (vt ptk 3.2 ja 3.4). Täismineviku õppimisel ja õpetamisel oleks otstarbekas harjutada õppijaid märkama ja kasutama pikka perioodi, korduvust, praegust aega või tulevikku märkivaid määrusi, liitlause osalause ajavorme ning seda, et kui lauses on sõna „elu”, tuleb sellega seonduvast verbist tõenäoliselt täisminevik moodustada. Eraldi tähelepanu väärib ka minevikulise liitaja eitustarind selle komplitseerituse tõttu.

Täismineviku ja lihtmineviku vahel valimisel tuleb esiteks arvesse võtta seda, kas on märgitud tegevuse toimumise täpne aeg või mitte, kas tegevus on ühe- või mitmekordne ning kas see jätkub olevikus, kas tegemist on kirjelduse või jutustusega. Kirjelduse puhul sobib täisminevik (Metslang jt 2003, Swart 2007). Lausest võib leida abistavaid vihjeid, mis viitavad täismineviku kasutamise vajadusele.

1. Lauses kirjeldatakse elulugu või elu jooksul toimunud sündmusi:
  - (43) *Mina olen sündinud Tartus kaheksateist aastat tagasi.*
  - (44) *Eesti keelt olen õppinud kolmteist aastat.*
  - (45) *Olen üles kasvanud maal.*

2. Lauses on pikale perioodile või tegevuse jätkuvusele viitavaid määrusi:
 (46) *Me oleme samas kohas töötanud neli kuud.*
3. Liitlause teises/teistes osalause(te)s on tegusõna(d) olevikus:
 (47) *Kui ma jalutan Raekoja platsil, siis on niisugune tunne, et olen sattunud jõululinnakesse.*
 Eitavatest lausetest võib leida samasuguseid abistavaid vihjeid:
 (48) *Minu arust on (olevikuline tegusõna) Eestis hästitoimiv haldussüsteem, liigset bürokraatiat pole ma siamaani (pikale perioodile ja jätkuvusele viitav määrsõna) kohanud.*

Küsilause ajavorm sõltub sellest, kui üldine on küsimus ning milliste lausetega koos see tekstis esineb. Näiteks lauses 49 aega ei täpsustata, küsimus käib üldiselt mineviku kohta, seega tuleb kasutada täisminevikku. Lause 50 on lihtminevikuline, sest märgitud on kindel aeg. Lause 51 on lihtminevikuline, sest räägitakse konkreetsest sündmusest ja kuigi aega lauses ei märgita, viitab sõna „see”, et kõnelejad teavad, mis sündmusest on juttu, seega on teada ka selle toimumise aeg.

- (49) *Kas olete näinud seda telesaadet?*
 (50) *Kas nägite eile õhtul seda telesaadet?*
 (51) *Kas nägite, kuidas see õnnetus juhtus?*

Liitlausetes esinevate küsimuste ajavorm sõltub teiste osalause ajavormist.

- (52) *Mõtlen kaks kuud enne ülikooli lõpetamist, milliste teadmistega olen ma siia jõudnud?*
 (53) *Kas reaalelus on naine saavutanud sellise vabaduse, mis lubab tal teha oma valikuid?*

Esimeses näites on küsimusele eelnev osalause ja kolmandas näites liitlause teine osalause olevikus, mis muudab lause täisminevikuliseks.

Täisminevik ja määruised

Täisminevikulistest lausetes esinevate määruste nimekirja (vt ptk 3.2.1) peaks õppekirjanduses pikendada. Paralleelcorpuse täisminevikulistest lausetes esinevad määrusid saab liigitada järgmiselt:

- 1) pikka perioodi või üldist aega tähistavad *alati, juba, aastate jooksul, aja(loo) jooksul, kõikidel aegadel, (ni)kaua, läbi aegade, kogu aeg*, nt lause:
 (54) *Inimene on alati tahtnud targaks saada;*
- 2) perioodi mingist mineviku hetkest praeguseni tähistavad *siiani, iidsetest aegadest saadik, ammusest ajast, tänapäevani*, nt lause:

(55) *Siiani olen ma Tartus käinud ainult kaks korda;*

3) korduvust tähistavad *mitu korda, palju kordi, tihti*, nt lause:

(56) *Mina olen palju kordi mõelnud selle peale, otsusele aga ikka ei ole jõudnud;*

4) praegust aega või tulevikku tähistavad *praegu, nüüd, tänapäeval, hiljem, tulevikus*, nt lause:

(57) *Praegu on fanaatilisus levinud eriti islamimaailmas.*

Tihti kasutatav määrus on *kunagi*, tavaliselt küll eitavates lausetes. Eitavates lausetes viitab see sõna üsna tõenäoliselt täismineviku kasutamise vajadusele, nt lause:

(58) *Õnnelikud inimesed ei ole kunagi näinud ega tundnud sõda.*

Ennemineviku kasutamine

Ennemineviku käsitlemine (ka gümnaasiumile mõeldud) õppekirjanduses ning eesti keele kui teise keele õpetajate koolituses väärib rohkem tähelepanu. Eelkõige tuleb muuta arvamust enneminevikust kui millalgi väga ammu asetleidnud sündmuse kirjeldamise ajast.

Enneminevikulistest lausetes on tavaliselt kõik osalused minevikulised, st kui lauses on enneminevik, siis võib teises osaluses olla liht- või enneminevik, nt lause:

(59) *Kui ma olin raha saanud, siis võisin endale osta kõike, mida soovisin või millest unistasin.*

Enneminevikuga rõhutatakse, et sündmused toimusid eri aegadel minevikus. Näiteks järgmistest lausetest saame teada, et midagi on toimunud enne nimetatud sündmusi.

(60) *Vika oli pärast veel mitu korda käinud kohtumas uurimise all oleva Alekseiga.*

(61) *Nad ju ei teadnud, et ma olin töötanud politseinikuna.*

(62) *Naine oli juba abiellunud, tal olid lapsed ja pere.*

Nendes lausetes jutustatakse millestki, mis toimus minevikus. Enneminevikuga rõhutatakse, et midagi on kõnesolevaks minevikuhetkeks lõppenud. Näiteks 60. lause võimalik taust oleks, et pärast seda, kui Vika oli Alekseiga mitu korda kohtunud, avaldas ta artikli vangide olukorra kohta. Lauses 61 käitusid uued tuttavad vabalt ja rääkisid välja kriminaalseid saladusi, sest ei teadnud, et kõneleja oli politseinikuna töötanud. Lauses 62 oli naine abiellunud mitu aastat tagasi enne uut kohtumist kunagise armsamaga.

Enneminevik ja määrused

Peamiselt esinevad enneminevikulistest lausetes samasugused määrused nagu täisminevikulistest lausetes, nt lause:

- (63) *Puhkus möödus huvitavalt: umbes kahe päeva jooksul olime juba saarele ringi peale sõitnud.*

Kindlat ajahetke märkivaid määrusi võib samuti esineda, kuid tingimuseks on kindlasti see, et see hetk esitatakse seoses mingi teise ajaga minevikus, nt lause:

- (64) *Mu kass läks hulkuma. Viimati olin teda näinud täna hommikul.*

Siin rõhutatakse, et enne seda, kui kass hulkuma läks, oli teda hommikul nähtud. Enneminevik esineb tõenäoliselt lausetes, kus osalauseid seovad konnektiivid *enne kui, pärast ... kui*. Kui laused esitatakse sündmuste järjekorras, siis kasutatakse lihtminevikku, nt lause:

- (65) *Nägin oma kassi viimati täna hommikul. Pärast seda läks ta hulkuma.*

Samuti kasutatakse lihtminevikku siis, kui sündmuste järjekord ei ole teada ega ole infot, mis toimus enne või pärast nimetatud tegevust, nt lause:

- (66) *Täna hommikul nägin ema.*

Keerulised juhtumid

Alati ei ole võimalik väga täpselt määrata, mis ajavormi lauses kasutada. See sõltub keelekasutaja kavatsusest, sellest, mida ta rõhutada tahab, ning tema taustateadmistest. Need teadmised sõltuvad omakorda suhtlusolukorrast, sellest, millest on varem juttu olnud. Ülesannetes, kus on vaja korrektne ajavorm määrata või valida, sõltub ajavorm vaatluse all olevat lauset ümbritsevast tekstist. Siiani olen kirjeldatud juhtumeid, kus täisminevik esineb liitlausetes koos olevikuga ning enneminevik koos lihtminevikuga. Keeleõppijale on oluline teada, et võimalikud on ka sellised laused, kus need põhimõtted ei kehti (vt Engel, Ritz 2000, Levey 2006, Osselton 1982). Võimalikud on laused, milles mõlemad osalauseid on (67) täis- või (68) enneminevikus:

- (67) *Olen Tartust ja Tartu ülikoolist palju kuulnud ja alati on need olnud head sõnad.*
(68) *Olin Tartust ja Tartu ülikoolist palju kuulnud ja alati olid need olnud head sõnad.*

Kuigi tundub, et vormivalikuid tuleb peamiselt teha põimlausetes, kehtib ka rindlausete moodustamisel enamasti põhimõtte, et samast teemast rääkides kasutatakse koos täisminevikuga olevikku või täisminevikku ja koos enneminevikuga liht- või enneminevikku. Näiteks oleksid ebaloomulikud laused 69 ja 70.

- (69) *Igatahes vägivald koolides oli alati (p.o on alati olnud) ja on praegugi.*
- (70) *Ma ise olin need raamatud läbi lugenud (p.o olen lugenud) ja loodan, et minu lapsed loevad neid tulevikus.*

Täisminevik jutustavates lausetes

Täisminevik võib teatud tingimustel olla samas lauses koos lihtminevikuliste tegusõnavormidega (vt Erelt 2013, Yli-Vakkuri 1994), nagu lausetes 71 ja 72.

- (71) *Ma olen näinud ühte filmi, kus üks terve mees tegi eksperimendi: ta sõi ja jõi ainult McDonald'si toitu.*

Kirjeldatakse filmi nägemise kogemust (täisminevik) ja jutustatakse, mis filmis toimus (lihtminevik).

- (72) *Lepinguga kaasnes salajane protokoll, mis on mõjutanud kogu Euroopa ajalugu.*

Lauses 72 jutustatakse konkreetsest minevikusündmusest (lihtminevik) ja kirjeldatakse selle mõju tänapäevale (täisminevik).

Jutustavas lihtminevikulises tekstis on täismineviku roll anda taustakirjeldusi ja/või esitada selgitusi (vt Smith 2007). Näiteks lause 73 algab jutustusega (*nägin*), siis antakse kirjeldus nähtud pildist (*koer on ära jooksnud*) ja lause jätkub jutustusega (*ruttasin talle järele*). Lauses 74 on jutustus lihtminevikus, sest lastekodu külastati minevikus, kuid nähtud pilti kirjeldatakse täisminevikus, sest selline olukord ei ole lõppenud.

- (73) *Pärast seda nägin, et minu koer on ära jooksnud ja ruttasin talle järele.*
- (74) *Oli päris raske näha elu lastekodus ja kurb ette kujutada, et need lapsed on üksi jäänud – nendel pole kodu, peret ja üldse seda inimest, kes neid ootaks või nendest hooliks.*

Kaudne kõne liitlausetes

Kaudset kõnet sisaldavad laused võivad alluda tavalistele ajavormide koos esinemise reeglitele, nt lause 75 väljendab, et rikkumine toimus enne, kui vanaema sellest rääkis. Kuid kui viidata täpselt vanaema sõnadele, nagu lauses 76, siis võib refereerivas osalauses ka täisminevikku kasutada, nagu lauses 77, sest refereerivas tekstis aegade ühildumist tingimata ei ole (Erelt 2013: 91).

- (75) *Vanaema väitis, et vanemad olid lapselapse ära rikkunud.*
- (76) *Vanaema ütles: „Vanemad on lapselapse ära rikkunud”.*
- (77) *Vanaema väitis, et vanemad on lapselapse ära rikkunud.*

Niisiis võib kaudse kõne puhul samas lauses koos olla liht- ja täisminevik, nt lause:

(78) *Ma rääkisin, et Hiiumaal on säilinud vanad kombed.*

Samuti võivad samas lauses esineda olevik ja enneminevik, nt lause:

(79) *Ma räägin, et Hiiumaal olid säilinud vanad kombed.*

Niisiis peaks ajavormide, eriti mineviku liitaegade õpetamisel erilist tähelepanu pöörama: 1) vaatlusajale, et õppija mõistaks selgelt täismineviku seotust oleviku ning ennemineviku seotust minevikuga; 2) kõigile võimalikele vihjetele, mida eelnev tekst, lause, määrused või sidendid pakuvad.

10. KOKKUVÕTE

Siinse töö fookuses olid eesti keele mineviku ajavormid vene keelejuhtide kasutuses. Töö eesmärk oli uurida täismineviku ja ennemineviku omandamist eesti keeles kui teises keeles. Õppijakeele analüüsi (vt ptk 1.2.1) abil uurisin, milliseid eripärasid eesti keele mineviku, eriti mineviku liitaegade kasutamisel esineb vene emakeelega keelejuhtide suulistes ja kirjalikes tekstides. Keelejuhtideks olid Tartu ja Tallinna ülikooli eestikeelsetel õppekavadel õppivad vene emakeelega üliõpilased. Kuna kogusin materjali mitme aasta vältel (2006–2010), siis selle aja jooksul keelejuhid vaheldusid. Uurimuse kõikides osades on keelejuhid anonüümseteks jäänud, st kogutud materjali ei ole seostatud konkreetsete inimestega ehk uuritud on keelematerjali, mitte keelejuhte.

Materjali kogumisel oli eesmärgiks saada võimalikult palju mitmekesiseid näiteid. Selleks kasutasin mitmeid meetodeid: vaatlust ja päevikumeetodit, intervjuud ja küsitlust, korpuse materjali analüüsi ja kuuest ülesandest koosnevat katsed. Neid meetodeid kombineerisin uurimuse käigus. Vaatluse ja päeviku abil kogutud materjali hulk osutus suhteliselt kitsaks, sellepärast täiendasin seda õppijakeele korpuse materjaliga. Kuna oletasin, et õppija moodustatud lausetes võib kasutada vältimisstrateegiat, siis kogusin osa materjalist ülesannete abil, milles laused olid ette antud. Nii esindab piloot- ja korpuseuurimuse materjal vaba keelekasutust, kuid ülesannete vastused on saadud kontrollitud tingimustes. Kõik keelenäited on kogutud õppetööga seotud olukordades ja õppeotstarbel kirjutatud tekstidest.

Materjali analüüsimiseks on kasutatud nii kvalitatiivseid kui ka kvantitatiivseid meetodeid:

- 1) pilootuuringu materjali kvalitatiivne analüüs osutab aspektidele, milles keelejuhtidel oli raskusi: täismineviku asemel kasutatakse lihtminevikku, eriti eitavates ja *kas*-küsilausetes; ennemineviku kasutuses esineb nii ala- kui ülekasutust;
- 2) õppijakeele korpuse materjalide kvalitatiivne analüüs kinnitas pilootuuringu tulemusi ning andis vastuse küsimusele, milliste määruste ja muude ajale viitavate sõnadega koos mineviku liitaegu kasutatakse;
- 3) kvantitatiivse statistilise analüüsi abil on võrreldud vene ja eesti keelejuhtide seas korraldatud minevikuaegade valiku ja hindamise katse tulemusi.

Uurimuse eri osade tulemused on sõltuvad andmete kogumise meetodist. Näiteks ilmnes pilootuuringust ja õppijakeele korpuse materjali analüüsist, et

- 1) lihtminevikku eelistatakse mineviku liitaegadele, eriti täisminevikule;
- 2) umbisikulise tegumoe täismineviku kasutuses eksimusi peaaegu ei esine;
- 3) umbisikulise tegumoe enneminevikku kasutatakse teiste mineviku ajavormide asemel. Katse põhjal täpselt samasugused tulemused nii selgelt välja ei tulnud. Üks põhjustest võib olla selles, et ette antud vastusevariantide seast on lihtsam sobivat ajavormi valida, kui spontaanses keelekasutuses otsustada, milline ajavorm lausesse sobib.

Katse koosnes kuuest ülesandest, milles neljas tuli valida kahe ajavormi vahel, ühes tuli vajadusel parandada verbi ajavormi ja ühes hinnata ajavormi sobivust

lausesse ning oma hinnangut põhjendada. Objektiivsuse huvides kasutasin võrdlusrühma: samad ülesanded täitsid ka 100 eesti emakeelega üliõpilast. Nii näitavad ülesannete vastuste statistilise analüüsi tulemused, kas kahe keelejuhtide rühma ajavormide valikus on statistiliselt olulisi erinevusi või ei ole.

Lihtminevikulistest lausetes tegid vene keelejuhid eestlastega sarnase valiku ainult ühes lauses kaheksast, milles lihtminevik oli vastandatud enneminevikuga. Kui võtta arvesse, et piloot- ja korpusuurimuse tulemustest ilmnes, et suur osa vene keelejuhtidest kasutab lihtminevikku ka täismineviku asemel, siis oletasin et lihtminevikku valitakse ilma statistilise erinevusega palju sagedamini. Näiteks nii isikulise kui ka umbisikulise tegumoe kahes lauses on vene keelejuhtide enamik samuti valinud eestlastega sarnaselt lihtmineviku, kuid kuna valida võis kolme ajavormi vahel, siis osa rühmast oli valinud ka täis- ja/või enneminevikku, siis hajuvus oli nii suur, et statistiliselt moodustas see olulise erinevuse.

Täismineviku ajavormi valisid vene keelejuhid eestlastega sarnaselt neljas lauses kaheteistkümnest, neist kolm vastanduses lihtminevikuga ja üks vastanduses enneminevikuga. Siinjuures on huvitav, et analüüsitud materjali ühes lauses (vt lause 4.6), mida eestlased pidasid täisminevikuliseks, valisid vene keelejuhid ennemineviku. Selles lauses on esimene osalause lihtminevikus (*nimetas*) ja teises osalause viidatakse tegevusele enne seda, ehk ennemineviku kasutust kirjeldava reegli järgi peaks lause enneminevikuline olema.

Ennemineviku valikul ei olnud rühmade vahel statistilist erinevust kahes lauses kolmeteistkümnest. Mõlemas oli vaja valida liht- ja ennemineviku vahel. Eriti keeruline on vene keelejuhtidel valida täis- ja ennemineviku vahel, samas kui eestlastele selline valik mingeid kõhklusid ei tekita: emma-kumma ajavormi on valinud ligi 90% eestlaste rühmast.

Statistiline erinevus tuleneb kahe võrreldava keelejuhtide rühma sisesest hajuvusest ehk erinevus näitab seda, et kus eestlased olid rühma sees teinud üksmeelse otsuse ühe või teise ajavormi suhtes, vene keelejuhtide rühmas samasugust üksmeelt ei olnud. Ilmselt viitab see erinevusele keeleoskuses.

Keeleoskuse tasemekirjelduse (vt ptk 4.1) järgi kuulub eesti keele ajasüsteemi kasutusoskus alles C-tasemele. Keelejuhtide keeleoskuse taset uurimuse ühelgi etapil ei küsitud. Keelejuhtideks olid üliõpilased, kelle keeleoskus võimaldas õppida eestikeelsel õppekaval. Niisiis ei ole teada, kui paljud olid sooritanud C- või kõrgtaseme eksami. Võimalik, et osa vene keelejuhtidest veel C-keeleoskuse taset saavutanud ei olnud. Samuti on võimalik, et teise keele puhul ei kasutata ajavormi valikul samasuguseid vihjeid kui esimese keele puhul, mis samuti raskendab ajavormi valikut.

Samuti ei ole täpselt teada, milliste õppematerjalide järgi keelejuhid õppisid. Nende koolis õppimise ajal kasutusel olnud õpikute ja grammatikate analüüs on esitatud peatükis 4.2. Selle analüüsi põhjal võib väita, et meetodiliselt läbimõeldult, see tähendab sellise mudeli järgi, mille puhul algul esitatakse seletus ja tuuakse näide ning seejärel antakse õpitut kinnistavad ülesanded, on mineviku liitaegu käsitletud alates 2002. aastast, mil ilmus esimest korda õpik „Avatud ukseid” (Kitsnik, Kingisepp 2002). Enne seda on õpikutes küll esitatud

reegleid, ajavormide erinevusi seletatud, kuid pigem teoreetilisel tasemel või siis nii, et seletustele järgnevad ülesanded on pühendatud vormimoodustusele, mitte kasutusoskust kinnistavale harjutamisele.

Võttes arvesse üliõpilaste küsitluse (vt ptk 5), korpuse materjali analüüsi (vt ptk 7.2) ja katse kuuenda ülesande vastuste (vt ptk 8.5) tulemused, saab teha järeldusi keelejuhtide teadmiste kohta ajavormide kasutamisel ja selgitada välja võimalikud ekslikud või puudulikud arusaamad minevikuvormide tähendusest ja kasutusvaldkondadest. Selleks et mingi ajavorm esile tõuseks, tuleb seda teistega võrrelda. Kui lauses peab olema olevik või lihtminevik, siis vene keelejuhid oskavad neid kasutada. Siinkohal ei ole põhjust nendele ajavormidele enam eraldi tähelepanu pöörata, kuid viitan neile seoses mineviku liitaegadega.

Täismineviku seotust olevikuga suur osa vene keelejuhtidest ei mõista. Täisminevik seostub neile faktide konstateerimise, tegevuse korduvuse ja lõpetatusega. Samuti on täisminevik kindlamini valitud lausetes, kus viidatakse tegevuse toimumise pikemale perioodile.

Täisminevikku mõistetakse enam lõpetatud tegevuse väljendajana kui lihtminevikku. Vene keelejuhtide arvates väljendab täisminevik pigem seda, et tegevus on lõpuni tehtud, näiteks *töö on tehtud* tähendab, et töö on lõpuni tehtud. Lihtminevik aga tähendab seda, et tegevust enam ei tehta, näiteks *tööd tehti* tähendab, et tööd tehti minevikus, aga enam ei tehta. Muidugi on keelejuhte, kes mõistavad lõpetatust lõplikuna ja nende jaoks on just täisminevik tegevus, mida enam ei tehta.

Mineviku liitaegade vahel valides võib täismineviku eelistus olla seotud selle ajavormi sagedasema esinemisega eesti keeles. Keelejuhid on sellega tihemini kokku puutunud, sest täisminevikku käsitletakse õppekirjanduses rohkem ja põhjalikumalt ning võimalik, et seda on rohkem harjutatud, ning ka vene emakeelega eesti keele õpetajad valdavad seda (mida ei saa öelda ennemineviku kohta). Täisminevik sisaldub rohkem väljendites, mida sageli kasutatakse.

Enneminevikku mõistetakse ennekõike kui väga ammu toimunud sündmuse väljendajat. Uuritud keelejuhtidest umbes kolmandik mõistis ennemineviku funktsiooni väljendada minevikulist tegevust, mis on toimunud enne teist tegevust, mis oli samuti minevikus.

Katse tulemuste põhjal võib väita, et selles olnud erinevaid ülesandeid teinud keelejuhid valdavad teatud määral kõiki ajavorme. Täis- ja/või ennemineviku vahel valides jaguneb vene keelejuhtide rühm kaheks ja juhul, kui üheks valikuks on ka lihtminevik, siis kolmeks. Samas on lauseid, milles valitakse verbi ajavorm väga üksmeelselt.

Vastused olenevad ülesande tüübist, näiteks on lihtsam valida kahe ajavormi vahel, kui parandada verbi ajavormi. Võimalik, et mõnes lauses põhjustab vastuste hajuvust lause struktuuri keerukus. Verbi ajavormi valik võib oleneda ka verbi asukohast lauses, näiteks tundub, et lause või osalause alguses asuva verbi ajavormi on lihtsam valida, kui lause või osalause lõpus olevat ajavormi. Siiski on selle oletuse kinnitamiseks või ümber lükkamiseks siinses töös analüüsitud lausete arv liiga väike. Mineviku liht- ja liitajavormide vahel valimisel võib olla lihtmineviku eelistamise põhjuseks vene emakeele mõju. Kuigi

emakeele mõju kohta teisele keelele on avaldatud erinevaid seisukohti (vt ptk 2.4), võib siinse uurimuse põhjal väita, et keelejuhtide emakeel avaldab ilmselt mõju eesti keele ajavormide kasutamisele.

Vene keelejuhid valivad lausesse ajavormi selle järgi, kuidas nad lause sisu mõistavad ehk kui tugeva konteksti loovad osalused liitlauses või lihtlauseid lõigus. Tarindi tuttavlikkus on üks valikupõhjusest. Ajavormid ja ühendid, milles need esinevad, jäävad õppijatele meelde, kui neid kuulatakse või loetakse keeles sagedase esinemise tõttu. Umbisikuliste lausete ajavormi valikul kasutatakse vene keele abi: lausesse valitakse tavaliselt see liitajavorm, mille kasutus on vene keeles sarnane. Kui eestikeelse verbi ajavormi saab tõlkida otse vene keelde, ilma et lause mõte õppija arvates moonduks, siis eelistatakse seda vormi.

Need leiud kinnitavad kaose ja kompleksuse ning dünaamilise keele arengu teooriate nende seisukohtade paikapidavust, mis puudutavad keeles sageli esinevaid tarindeid, sisendkeelt ja õppijast lähtuvaid asjaolusid, nagu akadeemilised võimed, keelendi märkamisvõime ja esimene keel (vt ptk 2.1 ja 2.5). Kuna lihtminevik esineb keeles sagedamini ning sellele pööratakse õppekirjanduses rohkem tähelepanu kui liitmineviku ajavormidele, siis puututakse sellega sagedamini kokku, seda on lihtsam märgata ja meelde jätta, ning seega on võimalik, et lihtmineviku kasutust liitmineviku asemel võib just nende asjaoludega seletada. Lisaks tuleb arvestada õppija emakeele mõju. Siinse töö tulemuste põhjal väljendub vene keele mõju nii kahes keeles sarnaste vormide korrektses kasutuses kui ka erinevustest tulenevas liitmineviku ajavormide mittekorrektses kasutuses.

Tulemuste põhjal saab teha järeldusi selle kohta, millele võiks mineviku liitaegade õpetamisel tähelepanu pöörata. Kõigepealt peaks suhtuma ettevaatusega nende ajavormide õpetamisele vene keeles. Kuigi paljud täisminevikus olevad tegusõnad väljendavad lõpetatust ehk sisaldavad perfektiiivset aspekti, ei vasta täisminevik vene keele perfektiiivsele aspektile. Samuti ei tähenda enneminevik ammu möödunud aega, nagu selle venekeelse nimetuse *давнопрошедшее время* järgi arvata võiks. Niisiis ei tohiks rõhutada venekeelset terminoloogiat ajavormide tähenduste selgitamisel, vaid peaks tooma eestikeelseid kasutusnäiteid.

Teiseks võiks ajavorme graafiliselt kujutada kahe, mitte ühe joone abil, et muuta keelejuhtide arusaamist sellest, et ajavormid asuvad ajajoonel linearselt, ning et rõhutada vaatlusaja tähtsust (vt ptk 3.1). Samuti on oluline õpetada kasutama vihjeid, mis aitavad lausesse mineviku liitaega valida. Osutada saab teksti liigile, st kas tegemist on kirjelduse või jutustusega; liitlause teiste osalause ajavormidele; määrustele ja muudele aega märkivatele sõnadele (vt ptk 3.2–3.4).

Kõiki tulemusi kokku võttes võib järeldada, et eestikeelsetel õppekavadel õppivad vene üliõpilased kasutavad mingil määral kõiki kolme mineviku ajavormi. Osaliselt on see kasutus ebakindel või mittekorrektne, kuid korrektsete ajavormide hulk on suurem kui mittekorrektsetel, mis viitab sellele, et eesti

keele keerulist ajasüsteemi on võimalik õppida kasutama kas siis keelekasutust reguleerivate reeglite või emakeelekõnelejate päraselt.

Siinsele uurimusele annaks tulevikus väärtuslikku võrdlusmaterjali venekeelsete õppijate soome keele kui sugulaskeele ajavormide kasutuse uurimine. Soome keele kasutuse põhjal saaks täiendavalt uurida vene emakeele mõju perfekti ja pluskvamperfekti kasutusele. Samuti oleks huvipakkuv, kas ja kuidas erineb soome keele ajavormide käsitlus õppematerjalides ning kas nende esitusviis võib mõjutada omandamist.

KIRJANDUS

- Ahvenainen, Ossi; Holopainen, Esko 2005. Lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet. Teoreettilista taustaa ja opetuksen perusteita. Jyväskylä: Special Data Oy.
- Alford, John Alexander 1972. Wordsworth's use of the present perfect. – *Modern Language Quarterly* 33 (2), 119–130.
- Almeida, Michael J. 1995. Time in narratives. – Duchan, J. F., Bruder, G. A.; Hewitt, L. E. (Eds.), *Deixis in narrative: A Cognitive Science Perspective*. LEA, Hillsdale, New Jersey, 160–189. <http://www.folklore.ee/seminar/almeida.html> (vaadatud 18.07.2013).
- Argus, Reili 2004. Verbi esimestest eelkäijatest esimeste miniparadigmadeni: eesti ja soome keele andmetel. – Sepper, M.-M., Lepasaar, J. (Toim.). *Toimiv keel. II: töid rakenduslingvistika alalt: [2. rakenduslingvistika konverentsi ettekanded: 24.–25. aprill 2003, Tallinn]*. Tallinn: Tallinna Ülikool, 37–52.
- Argus, Reili 2007a. Eesti keele verbi ajamorfoloogia ja aspektilisuse omandamisest. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 52, 7–32.
- Argus, Reili 2007b. Kolmikute keeleline areng ja individuaalsed erinevused muutemorfoloogia omandamisel. – *Keel ja Kirjandus* 3, 189–202.
- Argus, Reili; Parm, Sirlu 2010. Eesti keele ajakategooria omandamisest – ajavormid ja ajasõnad. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat VI*, 25–41.
- Baker, Colin 2011. *Foundations of bilingual education and bilingualism*. 5th edition. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bardovi-Harlig, Kathleen 2000. Tense and aspect in second language acquisition: form, meaning and use. Blackwell Publishers.
- Bardovi-Harlig, Kathleen 2001. Another piece of the puzzle: The emergence of the present perfect. – *Language Learning. Supplement 1*, 51, 215–264.
- Bayley, Robert 2005. Second language acquisition and sociolinguistic variation. – *Intercultural communication studies XIV* (2), 1–14.
- Bernardini, Silvia 2004. Corpora in the classroom: An overview and some reflections on future developments. – John Sinclair (Ed.) *How to use corpora in language teaching*. Amsterdam: Benjamins, 15–36.
- Bialystok, Ellen 2001. Metalinguistic aspects of bilingual processing. – *Annual Review of Applied Linguistics* 21, 169–181.
- Birdsong, David 1989. *Metalinguistic performance and interlinguistic competence*. Berlin: Springer.
- Birdsong, David; Molis, Michelle 2001. On the evidence of maturational constraints in second language acquisition. – *Journal of Memory and Language* 44, 235–249.
- Carroll, John; Sapon, Stanley 2002. *Modern language aptitude test: Manual 2002 Edition*. Bethesda, MD: Second Language Testing Inc.
- Cenoz, Jasone; Hufeisen, Britta; Jessne, Ulrike (Eds.) 2001. *Cross-linguistic influence in third language acquisition: Psycholinguistic perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Cobb, Tom 2003. Analyzing late interlanguage with learner corpora: Québec replications of three European studies, *The Canadian Modern Language Review / La Revue canadienne des langues vivantes* 59 (3), 393–423.
- Chomsky, Noam 1959. A review of B. F. Skinner's verbal behavior. – *Language* 35 (1), 26–58.
- Chomsky, Noam 1965. *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge: The MIT Press.

- Chomsky, Noam 1980. Rules and representations. Oxford: Basil Blackwell Publisher Ltd.
- Chomsky, Noam; Lasnik, Howard 1993. Principles and parameters theory. – Syntax: An international handbook of contemporary research. Berlin: de Gruyter.
- Chomsky, Noam 1995. The minimalist program. Cambridge: MIT Press.
- Cohen, Andrew 1998. Strategies in learning and using a second language. London and New York: Longman.
- Comrie, Bernard 1993 [1985]. Tense. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cook, Vivian 1991. The poverty of the stimulus argument and multi-competence. – *Second Language Research* 7 (2), 103–117.
- Cook, Vivian 2001. Second language learning and language teaching. London: Arnold.
- Cook, Vivian 2007a. The nature of the L2 user. – *EUROSOLA Yearbook* 7, 205–220.
- Cook, Vivian 2007b. Multi-competence: black hole or worm hole for second language acquisition research. – Han, Z. (Ed.). *Understanding second language process*. Clevedon: Multilingual Matters, 16–26.
- Corder, Stephen Pit 1967. The significance of learners' errors. – *International Review of Applied Linguistics* 5, 160–170.
- Corder, Stephen Pit 1981. Error analysis and interlanguage. Oxford: Oxford University Press.
- Dahl, Östen 1985. Tense and aspect systems. Blackwell. Oxford.
- Dahl, Östen; Hedin, Eva 2000. Current relevance and event reference. – Dahl, Östen (Ed). *Tense and aspect in the languages of Europe*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 385–402.
- DeBot, Kees; Lowie, Wander; Verspoor, Marjolijn 2007. A dynamic systems theory approach to second language acquisition. – *Bilingualism: Language and Cognition* 10, 7–21.
- DeBot, Kees; Hulsen, Madlen 2002. Language attrition: tests, self-assessments and perceptions. – Cook, Vivian (Ed.). *Portraits of L2 user*. Clevedon: Multilingual Matters, 253–274.
- DeBot, Kees; Larsen-Freeman, Diane 2011. Researching second language development from dynamic systems theory perspective. – Marjolyn Verspoor, Kees De Bot, Wande, Lowie (Eds.). *A Dynamic Approach to Second Language Development: Methods and Techniques*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 5–24.
- DeKeyser, Robert 2003. Implicit and explicit learning. – Doughty, Catherine; Long, Michael (Eds.). *The handbook of second language acquisition*. Malden, MA: Blackwell, 310–348.
- Dulay, Heidi; Burt, Marina 1974a. Natural sequences in child second language acquisition. – *Language Learning* 24, 37–53.
- Dulay, Heidi; Burt Marina 1974b. A new perspective on the creative construction process in child second language acquisition. – *Language Learning* 24, 253–278.
- Dulay, Heidi; Burt, Marina; Krashen, Stephen 1982. *Language two*. New York: Oxford University Press.
- EKG I = Erelt, Mati; Kasik, Reet; Metslang, Helle; Rajandi, Henno; Ross, Kristiina; Saari, Henn; Tael, Kaja; Vare, Silvi 1995. *Eesti keele grammatika. I. Morfoloogia, Sõnamoodustus*. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut. Tallinn.
- EKG II = Erelt, Mati; Kasik, Reet; Metslang, Helle; Rajandi, Henno; Ross, Kristiina; Saari, Henn; Tael, Kaja; Vare, Silvi 1993. *Eesti keele grammatika. II. Süntaks*. Lisa: Kiri. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut. Tallinn.

- EKKR = Erelt, Mati; Erelt, Tiiu; Ross, Kristiina 2007. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ellis, Nick C. 2003. Constructions, chunking, and connectionism: The emergence of second language structure. – Doughty, Catherine; Long, Michael (Eds.). *The handbook of second language acquisition*. Oxford: Blackwell, 33–68.
- Ellis, Nick C.; Larsen-Freeman, Diane 2006. Language emergence: implications for applied linguistics – *Applied Linguistics* 27 (4), 558–589.
- Ellis, Nick C.; Larsen-Freeman, Diane 2009. Constructing a second language: Analyses and computational simulations of the emergence of linguistic constructions from usage. – *Language Learning* 59 (1), 90–125.
- Ellis, Nick C.; O'Donnel, Matthew B.; Römer, Ute 2013. Usage-based language: Investigating the latent structure that underpin acquisition. – *Language Learning* 63 (1), 25–51.
- Ellis, Rod 1985. *Understanding second language acquisition*. Oxford University Press.
- Ellis, Rod 1995. *The study of second language acquisition*. Oxford University Press.
- Ellis, Rod 2004. The definition and measurement of L2 explicit knowledge. – *Language Learning* 54 (2), 227–275.
- Ellis, Rod; Barkhuizen, Gary 2005. *Analysing learner language*. Oxford: Oxford University Press.
- Ellis, Rod 2008. Investigating grammatical difficulty in second language learning: Implications for second language acquisition research and language testing. – *International Journal of Applied Linguistics* 18 (1), 4–22.
- Engel, Dulcie; Ritz, Marie-Eve 2000. The use of the present perfect in Australian English. – *Australian Journal of Linguistics* 20 (2), 119–140.
- Erelt, Mati 2006. *Lause õigekeelsus*. Tartu.
- Erelt, Mati 2013. *Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Õeldis*. Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid 4. Tartu: Bookmill.
- Eslon, Pille; Metslang, Helena 2007. Õppijakeel ja eesti vahekeele korpus. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat III*, 99–116.
- Eslon, Pille; Õim, Katre; Kaivapalu, Annekatrin; Argus, Reili; Matsak, Erika 2010. Kuidas uurida esimese ja teise keele omandamist? – *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 20, 11–48.
- Evans, Vyvyan 2005. *The structure of time*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Faber, Barry 2004. *Kuidas õppida keeli?* Tallinn: Ersen.
- Ferris, Dana 2011. *Treatment of error in second language student writing*. Second edition. University of Michigan.
- Gardner, Howard 2006. *Multiple intelligences. New horizons in theory and practice*. New York: Perseus Basic Books.
- Gass, Susan; Selinker, Larry 2008. *Second language acquisition: an introductory course*. 3rd edition. New York, London: Routledge.
- Gass, Susan; Mackey, Alison 2008. *Data elicitation for second and foreign language research*. New York, London: Routledge.
- Giaccobbe, Jorge 1992. A cognitive view of the role of L1 in the L2 acquisition process. – *Second Language Research* 8 (3), 232–250.
- Gilquin, Gaëtanelle 2008. Combining contrastive and interlanguage analysis to apprehend transfer: detection, explanation, evaluation. – Gilquin, Gaëtanelle; Papp, Szilvia; Diez-Bedmar, Maria Belen (Eds.) *Linking up contrastive and learner corpus research*. Amsterdam, New York: Rodopi, 3–34.

- Givon, Talmy 2005. Context as other minds: the pragmatics of sociality, cognition and communication. Amsterdam: John Benjamins.
- Granger, Sylviane 1996. From CA to CIA and back: An integrated approach to computerized bilingual and learner corpora. – Aijmer, K., Altenberg, B., Johansson, M. (Eds.), *Languages in contact*. Lund University Press, 37–51.
- Granger, Sylviane 1999. Use of tenses by advanced EFL learners: evidence from an error-tagged computer corpus. – Hasselgard, Hilde; Oksefiell, Signe (Eds.), *Out of corpora. Studies in honour of Stig Johansson*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 191–202.
- Granger, Sylviane 2002. A bird's-eye view of learner corpus research. – Granger, Sylviane; Hung, Joseph; Petch, Stephanie; Petch-Tyson, Stephanie (Eds.). *Computer learner corpora, second language acquisition and foreign language teaching*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co, 3–36.
- Granger, Sylviane 2004. Computer learner corpus research: Current status and future prospects. – Connor, Ulla; Upton, Thomas A. (Eds.), *Applied corpus linguistics: A multidimensional perspective*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 123–145.
- Grendel, Marjon 1990. Attrition and reactivation of French lexical aspects, AILA – 9th World Congress of Applied Linguistics, Thessaloniki. – Conference Abstracts 1, 40.
- Griffiths, Carol 2008. *Lessons from good language learners*. Cambridge University Press.
- Grimshaw, Gina; Adelstein, Ana; Bryden, Philip; MacKinnon, G. E. 1998. First language acquisition in adolescence: Evidence for a critical period for verbal language development. – *Brain and Language* 63, 237–255.
- Hakulinen, Auli; Vilkuna, Maria; Korhonen, Riitta; Koivisto, Vesa; Heinonen, Tarja Riitta; Alho, Irja 2004. *Iso suomen kielioppi. Toimituksia 950. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*. Helsinki.
- Hakulinen, Auli 2008. Mitä kielioppi kertoo? – *Kieltä kohti*. Onikki-Rantajääskö, T., Siirainen, M. (Toim.). Keuruu: Otava, 268–285.
- Hansen, Lynne (Ed.) 1999. *Second language attrition: Evidence from Japanese contexts*. Oxford: Oxford University Press, 154–168.
- Hausenberg, Anu-Reet; Kikerpill, Tiina; Rõigas, Maia ja Türk, Ülle 2004. *Keeleoskuse mõõtmine. Käsiraamat. 2. parandatud ja täiendatud tr.* Tallinn: Tea.
- Housen, Alex; Kuiken, Folkert; Vedder, Ineke (Eds.) 2012. *Dimensions of L2 performance and proficiency: Complexity, accuracy and fluency in SLA*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Ilves, Marju 2008. *Algaja keelekasutaja. A2-taseme eesti keele oskus. Eesti Keele Sihtasutus*.
- Iseseisev keelekasutaja 2008. Hausenberg, Anu-Reet; Ilves, Marju; Kaivapalu, Annekatrin; Kerge, Krista; Kern, Katrin; Kitsnik, Mare; Krall, Ingrid; Rummo, Karin; Rütmaa, Tiina (koostajad). *Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus*.
- Itkonen, Esa; Pajunen, Anneli 2010. *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jarvis, Scott 2000. Methodological rigor in the study of transfer: Identifying L1 influence in the interlanguage lexicon. – *Language Learning* 50, 245–309.
- Jarvis, Scott 2011. Conceptual transfer: Crosslinguistic effects in categorization and construal. – *Bilingualism: Language and Cognition* 14 (1), 1–8.
- Jarvis, Scott; Pavlenko, Aneta 2008. *Crosslinguistic influence in language and cognition*. New York, London: Routledge.
- Kaivapalu, Annekatrin 2005. *Lähdekieli kielenoppimisen apuna*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Kaivapalu, Annekatrin 2010. Metalingvistiline teadlikkus võõrkeelõppes: oma keel võõras peeglis. *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 19, 160–176.
- Kallas, Roman 2001. *Kõik on korras! Эстонский язык: практический курс и грамматика*. Tallinn: J. Sarapu Kirjastus.
- Kamp, Hans 1981. *A theory of truth and semantic representation. – Truth, interpretation, and information: Selected papers from the third Amsterdam colloquium*. Dordrecht: Foris Publications.
- Kasesalu, Tooni 2001. *Kas sa oskad eesti keelt? Eesti keele õpik täiskasvanutele*. Tallinn: Valgus.
- Kecskes, Istvan; Papp, Tunde 2000. *Foreign language and mother tongue*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kerge, Krista 1996. *Funktsionaalse keeleoskuse taseme määratlemine*. Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi Metoodika- ja Koolituskeskus. Tallinn: Haridusministeerium.
- Kerge, Krista 2008. *Vilunud keelekasutaja. C1-taseme eesti keele oskus*. Eesti Keele Sihtasutus.
- Kitsnik, Mare 2008. *Eesti keele õpik kutsekoolile, õpperaamat. (Eesti keele õpik B1, B2)*. Tallinn: Ilo.
- Kitsnik, Mare; Kingisepp, Leelo 2002. *Avatud uksed. Eesti keele õppekomplekt kesk- ja kõrgtasemele. Õpperaamat*. Tallinn: Tea.
- Klein, Wolfgang 1986. *Second language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klein, Wolfgang 1992. *The present perfect puzzle*. – *Language* 68, 525–552.
- Klein, Wolfgang 1994. *Time in language*. Routledge.
- Klein, Wolfgang 1998. *The contribution of second language research*. *Language Learning* 48 (4), 527–550.
- Krashen, Stephen D. 1982. *Principles and practice in second language acquisition*. Pergamon Press Inc.
- Kupp-Sazonov, Sirje 2012. *Vene-eesti tõlgete mõjust eesti keele minevikuvormide kasutamisele mõningate Boris Akunini teoste näitel. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri ESUKA / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics JEFUL* 3 (2), 113–128.
- Külmoja, Vaigla, Soll = Кюльмоя, Ирина; Вайгла, Эда; Солль; Майе 2003. *Краткий справочник по контрастивной грамматике эстонского и русского языков*. Тарту: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Külmoja, Irina 2007. *Taksise kategooriast vene ja eesti keeles. – Emakeel ja teised keeled V. Pool, R. (Toim.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus*, 78–88.
- Külmoja, Štšadneva = Кюльмоя, Ирина Павловна; Щаднева, Валентина Петровна 1999. *Референциальные свойствулевого субъекта русского и эстонского двучленного пассива (на материале предложений с формами страдательного залога с грамматическим –ся и имперсонально-пассивного залога на –takse, -ti)*. – *Künnap, Ago (Toim.). Indo-European-Uralic-Siberian linguistic and cultural contacts*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 91–101.
- Labov, William 2001. *Uncovering the event structure of narrative*. <http://www.ling.upenn.edu/~labov/uesn.pdf> (vaadatud 18.07.2013).
- Lado, Robert 1957. *Linguistics across cultures. Applied linguistics for language teachers*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Lantolf, James; Thorne, Steven 2007. *Sociocultural theory and second language learning. – Van Patten, Bill; Williams, Jennifer (Eds.). Theories in second language acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 201–224.

- Larsen-Freeman, Diane E. 1976. An explanation for the morpheme acquisition order of second language learners. – *Language Learning* 26 (1), 125–134.
- Larsen-Freeman, Diane 2011. A complexity theory approach to second language development/acquisition. – Atkinson, D. (Ed.). *Alternative approaches to second language acquisition*. Oxford: Routledge, 48–72.
- Lascarides, Alex; Asher, Nicholas 1993a. A semantics and pragmatics for the pluperfect. – *Proceedings of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics (EACL93)*. Utrecht, The Netherlands, 250–259.
- Lascarides, Alex; Asher, Nicholas 1993b. Temporal interpretation, discourse relations and commonsense entailment – *Linguistics and Philosophy* 16 (5), 437–493.
- Lawson, Ann 2001. Collecting, aligning and analysing parallel corpora. – Ghadessy, M., Henry, A., Roseberry, R. L. (Eds.). *Small corpus studies and ELT. Theory and practice*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 279–311.
- Leemets, Tiina 2000. Mitmeplaaniline minevik. – *Keelenõuanne soovitab* 2. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 87–90. <http://www.eki.ee/keeleabi/artiklid2/minevik.html> (vaadatud 18.07.2013).
- Lehtonen, Heini 2011. Developing multiethnic youth language in Helsinki. – Kern, F., Selting, M. (Eds.). *Ethnic styles of speaking in European metropolitan areas*. John Benjamins Publishing Company, 291–318.
- Levey, Stephen 2006. Tense variation in preadolescent narratives. – *Journal of English Linguistics* 34 (2), 126–152.
- Lim, Jason Miin-Hwa 2007. Crosslinguistic influence versus intralingual interference: A pedagogically motivated investigation into the acquisition of the present perfect. – *System* 35 (3), 368–387.
- Lindstedt, Jouko 2000. The perfect – aspectual, temporal and evidential. – Dahl, Östen (Ed). *Tense and aspect in the languages of Europe*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 365–384.
- Long, Michael H. 1996. The role of the linguistic environment in second language acquisition. – Ritchie, W. C., Bhatia, T. K. (Eds.). *The handbook of second language acquisition*. New York: Academic Press, 413–468.
- Loog, Mai; Kerge, Krista 1999. Tuul tiibades. Eesti keele suhtluse kõrgtase. Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. Tallinn.
- Macaro, Ernesto 2006. Strategies for learning and language use: Revising the theoretical framework. – *Modern Language Journal* 90 (3), 320–332.
- Mackey, Alison; Gass, Susan 2012. *Research methods in second language acquisition: A practical guide*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Mackey, Alison; Gass, Susan 2005. *Second language research: methodology and design*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Macrory, Gee; Stone, Valerie 2000. Pupil progress in the acquisition of the perfect tense in French: the relationship between knowledge and use. – *Language Teaching Research* 4 (1), 55–82.
- MacWhinney, Brian 1986. Competition and teachability. Department of Psychology. Paper 191. <http://repository.cmu.edu/psychology/191> (vaadatud 12.08.2013).
- MacWhinney, Brian 1987. The competition model. – Mechanisms of language acquisition. MacWhinney, Brian (Ed.). *The 20th Annual Carnegie Symposium on Cognition*, 249–308.
- MacWhinney, Brian 2002. The Competition Model: the input, the context, and the brain. Department of Psychology. Paper 219. <http://repository.cmu.edu/psychology/219> (vaadatud 27.05.2014).

- Maisla, Diana 2008. Eesti verbi minevikuvormidest venekeelsete üliõpilaste kasutuses. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat IV, 105–120.
- Maisla, Diana 2011. Kuidas eesti keele õppijad ja kasutajad lause verbi ajavormi sobivust hindavad? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat VII, 95–110.
- Maisla, Diana 2012. Eesti mineviku liitvormide kasutamisest õppijakeele korpuse materjali põhjal. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri ESUKA / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics JEFUL 3 (2), 129–152.
- Mandell, Paul 1999. On the reliability of grammaticality judgement tests in second language acquisition research. – Second Language Research 15, 73–99.
- Martin, Maisa 1996. Morphological production and description of Finnish. – Sajavaara, K., Fairweather, C. (Eds.), Approaches to second language acquisition. University of Jyväskylä. Jyväskylä Cross-Language Studies 17, 187–194.
- Metsa, Antidea 2000. Aga teie arvamus? 3. parandatud tr. Tallinn: Koolibri.
- Metsa, Antidea; Vissak, Helle 1994. Vestleme. Tallinn: Koolibri.
- Metslang, Helle 1991. Ajast ja tema vormist verbitarindeis. – Keel ja Kirjandus 3, 163–168.
- Metslang, Helle 1993. Verbitarind ajatähendust väljendamas. – Virittäjä 2, 203–221.
- Metslang, Helle 1997. On the use of the Estonian past tense forms through the last one 100 years. Estonian Typological studies II. Tartu: Eesti keele õppetooli toimetised, 98–145.
- Metslang, Helle 2000. Aegade kasutamine. – Õigus ja keel. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 117–119.
- Metslang, Helle; Krall, Ingrid; Pajusalu, Renate; Saarso, Kristi; Sõrmus, Elle; Vare, Silvi 2003. Keelehärm. Eesti keele probleemseid piirkondi. Käsiraamat. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Metslang, Helle 2006. Predikaat ajastut kogemas. – Keel ja Kirjandus 9, 714–727.
- Mikk, Jaan; Elts, Jaanus 1999. A reading comprehension formula of reader and text characteristics. – Journal of Quantitative Linguistics 6 (3), 214–221.
- Mikk, Jaan 2001. Prior knowledge of text content and values of text characteristics. – Journal of Quantitative Linguistics 8 (1), 67–80.
- Mota, Mailce Borges 2003. Working memory capacity and fluency, accuracy, complexity and lexical density in L2 speech production. – Fragmentos 24, 69–104.
- Muischnek, Kadri; Orav, Heili; Kaalep, Heiki-Jaan; Õim, Haldur 2003. Eesti keele tehnoloogilised ressursid ja vahendid. Tallinn: Eesti KeeleSihtasutus.
- Murphy, Raymond 1997. Essential grammar in use: A self-study reference and practice book for elementary students of English with answers. Grammar in Use Series. Cambridge: Cambridge University Press.
- Naiman, Neil; Fröhlich, Maria; Stern, H. H.; Todesco, Angie 1996 [1978]. The good language learner. Clevedon: Multilingual Matters.
- Nannetti, Remo 2005. Võõrkeelte õppimise käsiraamat. Tallinn: Ersen.
- Norvik, Miina; Piiraja, Piret 2013. Aeg ja aspekt. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri ESUKA / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics JEFUL 4 (1), 53–72.
- Odlin, Terence 1989. Language transfer: Cross-linguistic influence in language learning. Cambridge: Cambridge University Press.
- Osselton, N. E. 1979. Points of modern English syntax LXI. – English Studies 60 (1), 49–54.
- Osselton, N. E. 1982. On the use of the perfect in present-tense narrative. – English Studies 63 (1), 63–70.

- Ossipova, Irina 2006. Vead eesti keele lihtmineviku moodustamisel venekeelsetes keelekümbus- ja tavaklassides. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli Narva kolledži eesti keele lektoraadis.
- Pancheva, Roumyana; von Stechow, Arnim 2003. On the present perfect puzzle. – Proceedings of NELS 34 (2). Amherst: Book Surge Publishing, 469–484.
- Paradis, Michel 1994. Neurolinguistic aspects of implicit and explicit memory: implications for bilingualism. – Ellis, N. (Ed.). *Implicit and explicit learning of second languages*. London: Academic Press, 393–419.
- Paradis, Michel 2004. *A neurolinguistic theory of bilingualism*. Amsterdam: John Benjamins.
- Parm, Sirli 2012. Ajasõnad varasel perioodil eesti lapsekeeles. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat VIII*, 195–212.
- Parrott, Martin 2004. *Grammar for English language teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Petruhhin = Петрухин, Павел Владимирович 2004. Перфект и плюсквамперфект в Новгородской первой летописи по Синодальному списку. – *Russian Linguistics* 28 (1), 73–107.
- Pienemann, Manfred 1984. Psychological constraints on the teachability of languages. – *Studies in Second Language Acquisition* 6, 186–214.
- Pienemann, Manfred 1998. *Language processing and second language development: processability theory*. Amsterdam: John Benjamins.
- Pienemann, Manfred 2005. Discussing PT. – *Cross-linguistic aspects of processability theory*. *Studies in Bilingualism* 30, 61–84.
- Pool, Raili; Vaimann, Elle 2005. Vead kõrgtasemel eesti keele kõnelejate kirjalikus keelekasutuses. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat I*, 115–137.
- Pool, Raili 2006. Täis- ja osasihitise kasutamisest eesti keelt teise keelena õppijate pilgu läbi. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat II*, 185–202.
- Pool, Raili 2007. *Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel*. *Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 19. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Raamdokument = Euroopa keeleõppe raamdokument: õppimine, õpetamine ja hindamine 2007. Kerge, Krista (Toim). Tartu: Haridus- ja Teadusministerium.
- Rajandi, Henno 1999 [1968]. *Eesti impersonaali ja passiivi süntaks*. *Eesti Keele Instituudi toimetised* 3. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Rannut, Ülle 2005. *Keelekeskkonna mõju vene õpilaste eesti keele omandamisele ja integratsioonile Eestis*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Rastall, Paul 1999. Observations on the present perfect in English. – *World Englishes* 18 (1), 79–83.
- Reichenbach, Hans 1966 [1947]. *Elements of symbolic logic*. London: Collier-Macmillan.
- Ringbom, Håkan 2007a. Actual, perceived and assumed cross-linguistic similarities in foreign language learning. – *Kieli oppimisessa*. *Language in learning*. AFinLAN vuosikirja 65, 183–196.
- Ringbom, Håkan 2007b. *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Roehr, Karen 2007. Metalinguistic knowledge and language ability in university-level L2 learners. – *Applied Linguistics* 29 (2), 173–199.
- Roehr, Karen 2010. Explicit knowledge and learning in SLA: A cognitive linguistics perspective. – *AILA Review* 23, 7–29.

- Rüütli, Malle; Viilipus, Ele 1998. Eesti keel: vestlusõpik vene õppekeelegra kooli XII klassile. Tallinn: Koolibri.
- Rüütli, Malle; Viilipus, Ele 2007. Eesti keele õpik: vene õppekeelegra gümnaasiumi 10. klassile. Tallinn: Koolibri.
- Saari, Henn 2004. Keelehääling: Eesti Raadio "Keeleminutid" 1975–1999. Koostanud Sirje Mäearu; Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Salkie, Raphael 1989. Perfect and pluperfect: what is the relationship. – *Journal of Linguistics* 25, 1–34.
- Seliger, Herbert; Shohamy, Elana 1989. *Second language research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Selinker, Larry 1972. Interlanguage. – *International Review of Applied Linguistics* 10, 209–231.
- Singleton, David 1995. Introduction: a critical look at the critical period hypothesis in second language acquisition research. – Singleton, David; Lengyel, Zsolt (Eds.). *The age factor in second language acquisition: a critical look at the Critical Period Hypothesis*. Clevedon: Multilingual Matters, 1–29.
- Singleton, David; Ryan, Lisa 2004. Language acquisition: the age factor. – *Second language acquisition* 9. Clevedon: Multilingual Matters.
- Siirak, Aino 1998. Eesti keele grammatika tabelites. Tallinn: Pangloss.
- Siitonen, Kirsti; Martin, Maisa 2012. Suomen kielen U-verbit taitotason indikaattorina. *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 22, 369–406.
- Skehan, Peter 1991. Individual differences in second language learning. – *Studies in Second Language Acquisition* 13, 275–298.
- Skinner, Burrhus Frederick 1957. *Verbal behavior*. Acton, MA: Copley Publishing Group.
- Smith, Carlota S. 2007. Tense and temporal interpretation. – *Lingua* 117, 419–436.
- Spolsky, Bernard 1990. *Conditions for second language learning: introduction to a general theory*. Oxford University Press.
- Swaab, Tamara; Brown, Colin; Hagoort, Peter 2003. Understanding words in sentence contexts: the time course of ambiguity resolution. – *Brain and Language* 86 (2), 326–343.
- Swart de, Henriëtte 2007. A cross-linguistic discourse analysis of the perfect. – *Journal of Pragmatics* 39 (12), 2273–2307.
- Sõrmus, Kadri 2008. Emakeeleõppija korpus. Statistiline analüüs ja veamärgendus-süsteem. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Šarapova, Julia 2000. Eesti keele minevikuaegade õppimine ja omandamine vene õpilaste poolt. Bakalaureusetöö Tartu Ülikooli eesti keele võõrkeelena osakonnas.
- Šeljakin = Шелякин, Михаил Алексеевич 2002. *Русский язык: справочник*. Таллинн: Koolibri.
- Štšadneva = Щаднева, Валентина Петровна 2000. *Дискурсивно обусловленные Невербализованные компоненты высказывания*. *Dissertationes philologiae slavicae Universitatis Tartuensis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tarone, Elaine 2007. Sociolinguistic approaches to second language acquisition Research 1997–2007. – *The Modern Language Journal* 91, Focus Issue, 837–848.
- Torn-Leesik, Reeli; Pajusalu, Renate; Vija, Maigi 2009. Tegumood eesti lapsekeeles. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat V*, 329–344.
- Torn-Leesik, Reeli 2009. The voice system of Estonian. – *Estonian in typological perspective*. Metslang, Helle (Ed.). *Language Typology and Universals. Sprachtypologie und Universalienforschung*. (STUF) 62 (1/2). Berlin: Akademie Verlag, 72–90.

- Tragel, Ilona 2003. Eesti keele tuumverbid. *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tulving, Endel 2007. *Mälu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 2. täiend tr.
- Tunmer, William; Pratt, Christopher; Herriman, Michael 1984. *Metalinguistic awareness in children: theory, research, and implications*. Springer-Verlag.
- Uuspõld, Valmet = Ууспылд, Эллен; Валмет, Айно 2001. Популярная грамматика эстонского языка. *Eesti keele grammatiline vormistik: moodustamine ja kasutamine*. Таллинн: Valgus.
- Vaiss, Natalia 2004. Verbi aspektikategooria eesti ja vene keeles. – Rannut, Mart; Kõivupuu, Marju; Päeva, Tiit (Toim.) *Eesti keel: võõrkeelest teiseks keeleks*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 145–184.
- Valmis, Aavo; Valmis, Lembetar 2003. *Lihtne eesti keele grammatika harjutuste ja võtmega*. Tallinn: Tea.
- Verspoor, Marjolyn; Behrens, Heike 2011. Dynamic systems theory and a usage-based approach to second language development. – Verspoor, Marjolyn, Bot, de Kees; Lowie, Wander (Eds.). *A dynamic approach to second language development: methods and techniques*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 25–38.
- Verschik, Anna 2002. Viga! Viga? Viga ... – *Oma Keel* 2, 76–82.
- Verschik, Anna 2004. Mõnda vahekeelest ja kontrastiivsest analüüsist. – Rannut Mart; Kõivupuu, Marju; Päeva, Tiit (Toim.) *Eesti keel: võõrkeelest teiseks keeleks*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 132–144.
- Vihman, Virve-Anneli 2006. Impersonaliseeritud impersonaal kui konstruktsiooni- tasandi grammatiseerimine. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 52, 158–178.
- Vries de, Meinou Helena 2009. *Implicit learning of artificial grammars: Its neural mechanisms and its implications for natural language research*. Dissertation. Münster, Westfälischen Wilhelms Universität.
- Vygotsky, Lev Semyonovich 1978. *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Willing, Ken 1988. *Learning styles in adult migrant education*. Sydney: National Centre for English Language Teaching and Research.
- White, Lydia 2003. *Second language acquisition and universal grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wong, Lilian; Nunan, David 2011. The learning styles and strategies of effective language learners. – *System* 39 (2), 144–163.
- Yli-Vakkuri, Valma 1994. Tempuksenkäyttö suomalaisessa ja virolaisessa fiktiivisessä tekstissä. – Pajusalu, Karl; Yli-Vakkuri, Valma (Toim.) *Lähivertailuja* 7. Turku: Turun yliopiston offsetpaino, 136–149.

LISA I

Juhend aegade kasutamise testi juurde

Testi päises on küsimused, vastusevariantidele tuleb joon alla tõmmata. Väga oluline on teada saada, mis on vastaja esimene keel (et eristada eestlased teistest).

I–IV ülesanne – iga lause tuleb rahulikult läbi lugeda ja sellele vormile, mis esimesena õige või teisest parem tundub, joon alla tõmmata. (Mõlemad võivad õiged olla.)

V ülesandes tuleb vead parandada, kui neid on (vale vorm maha tõmmata ja uus asemele kirjutada). Parandada on vaja ainult ajavormidega seotud vigu, mitte näiteks sõnavalikut vm. Kui lause on õige, siis parandada pole vaja.

VI ülesandes tuleb teha ristike või linnuke tabeli igasse tulpa. Vastuse põhjendus tuleb kirjutada grammatiline põhjendus. Kui põhjendada ei oska, siis ei olegi vaja.

Aitäh abi eest!

LISA 2

Te olete mees/naine

Teie esimene keel on eesti, vene, muu.....

Kui vana Te olete? .....

Test aegade kasutamisest

I Valige sulgudest õige vorm (liht- või enneminevik) ja tõmmake sellele joon alla.

1. Pärast seda, kui kaks päeva Ateenas (**olime / olime olnud**), toodi meid Jugoslaaviasse.
2. Lind nägi täpselt pääsukese moodi välja ja laulis täiesti ilusasti, enne kui ma ta tuppa (**viisin / olin viinud**).
3. Kui kohale jõudsin, tuli välja, et ma (**läksin / olin läinud**) valesse lennujaama ja see, kuhu ma pidin minema, oli umbes 2 tunni kaugusel.
4. Enne, kui ma aru sain, millise vastutuse (**võtsin / olin võtnud**), süsteem juba töötas ja seda ei saanud enam peatada.
5. Järgmisel hommikul olime kõik üsna väsinud, sest ega keegi magada saanud. Aga enne seda (**andsime / olime andnud**) viis kontserti järjest!
6. Kiitsin ennast taevani, et oma talvejope selga (**panin / olin pannud**). Keerutas tihedat ja vesist lund. Eile see lumi mind veel ei häirinud.
7. Ma vaatasin tema ilmekatesse sinistesse silmadesse ja nägin seal seda siirust, mida ma alati (**võisin / olin võinud**) usaldada. Ma uskusin teda.

II Valige sulgudest õige vorm (liht- või täisminevik) ja tõmmake sellele joon alla.

1. Viimase kuu jooksul (**käisime / oleme käinud**) kolmel üritusel.
2. Eduardiga koos (**tantsisime / oleme tantsinud**) juba seitse aastat, oleme koos veetnud palju aega, tuli ette nii head kui halba.
3. Kahe aasta jooksul (**olime / oleme olnud**) tunnistajad 200%-sele narkootikumide tarbimise tõusule Ameerika 8–17-aastaste laste hulgas.
4. Meil täitus esimene aasta Euroopa Liidus ja (**saime / oleme saanud**) mõru kogemuse suhkrutrahvina. Kas me oleme saanud targemaks?
5. Soojarekord kuulub aastasse 1925, kui Võrus (**tõusis / on tõusnud**) temperatuur 23,1 soojakraadini.
6. (**Pakkusime / Oleme pakkunud**) võimalusi ka kiisudele teistest varjupaikadest, kus kodu leida on võimatu.
7. Täna võime vastamisi seista asjadega, mida me (**tahtsime / oleme tahtnud**) ignoreerida. Tihti võib esineda ka probleeme, eriti Pluuto toime puhul.

III Valige sulgudest õige vorm ja tõmmake sellele joon alla.

1. Jätsin kõik ehted, riided ja kingitused sinna ja lahkusin ainult sellega, mille (**olen/olin**) ise kaasa toonud. Mul oli veel £ 30 Inglise raha.

2. Üllatusest sattusin kimbatusse, unustasin, mida **(olen/olin)** tahtnud rääkida.
3. Me reisime klassiga palju: **(oleme/olime)** käinud Tartus veepargis ja mänguasjamuuseumis.
4. Ühel õhtul läksid sõbrad kõrtsi nabatantsijaid vaatama, aga kuna mina **(olen/olin)** kuidagi hiljaks jäänud, siis oli mul valida, kas minna taksoga neile järele või koju.
5. Nagu igal kooliaastal, **(oleme/olime)** teinud palju tööd ja ootame kõik väga päikest, mis meid üles soojendaks ja annaks uut, kevadist energiat.
6. Nad heitsid vargsi pilke enda ümber, just sinna, kuhu ma seisatama **(olen/olin)** jäänud. Mul hakkas lõbus.
7. Hetk hiljem saabus teisest teeharust masin nr 8, mida me juba eelmistes kontrollpunktides jälitama **(oleme/olime)** hakanud.

IV Valige sulgudest õige vorm ja tõmmake sellele joon alla.

1. Kodulaene (**võeti / oli võetud**) sel suvel vähem kui aasta tagasi.
2. Vanasti oli seal püha mets, kus asusid jumalate kujud, mida (**käidi / oli käidud**) kummardamas.
3. Üleeile pärastlõunal (**tehti / oli tehtud**) Pae tänaval asuvas kortermajas kahjutuks lõhkeseadeldis.
4. Alates 1996. aastast (**on/olid**) arhiivile üle antud paljud kogumikud.
5. Poliitik teatas, et tema töö läbirääkimiste juhina (**tehti / on tehtud**).
6. Kui aastal 2001 nimetas 13% õpilastest, et neile (**on/oli**) pakutud narkootilisi aineid, siis aastal 2005 on see näitaja 26%.
7. Mis on VATi edu pant, et kahekümne aastaga (**tõusti / on tõustud**) peaaegu mitte millestki oluliseks teatriks nii kodu- kui välismaal?

V Parandage vead, kus vaja.

1. «Luikede järve» olime nüüd tantsinud kaks korda ja ma võin öelda, et teisel etendusel oli juba absoluutselt teine tunne.
2. Järgmine üllatus oli natuke pärast seda, kui ma eile õhtul magama olen läinud. Olen just jõudnud uinuda, kui käis uksekell.
3. See juhtus pärast seda, kui andsin loa elatise ja laste elukoha teemalise istungi edasilükkamiseks, sest mu endine naine tahtis minna filmivõtetele.
4. Juba kaks ööd olime olnud Euroopa kõrgeimad inimesed, sest olime kõrgeima mäe sadulas ja meist kõrgemal polnud kedagi.
5. Peole tuli Almir, ajakirjanik, kellega ma möödunud aastal Albaanias 15 min. juttu ajasin. Selgus, et ta on lahe tegelane.
6. Kell 17.00 asusime kodu poole teele ja pärast kolme tundi olime õnnelikult Sofias, mille järele me imekombel igatsema hakkasime.
7. Niipea, kui ennast püsti olen ajanud, sööstis läbi kolju hirmus valu ja paiskas mu voodile tagasi.

VI Lugege lause läbi. Otsustage, millised variandid sobivad lünka, millised mitte. Tehke tabeli sobivatesse lahtritesse ristikesed.

1. Koolist saadeti meid teele tordi, kohvi ja parimate soovidega. Kinkisime omalt poolt mõned meened, mis me Eestist kaasa..... Jaamas jätsime hüvasti ja algas sõit koju tagasi.

	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
a) toome			
b) tõime			
c) oleme toonud			
d) olime toonud			

Põhjendage oma vastust.....

2. Elan Põlvamaal Värskas, mis on minu arvates üks ilusama loodusega kohti Eestis. Aga kui palju ma tegelikult oma kodukohast, seal elavatest loomadest ja kasvavatest taimedest tean? Ma ise arvan, et mitte piisavalt. Kõige rohkem ..... looduses oma vanaema ja vanaisaga. Vanaema õpetas mulle juba siis, kui ma väike olin, et puud on elus ja kui on mõni mure, siis puud aitavad meid.

	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
a) käin			
b) käisin			
c) olen käinud			
d) olin käinud			

Põhjendage oma vastust.....

3. Tuba oli umbne. Avasin aknad. Ma ei suutnud aru saada, miks ma need kinni ..... Ööõhk oli külm ja värske.

	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
a) panen			
b) panin			
c) olen pannud			
d) olin pannud			

Põhjendage oma vastust.....

4. Mis on teis muutunud?

Me ..... nendeks, kes me oleme, me ei aja nina püsti. Meie ei pea end staarideks.

	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
a) jääme			
b) jäime			
c) oleme jäänud			
d) olime jäänud			

Põhjendage oma vastust.....

5. Olen endise loomaarsti poeg, vaatan sellele teemale vähe teise kandi pealt.

..... hulkuvaid koeri ja kasse vaktsineerimisele, kui on tasuta kampaaniaid ja muidu ka.

	täpselt sobiv	samuti sobiv	ei sobi
a) viin			
b) viisin			
c) olen viinud			
d) olin viinud			

Põhjendage oma vastust.....

SUMMARY

Past tenses of Estonian language in the usage of Russian-speaking students

The current thesis focuses on how Russian-speaking informants use past tenses of the Estonian language. The description of the tense system of the Estonian language in this paper is primarily based on approaches by Helle Metslang (1991, 1993, 1997, 2000, 2006), and also Mati Ereht (2006, 2013), the author examined presentation of the tense system in learning materials of Estonian as a second language (see Ch. 4.2). The review of approaches to compound past tenses in Estonian additionally comprises an overview of research papers which analyse perfect and pluperfect in Indo-European languages, particularly English (see Ch. 3). Most material resources used in this paper on the form, meaning and functions of perfect have been written by Reichenbach (1966 [1947]), Comrie (1993) and Dahl (1985, 2000). The author considered roles of perfect and pluperfect in the discourse (Engel, Ritz 2000, Lascarides, Asher 1993a, 1993b, Levey 2006, Osselton 1982, Smith 2007, Swart 2007).

The paper aimed to study acquisition of perfect and pluperfect in Estonian as a second language. Analysis of learner language (see Ch. 1.2.1) was employed for exploring which features characterise the use of past tenses, in particular compound past tenses of Estonian in oral and written texts of informants whose first language is Russian. Informants in this study were students of Tallinn University and the University of Tartu, enrolled in programmes where Estonian is the language of instruction. Since language examples were collected over a few years (2006–2010), various informants were involved. All component parts of the study have been anonymous, that is, materials collected cannot be associated with persons, the focus lies on the language material, not the informants.

The aim of the material collection was to gather as many and as varied examples as possible. To achieve this, several methods were used: observation and diary method, interviews and questionnaires, analysis of corpus material and a test comprising six tasks. The above methods were combined during research. The bulk of material collected through observation and diary was rather limited, therefore material from the learner language corpus supplements it. It was assumed that avoidance strategy may be applied in sentences composed by informants, thus some material was gathered through tasks where sentences were pre-composed. Pilot and corpus study materials represent freer use of the language, the responses to the test tasks were collected in controlled conditions. All language examples were gathered in situations related to students' studies and from texts written by them for study purposes.

Both qualitative and quantitative methods were used for data analysis:

- 1) qualitative analysis of the pilot study refers to aspects which posed difficulties for the informants: imperfect is used instead of perfect, particularly in negative and general questions, pluperfect is both underused or overused;

- 2) qualitative analysis of the learner language corpus confirmed the results of the pilot study and described which adverbials and other words referring to time are used in compound past tenses;
- 3) quantitative statistical analysis compared results of the test on the selection and evaluation of past tenses which was taken by both Estonian and Russian informants.

The results of different parts of the study depend on data collection methods. For instance, analysis of the pilot study and learner language corpus revealed that:

- 1) imperfect is a preferred option over compound past tenses, especially perfect;
- 2) there are almost no mistakes in the use of perfect in impersonal mode;
- 3) pluperfect in the impersonal mode is used instead of other past tense forms.

The test results did not display similar outcomes as clearly. A reason may be that it is easier to choose a suitable tense form when options are provided rather than decide in a spontaneous language use situation which tense form fits the sentence best.

The test comprised six tasks, respondents had to choose between two tenses in four tasks, in a further task corrections in a verb tense form were made where necessary, while in another task students had to assess the suitability of a tense form in the sentence and explain their choice. The same tasks were completed by a control group of 100 students whose first language was Estonian. Statistical analysis of responses shows whether there are statistically significant differences in the choice of tense forms between two groups of informants or not.

In the sentences using the imperfect tense Russian informants made a choice similar to Estonians in only one sentence out of eight where imperfect was contrasted with pluperfect. Taking into consideration that the results of the pilot and corpus study revealed that a large number of the Russian informants also use imperfect instead of perfect, I theorised that imperfect is selected without statistical differences and on more occasions. For instance in sentences in the personal and impersonal mode, most Russian informants selected imperfect, like the Estonians did, but since the choice was between three tenses, a part of the group had also selected perfect or pluperfect, therefore divergence was so significant that statistically it accounted for a remarkable difference.

The Russian informants chose the perfect tense similarly to the Estonians in 4 sentences out of twelve, out of these three were in contrast to imperfect and one in contrast to pluperfect. It is interesting to note here that in one sentence of the analysed material (see sentence 4.6), which the Estonians considered perfect, the Russian informants saw as pluperfect. In this sentence, the first clause is in imperfect (*nimetas*), and in the second clause a reference is made to an action before then, which means that according to normative language rules the sentence should be in pluperfect.

Statistical difference did not occur between the groups in two sentences out of 13 when choosing pluperfect. Choice between imperfect and pluperfect had to be made in both sentences. Russian informants face particular difficulties

when choosing between perfect and pluperfect, whereas Estonians have no doubts about the correct choice: close to 90% of the Estonian group selected one or the other tense form.

Statistical difference arises from internal divergence within the two groups of informants, that is, the difference shows that where the Estonians reached a unanimous decision with regard to one tense or another, the Russian group lacked such unanimity. This probably refers to differences in language skills.

The language level description (see Ch. 4.1) provides for including skills in using Estonian tense system only as a component in C level skills. Language skills of informants were not studied in any of the stages of research. Informants comprised the students whose language skills are such that they enable studies in Estonian-language programmes. However, it is unknown how many informants had taken a C level or higher level language examination. Probably not all Russian informants had achieved the C level yet. It is also likely that clues, which are used in the case of the first language, are not employed in the second language, making the choice even more complicated.

It is not known with certainty which learning materials the informants had used. I analysed content of textbooks and guides to grammar used during their studies in schools, and presented the results in Chapter 4.2. It can be claimed that past compound tenses have methodically been dealt with, in the sense that an explanation with examples is provided first which are then followed by exercises for practice, since 2002 when the „Avatud uksed” textbook was first published (Kitsnik, Kingisepp 2002). Prior to this publication rules had been presented and differences between tenses explained but at a rather theoretical level or in a way that tasks following the rules and explanations focused on morphology but not on practise to establish usage skills.

Taking into consideration results of the students’ questionnaire (see Ch. 5), analysis of the corpus (see Ch. 7.2) and responses of Task 6 of the test (see Ch. 8.5), conclusions can be made on informants’ knowledge on tense forms, and potential incorrect or deficient understanding of the meaning and usage of past tenses identified. For a tense form to be brought out, it needs to be compared with other tenses. If the sentence should have present or imperfect, Russian informants are able to use them. Here, paying special attention to them is not necessary but they will be referred to in the context of compound past tenses.

A large number of Russian informants unfortunately fail to understand the link between the perfect tense and present moment. For them, the perfect tense associates with stating facts, repetition or completion of action. Also, the perfect tense is more confidently chosen in sentences making a reference to a longer period when the action was taking place.

The perfect tense is more often understood as a representation of a completed action than imperfect. According to the Russian informants the perfect tense shows that an action is completed, for example *töö on tehtud* literally means that a job has been done. Imperfect, however, means that the action is discontinued, for example *tööd tehti* means that a job was done in the past but is not done any longer. Certainly, some informants realise the

completed nature of completeness and for them the perfect tense manifests action which is not done any longer.

When choosing between past compound tenses, preference given to perfect over other tenses might be linked to its higher frequency in Estonian. The informants have come across it more often as perfect is more frequently and in more detail explained in textbooks. It is likely to have been practised more often, also, the teachers of Estonian whose mother tongue is Russian are more adept at it (which is not true about pluperfect). The perfect tense also appears in frequently used common phrases.

Pluperfect is primarily understood to express an event which took place a long time ago. About one third of the informants studied understood the function of pluperfect to express a past action which took place prior to another action in the past.

Results of the test and its various tasks support the conclusion that informants have some command of all tense forms. When having to choose between perfect and/or pluperfect, the Russian informant group splits into two, and when the imperfect option is added, into three groups. However, in some sentences a tense form is selected very unanimously.

The responses depend on the type of the task, for instance it is easier to choose between two tense forms than correct the tense form of a verb. Divergence of responses may possibly be caused by the complex structure of the sentence. The choice of a verb's tense may also be determined by its position in the sentence, for instance it is likely that choosing a verb which is at the beginning of a sentence or a clause is easier than the one at the end of a sentence or a clause. The number of sentences analysed in this thesis was however insufficient to prove or disprove this argument. When choosing between simple and compound tenses and giving preference to a simple tense, the Russian mother tongue may have an impact. A number of views on the impact of the first language on the second one can be found (see Ch. 2.4), the current study presents an argument that informants' mother tongue apparently impacts usage of Estonian tense forms.

The Russian informants select the tense form in the way that they understand the content of the sentence, or how strong a context clauses establish in complex sentences or simple sentences in a paragraph. Familiarity of the construction is one of the reasons for making a particular selection. Tense forms and combinations where they occur are better memorised when they are more frequently heard or read in a language. The Russian language is resorted to when selecting the tense in impersonal sentences: it is more common to choose the compound tense form whose usage is closer to Russian. If the tense of the Estonian verb can be directly translated into Russian without changing the meaning of the sentence (in a learner's opinion), this tense form is preferred.

These findings confirm the validity of views presented in chaos and complexity and dynamic language development theories which consider common constructions in the language, input language and circumstances arising from the learner, such as academic abilities, an ability to perceive a

speech form and the first language (see Ch. 2.1 and 2.5). Imperfect is more common in Estonian and study literature pays more attention to it rather than tense forms of compound past, thus learners are exposed to it more frequently, note and remember it better, these cases suggest an explanation why imperfect is chosen over compound past. The impact made by the learner's first language has to be accounted for too. The results presented in this paper reflect the impact of the Russian language both in the correct use of forms which are similar in two languages and the differences referring to incorrect use of compound past tenses.

The results allow conclusions to be reached regarding issues which require more attention in the process of teaching past compound tenses. Firstly, care and attention is required in teaching these tenses in Russian. Although many verbs in perfect demonstrate completeness, i.e. contain a perfective aspect, perfect does not correspond to the perfective aspect in Russian. Also, pluperfect does not stand for times long since gone by as the tense's name (*давнопрошедшее время*) in Russian would suggest. Therefore terminology in Russian should not be stressed in explanations of meaning of tense forms.

Secondly, to depict tense forms graphically two rather than one time line should be used, this helps to change a learners' perception that tense forms are linear on the time line, and stress the importance of time of observation (see Ch. 3.1). It is similarly essential to instruct the use of clues when choosing a past compound tense in a sentence. References can be made regarding the type of text, that is, whether it is a description or narrative; tense forms of other clauses in a complex sentence; adverbials and other words denoting time (see Ch. 3.2–3.4).

To sum up, conclusions may be drawn that Russian students studying in programmes delivered in Estonian use, to an extent, all three past tense forms. In part, their usage is uncertain or incorrect, but the number of correct tense forms exceeds the number of incorrect, which indicates that the complex system of tenses in the Estonian language can be learned according to normative rules and similar to speakers of Estonian as mother tongue.

Results of this paper can provide valuable material for comparison when studying how Russian learners use Finnish tense forms. On the basis of the use of the Finnish language further research into the impact of Russian mother tongue on the use of perfect and pluperfect could be done. It would also be of interest to investigate whether and how approaches to teaching Finnish tense forms in learning materials differ and if this may influence the acquisition of the language.

ELULOOKIRJELDUS

Nimi: Diana Maisla
Sündinud: 03.11.1960
Kodakondsus: Eesti
Aadress: Tampereen yliopisto, Kalevantie 4, 33100 Tampere
Telefon: 5331 4588
E-post: diana.maisla@uta.fi

Haridus:

1979 Kohtla-Järve 1. Keskkool
1988 Tartu Ülikool, eesti filoloog, eesti keele ja kirjanduse õpetaja
2003 Tallinna Ülikool, pedagoogikamagister
2005–2014 Tartu Ülikool, doktoriõpe (üldkeeleteadus)

Teenistuskäik:

1985 Jõhvi Kutsekeskkool, eesti keele õpetaja
1990 Mäetaguse Põhikool, eesti keele õpetaja
1993 Virumaa Kõrgkool, eesti keele kui teise keele õpetaja
1998 Sillamäe Linnavalitus, koolide peaspetsialist
2000 Pärnu Niidupargi Gümnaasium, eesti keele õpetaja
2002 Jana Trink Erakool, eesti ja soome keele õpetaja
2004 Tartu Ülikooli Narva kolledž, eesti keele assistent
2006 Tartu Ülikooli Narva kolledž, eesti keele lektor
2009 Tartu Ülikooli Pärnu kolledž, eesti keele lektor
2013 Tampere Ülikool, eesti keele õpetaja

Publikatsioonid:

Maisla, Diana 2008. Eesti verbi minevikuvormidest venekeelsete üliõpilaste kasutuses. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat IV, 105–120.
Maisla, Diana 2011. Kuidas eesti keele õppijad ja kasutajad lause verbi ajavormi sobivust hindavad? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat VII, 95–110.
Maisla, Diana 2012. Eesti mineviku liitvormide kasutamisest õppijakeele korpuse materjali põhjal. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri ESUKA / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics JEFUL 3 (2), 129–152.

CURRICULUM VITAE

Name: Diana Maisla
Date of birth: November 3, 1960
Citizenship: Estonian
Address: University of Tampere, Kalevantie 4, 33100 Tampere
Telephone: 5331 4588
E-mail: diana.maisla@uta.fi

Education:

1979 Kohtla-Järve Secondary School No. 1
1988 University of Tartu, diploma of Estonian Philologist,
Teacher of Estonian Language and Literature
2003 Tallinn University, Master of Pedagogy
2005–2014 University of Tartu, PhD student (general linguistics)

Professional experience:

1985 Vocational School of Jõhvi, teacher of Estonian as mother tongue
1990 Basic School of Mäetaguse, teacher of Estonian as mother tongue
1993 High School of Virumaa, teacher of Estonian as a second language
1998 City Government of Sillamäe, head specialist of schools
2000 Pärnu Niidupargi Secondary School, teacher of Estonian as mother tongue
2002 Private School of Jana Trink, teacher of Estonian and Finnish
2004 University of Tartu Narva College, assistant of Estonian
2006 University of Tartu Narva College, lecturer of Estonian
2009 University of Tartu Pärnu College, lecturer of Estonian
2013 University of Tampere, lecturer of Estonian

Publications

Maisla, Diana 2008. Eesti verbi minevikuvormidest venekeelsete üliõpilaste kasutuses. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat IV, 105–120.
Maisla, Diana 2011. Kuidas eesti keele õppijad ja kasutajad lause verbi ajavormi sobivust hindavad? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat VII, 95–110.
Maisla, Diana 2012. Eesti mineviku liitvormide kasutamisest õppijakeele korpuse materjali põhjal. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri ESUKA / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics JEFUL 3 (2), 129–152.

DISSERTATIONES LINGUISTICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Anna Verschik.** Estonian yiddish and its contacts with coterritorial languages. Tartu, 2000, 196 p.
2. **Silvi Tenjes.** Nonverbal means as regulators in communication: socio-cultural perspectives. Tartu, 2001, 214 p.
3. **Ilona Tragel.** Eesti keele tuumverbid. Tartu, 2003, 196 p.
4. **Einar Meister.** Promoting Estonian speech technology: from resources to prototypes. Tartu, 2003, 217 p.
5. **Ene Vainik.** Lexical knowledge of emotions: the structure, variability and semantics of the Estonian emotion vocabulary. Tartu, 2004, 166 p.
6. **Heili Orav.** Isiksuseomaduste sõnavara semantika eesti keeles. Tartu, 2006, 175 p.
7. **Larissa Degel.** Intellektuaalsfäär intellektuaalseid võimeid tähistavate sõnade kasutuse põhjal eesti ja vene keeles. Tartu, 2007, 225 p.
8. **Meelis Mihkla.** Kõne ajalise struktuuri modelleerimine eestikeelsele tekst-kõne sünteesile. Modelling the temporal structure of speech for the Estonian text-to-speech synthesis. Tartu, 2007, 176 p.
9. **Mari Uusküla.** Basic colour terms in Finno-Ugric and Slavonic languages: myths and facts. Tartu, 2008, 207 p.
10. **Petar Kehayov.** An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas. Tartu, 2008, 201 p.
11. **Ann Veismann.** Eesti keele kaas- ja mäarsõnade semantika võimalusi. Tartu, 2009, 145 p.
12. **Erki Luuk.** The noun/verb and predicate/argument structures. Tartu, 2009, 99 p.
13. **Andriela Rääbis.** Eesti telefonivestluste sissejuhatus: struktuur ja suhtlusfunktsioonid. Tartu, 2009, 196 p.
14. **Liivi Hollman.** Basic color terms in Estonian Sign Language. Tartu, 2010, 144 p.
15. **Jane Klavan.** Evidence in linguistics: corpus-linguistic and experimental methods for studying grammatical synonymy. Tartu, 2012, 285 p.
16. **Krista Mihkels.** Keel, keha ja kaardikepp: õpetaja alagatatud parandussekventside multimodaalne analüüs. Tartu, 2013, 242 lk.
17. **Sirli Parm.** Eesti keele ajasõnade omandamine. Tartu, 2013, 190 lk.
18. **Rene Altrov.** The Creation of the Estonian Emotional Speech Corpus and the Perception of Emotions. Tartu, 2014, 145 lk.
19. **Jingyi Gao.** Basic Color Terms in Chinese: Studies after the Evolutionary Theory of Basic Color Terms. Tartu, 2014, 248 lk.